

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПОЛОНСЬКА ОЛЬГА МИХАЙЛІВНА

УДК 72.03/036

ДИСЕРТАЦІЯ

ПІЗНІЙ МОДЕРН В АРХІТЕКТУРІ ОДЕСИ (1906-1914 рр.)

18.00.01– Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури (доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела.

_____ Полонська О.М.

Науковий керівник:

Бевз Микола Валентинович
доктор архітектури, професор,
заслужений архітектор України

Львів–2020

АНОТАЦІЯ

Полонська О. М. Пізній модерн в архітектурі Одеси (1906-1914 рр.) - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. Одеська державна академія будівництва та архітектури, Одеса, 2020. Робота присвячена дослідженню та виявленню специфіки архітектури пізнього модерну Одеси в стилістичному, композиційному та декоративно-пластичному аспектах з метою збереження, реставрації та відтворення втрачених будівель та їх елементів.

У першому розділі *«Методичні основи вивчення модерну в архітектурі»* надана термінологія дослідження, показано, що стиль модерн, виникнувши наприкінці XIX століття в архітектурі, розвивався не як єдиний стилістичний напрям. В ньому виділяють три основних течії: національно-романтичну, інтернаціональну і раціональну, які розрізняються за найбільш характерними для них формальними прийомами і принципами. Також, за періодами, модерн підрозділяється на ранній та пізній. До періоду раннього модерну відносяться романтична та інтернаціональна течії, а пізній модерн увібрав в себе раціоналістичну та ретроспективну течії модерну.

Теоретичні положення дослідження, зокрема вивчення специфічних рис архітектури пізнього одеського модерну, опираються на докторську дисертацію Ю.В. Івашко *«Основи стилютворення модерну в архітектурі України (кінець XIX – початок XX ст.)»* 2013 року і дисертаційне дослідження М.М. Стакян *«Основные принципы реставрации и реконструкции зданий в стиле “модерн” в городах Южной Украины (на примере г. Одессы)»* 1999 року. Проблемою одеського модерну займалися також Моргун О.Л., Пілявський В.А., декілька вчених істориків-краєзнавців, які роблять фотофіксацію об'єктів, займаються атрибуцією в тому числі і пам'яток архітектури зазначеного періоду модерну. В розділі були проаналізовані вітчизняні і зарубіжні теоретичні праці. Теоретичну базу

дослідження склали також праці вчених Є.І. Кириченко, А.А. Берсеневої, М.В. Бевза, Е.А. Борисової, В.В. Вечерського, Т.П. Каждан, В.В. Кирилова, В.Г. Лісовського, Б.М. Кірікова, Л.В. Прибеги, Д.В. Сарабьянова і Г.Ю. Стерніна, С.О. Смоленської, Л.К. Поліщук, В.І. Тимофієнка, М.П. Тублі, В.С. Горюнова та ін.

У розділі обґрунтовується комплексна методика дослідження, яка включає в себе емпіричний та теоретичний методи дослідження, такі як: натурні обстеження та фотофіксація пам'яток архітектури, композиційний аналіз їх об'ємно-планувальної структури, фасадів, аналіз архітектурного декору. Також додаються спеціальні методи, які використовуються для виявлення специфіки архітектури: аналітичний метод інформаційної схеми фасадів, метод аналізу архітектурної пластики досліджуваних об'єктів. Далі визначаються основні композиційні прийоми, морфологічні ознаки стилю (елементи, деталі, декор), які вкупі з різними видами архітектурної пластики створюють певні принципи формоутворення. На основі цих принципів виконується порівняльний аналіз будівель пізнього модерну Одеси з пам'ятками архітектури історизму і раннього модерну задля виявлення специфіки архітектури пізнього модерну з подальшим розподілом їх за стилістичними течіями, напрямками та лініями.

У другому розділі *«Передумови становлення і розвитку архітектури Одеси 1906-1914 рр. і чинники, що вплинули на формування модерну цього періоду»* розкриваються причини появи стилю модерн в архітектурі Одеси та ті обставини, які сприяли його розвитку, розглядаються соціокультурні явища кінця XIX – поч. XX ст., які зумовили соціально-економічний розвиток Одеси в цілому і архітектури міста зокрема. Надано періодизацію архітектури модерну Одеси. Згідно з загальною класифікацією стилю модерн можна виділити дві стадії: перша – рання стадія модерну (1892-1906 рр.) характеризується романтичним і декоративним напрямками розвитку стилю і за композиційними і планувальними ознаками близька до попередньої

архітектури історизму, друга – пізня стадія (1906-1914 рр.) має розділення на раціональний і класицизований модерн.

У розділі також вироблена класифікація будівель одеського модерну за функціональним призначенням. Показано, що найоб'ємнішим по кількості було будівництво прибуткових будинків в межах міста на місці двоповерхової застарілої забудови, а також кооперативні будинки професійних співтовариств.

Виявлено, що розміщення будівель в центрі міста відбувалося за прийнятою схемою жорсткої периметральної забудови. У більшості своїй по плямі забудови – це О-подібна конфігурація будівель, що утворює замкнений двір. Менша кількість об'єктів мала П-подібну конфігурацію, причому, розгорнута крилами у бік двору, яка часто замикалася сусідньою забудовою. І, нарешті, деякі об'єкти мали складну конфігурацію, що складалася з декількох об'ємів. Виключенням є одиничний приклад розташування прибуткового будинку з курдонером – Н-подібна конфігурація плану. В пізню стадію модерну, на озелених територіях Малого та Середнього Фонтанів виникають житлові комплекси, які було вільно розташовано на ділянках. Таким чином, прояв раціональності на рівні забудови став можливим тільки при будівництві в периферійних районах міста, які були до цього за кордоном колишнього порто-франко.

Третій розділ *«Композиційний аналіз архітектурних об'єктів пізнього періоду модерну Одеси»* містить результати аналізу об'ємно-просторової композиції, планувальної структури, композиції фасадів рядової і кутової забудови, структурних елементів фасадів, архітектурного декору.

Проведено аналіз об'ємно-просторової композиції, який показав, що об'єм будівлі залежав від плями розміщення на ділянці. Так, будівлі рядової забудови міста, що одним фасадом виходили на головні вулиці, могли мати О-подібні, П-подібні та призматичні об'єми. Більшість будівель кутової забудови склалися з О-подібних об'ємів, а також могли мати об'єми складної конфігурації. Кут, як найзначніший елемент будівлі, виступав як

містобудівна домінанта і міг бути: прямим, округленим або вирішувався за рахунок окремого об'єму, що блокується з фасадами та комбінованого за вертикаллю кута. Зрізані кути у будівлях пізнього модерну знайшли втілення тільки в одиничних об'єктах у останню фазу розвитку модерну.

Також були виявлені особливості планувальних рішень будівель пізнього модерну Одеси. Так, в період пізнього модерну стали зводитися багатосекційні будинки (5-6 секцій), що дозволяло створити більш раціональне планування кімнат. Сходові клітини лише в поодиноких об'єктах виносилися на головні фасади навіть в презентабельних будинках останніх років пізнього модерну – занадто коштовним було місце на головних фасадах.

У результаті аналізу фасадних композицій рядової забудови пізнього періоду одеського модерну були виявлені основні композиційні схеми фасадів, у яких був знайдений найпоширеніший тип – це 3-осьова композиція з виділенням усіх трьох осей. Також, в архітектурі цього періоду, є приклади використання дисиметричної композиції фасадів. Для кутової композиції могла застосовуватися як асиметрична схема побудови фасадів, що було пов'язано з нерівними боками кутових ділянок, так і симетрична. Іноді архітектори надавали фасадам кутової будівлі симетричного вигляду, що було переважне з композиційної точки зору, або вирішували один з них як окремий самостійний фасад рядової забудови.

У розділі також був виконаний аналіз структурних елементів фасадів архітектурних об'єктів пізнього модерну. Були виявлені характерні форми структурних деталей фасадів будівель пізнього одеського модерну: бань, карнизів, фронтонів, аттиків, щипців, еркерів, балконів, лоджій, ордерних систем, вікон, входів, та проїздів. Бані в архітектурі пізнього модерну Одеси були вирішені у формах ротонди з невисокою колонадою, або мали параболічну форму, яка була поширена в архітектурі історизму. Карнизи будівель одеського пізнього модерну, за декількома виключеннями, мають прямолінійну форму. Аттики могли бути: хвилеподібні, ступінчасті, прямої

форми, у вигляді фронтона. У архітектурі пізнього модерну Одеси найбільше поширення отримали щипці необарокової і комбінованої форм. Гладінь стіни у будівлях пізнього модерну залежно від розташування композиційних осей на фасадах членувалася вертикальними розкрепівками та ризалітами. Значимим елементом в композиційному рішенні стіни були еркери в два або три поверхи, по конфігурації – прямокутні, трапецієподібні, з округленими кутами, а також складної форми. Балкони будівель пізнього модерну мали: просту прямокутну форму, прямокутну з округленими кутами, трапецієподібну, дугоподібну форму, форму півкола. В деяких будівлях пізнього модерну Одеси знайшли застосування також і лоджії. У будівлях класицизованого напрямку модерну застосовувалися колони з доричними і іонічними капітелями. Вікна, у більшості своїй, мають просту прямокутну форму, форму, яка наближена до квадрату, трапецієподібну форму зі скошеними кутами (романтичний напрям "північного" і "неоукраїнського" модерну), а також прямокутну форму з напівциркульним завершенням, які розташовувалися на верхніх поверхах будівель. У нижніх поверхах будівель знайшли застосування прямокутні і аркові форми великих за розміром вікон. Входи в основному мали прямокутну форму. Проїзди в прибуткових будинках пізнього модерну Одеси мають форму, що тяжіє до квадрату, форму зі зрізаними кутами, рідше – аркову напівциркульну форму.

Було проаналізовано та надана класифікація типів і видів декору будівель періоду пізнього модерну Одеси. Так, до одного з головних типів декору відноситься скульптурний декор, який на фасадах одеського пізнього модерну класифікується на рельєф, барельєф і круглу скульптуру. Також, в цей період модерну, застосовувалося декорування фасадів мозаїчними панно, в склінні вікон та дверей використовували вітраж, в огорожах балконів – металевий декор. За характером малюнка архітектурний декор пізнього модерну Одеси класифікується на: геометричний, рослинний, зооморфний, антропоморфний, геральдичний, декор з використанням ордерних систем та тератологічний декор (образ фантазійних сутностей).

Четвертий розділ «Архітектурна пластика будівель пізнього модерну Одеси» поглиблює аналіз попередньої глави стосовно об'ємно-просторових, композиційних і декоративно-пластичних ознак досліджуваної архітектури. Комплексний аналіз архітектурної пластики пам'яток архітектури надав можливість виявити закономірності застосування тих чи інших пластичних засобів в конкретних будинках. В результаті аналізу пам'яток архітектури пізнього модерну виявлені закономірності в поєднанні різних видів об'ємної пластики та пластики поверхні:

— функціонально-конструктивна пластика об'єму застосовувалася найчастіше в поєднанні зі структурною і тематичною пластикою поверхні – жорсткість конструктивного способу нівелювалася і зм'якшувалася;

— художньо-тектонічна пластика об'єму посилювалася структурною пластикою і доповнювалася орнаментальною і тематичною пластиками поверхні;

— декоративно-символічна пластика об'єму застосовується тільки для будівель романтичного напрямку модерну і практично позбавлена структурної, орнаментальної або тематичної пластики (самодостатність форми).

Показано, що застосування того чи іншого виду пластики поверхні, а також її кількість має значення для визначення стилістичного напрямку модерну в будівлях з одним і тим же видом об'ємної пластики.

Проаналізовано застосування окремих видів архітектурної пластики у будівлях пізнього модерну з урахуванням певних композиційних прийомів, найважливішими з яких (за О.О. Тіцом) є тектоніка, архітектурний масштаб та ієрархічне співвідношення різних видів архітектурної пластики.

Проведений порівняльний аналіз доводить, що архітектура пізнього модерну відрізнялася від попередньої архітектури історизму за основними принципами формоутворення – композиційними прийомами та видами архітектурної пластики, а вже з архітектурою раннього модерну знайдено спільні прийоми, що дозволяє провести лінію спадкоємності цих прийомів

від раннього періоду модерну – в пізній. Головними з композиційних прийомів пізнього модерну зазначено ритм, акцент і домінанта, також акцент, ритм, і динаміка (рух).

У п'ятому розділі *«Стильові течії і напрями одеського пізнього модерну та його значення для подальшого розвитку архітектури міста»* виявлено стильові течії напрями і лінії, до яких відносяться ті чи інші будівлі пізнього модерну. Так, в дослідженні було виявлено, що головним в розподілі архітектурних об'єктів по стильових групах є не стільки сама форма будинку, як його об'ємна архітектурна пластика, структурна пластика поверхні та елементи і деталі, які є морфологічними ознаками стилю. До другорядних, що доповнюють об'ємну і структурну пластику, відносять орнаментальну та тематичну пластику поверхні. Архітектурні пам'ятки пізнього модерну Одеси запропоновано звести до двох основних стильових течій: ретроспективної і раціоналістичної. У ретроспективну течію входять класицизований і необароковий стильові напрями. Будівлі, які побудовані за класицизованим принципом, мають значні деталі, такі як неокласичний фронтон та ордерні системи. Структура будівлі може бути видозмінена, але структурна пластика фасадів та великі архітектурні деталі і особливості їх компонування свідчать про застосування саме класицизованого принципу в побудові фасадів. У класицизований стильовий напрям входять також ренесансна та ампірна лінії. Ренесансна лінія задається використанням структурної і тематичної пластики, яка відносить до ренесансних архітектурних першоджерел: лоджії на парних колонах, «ренесансна» тематична пластика (геральдика, барельєфи з чоловічими головами). До ампірної лінії входять будинки, які мають акцентні елементи – носії морфологічних ознак ампіру: ампірні трикутні фронтони або щипці трикутної форми з гладкою поверхню і напівциркульним вікном. Також, ампірна лінія представлена тими будинками, де ордер не використовувався, і тими, де ордер знайшов застосування. Аналіз показав, що класицизований принцип полягає в використанні монументальної «жорсткої» форми будівлі

в якості художньо-тектонічної пластики об'єму; структурної пластики у вигляді колон, вертикальних тяг або фактури; орнаментальної пластики поверхні – у вигляді вінків, гірлянд, медальйонів, факелів; тематичної пластики – геральдичні знаки, ренесансні чоловічі голови, ампірні фави, класицизовані фігури на барельєфах, вази класичних форм. До композиційних прийомів класицизованого стилістичного напрямку відноситься: статичність або рух по вертикалі, який задається лініями ордерних систем чи розкріпівками.

Необароковий стильовий напрям представлений в будівлях пізнього модерну, насамперед, завдяки застосуванню таких прийомів, як пластичність фасаду і горизонтальний рух. Це відбилося у хвилеподібній лінії округлених форм еркерів та необароковій і складній формі великих акцентних щипців. В результаті аналізу було виявлено, що необароковий принцип полягає в наступному: м'яка пластична форма будинку, відсутність класичних фронтонів і аттиків, великі деталі – щипці необарокових форм, відсутність колон в будь-якому вигляді, рух по горизонталі, пластичність товщини фасаду (втоплені вікна), відсутність чи нівелювання вертикальних тяг, включення декоративних необарокових квіткових композицій. До композиційних прийомів відносяться: динамічність, рух по горизонталі, який посилює структурна пластика поверхні.

Раціоналістична стильова течія проявила себе в архітектурі пізнього модерну Одеси шляхом побудови об'єктів за такими принципами: а) вирішення архітектури фасадів будівель із застосуванням дуже простих форм декору; б) архітектура фасадів має цілеспрямовану програму багатого декорування (здебільшого з включенням необарокових декоративних елементів). Принцип раціоналізму полягає в наступному: у структурі брили будинку домінує функціонально-конструктивна або художньо-тектонічна пластика об'єму, орнаментальна та тематична пластика має другорядне значення (менші за розміром, за кількістю, чи практично повна їх відсутність). У композиційній побудові фасадів бере на себе основну роль

структурна пластика. Романтичний стильовий напрям в одеській архітектурі потрапляє в період пізнього модерну і представлена об'єктами з елементами "північного" (скандинавського), «неоруського» і "неоукраїнського" модерну. Раціоналістичний напрям більшою мірою проявився в планувальних і композиційних рішеннях фасадів, взоруючись на класичні архітектурні прийоми, деталі і декор, але у їх спрощеному трактуванні.

У розділі зазначається творчий внесок одеських архітекторів в розвиток архітектури Одеси та роль замовників в цьому процесі. Показано, що одеські архітектори віртуозно володіли головним принципом модерну – стилізацією і змогли створити дійсно унікальні об'єкти. Смаки замовників сприяли виникненню в раціональній течії пізнього модерну зайвого декоративізму, який відбився в залученні до оздоблювання фасадів прибуткових будинків неobarокових елементів з побажаннями добробуту та фінансового здобутку.

Було виявлено також ті композиційні та архітектурно-пластичні прийоми, які знайшли застосування в архітектурі конструктивізму і функціоналізму, а далі в архітектурі соцреалізму, тим самим продовжуючи еволюційну лінію пізнього модерну Одеси.

У розділі вказано на проблему незадовільного збереження пам'яток архітектури пізнього модерну Одеси та на проблему несанкціонованого втручання в структуру будівель, що веде до порушення їх первісної композиційної побудови та, в деяких випадках, приводить до зміни стилістичних напрямків, до яких ці будівлі відносилися. Надано рекомендації щодо відновлення втрачених елементів будівель та напрями подальших досліджень архітектури одеського пізнього модерну.

В заключній частині роботи наголошено про необхідність подальшого дослідження архітектури пізнього модерну для використання теоретичних наробіток в збереженні пам'яток архітектури, їх реконструкції та, при необхідності, відтворення деталей, елементів, декору тощо.

Ключові слова: архітектура пізнього модерну, стилістичні напрями модерну, прибуткові будинки, архітектурна композиція, планування,

об'ємно-просторова композиція, архітектурна пластика, специфічні риси пізнього модерну.

ANNOTATION

Polonskaya O.M. Late Modern in Odessa architecture (1906-1914 yy.) - PhD thesis, manuscript copyright.

The PhD thesis in architecture, qualification code 18.00.01: Theory of architecture, restoration of architectural landmarks. – Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odessa, 2019. The study in this thesis concerns research and outlining the peculiarities of late Modern architecture on stylistic, compositional, decorative and plastic levels to keep, restore and renovate derelict buildings and their elements.

The first chapter "*Methodological bases of studying Modern in architecture*" lists the terminology of the study and shows that Modern, that appeared in architecture in late XIX, develops not like a single movement. It combines three main styles: National Romantic, International and Rational that differ by most common formal devices and principles. Modern can also be subdivided according to periods: Early and Late. Early period includes Romantic and International movements, while the Late one includes Rational and Retrospective.

Theoretic stances of this research (study of specific features of Late Modern in Odessa architecture in particular) are based on doctoral thesis of Ivashko Y.V. 'Principles of Modern style creation in Ukraine architecture (late XIX – early XX)' (2013) and Stakyan M.M. dissertation 'Ground principles of Modern buildings restoration and reconstruction in the South of Ukraine cities (the case of Odessa)' (1999). Morgun O.L., Pilyavsky V.A., some historians and regional ethnographers who provide photo evidence of sites and attribute architecture landmarks, including the respective Modern era ones, were also studying Odessa Modern. Chapter analyzes Ukrainian and foreign works. The studies of Kyrychenko E.I., Berseneva A.A., Bevz M.V., Borysova E.A., Vechersky V.V., Kazhdan T.P., Kyrylova V.V., Lisovsky V.G., Kirikova B.M., Prybega L.V., Sarabyanov D.V. and Sterin G.Y.,

Smolenska S.O., Polishchiuk L.K., Timofenko V.I., Tubli M.P., Govorunov V.S. create a theory base of the study.

The chapter elaborates the full scope methodology of study that includes empirical and theoretic methods of research such as: field study and photo evidence of architecture landmarks, composition analysis of their volume plan structure, façades, analysis of architecture décor. We added some methods to determine specific features of architecture: façade map analysis, architecture plastics of researched objects analysis. Further we determine main devices of composition, morphologic indicators of style (elements, details, décor) that joined with different types of architecture plastics account for specific principles of shape creation. Based on these principles, we perform a comparative analysis of Late Modern buildings in Odessa with architecture landmarks of Historicism style and Early Modern to develop specific features of Late Modern architecture with its latter subdivision into stylistic movements, currents and lines.

The second chapter *"Prerequisites of establishment and development of architecture in Odessa 1906-1914 yy. and factors that influenced Modern of that period"* shows the reasons of creating Modern in Odessa architecture and the conditions that affected its development.

We take the social and cultural phenomena of late XIX — early XX c that triggered social and economic growth of Odessa in general and architectural development in particular. We were also able to outline two periods of Modern according to the general classification of this style:

First - Early Modern period (1892-1905 yy.), characterized by romantic and decorative movements of style development. According to both compositional and design features it resembles the previous period of Historicism. Second - Late (1906-1914 yy.) is subdivided into Rational and Classical.

We created a classification of Odessa Modern buildings according to their function. There was the biggest quantity of revenue houses in the central area of the city as an infill instead of the old two-storey buildings and also housing cooperatives for professional unions.

We identified that the building layout at the center of the city was in accordance with the approved strict scheme of perimeter development. Most of them are designed as O-form configuration of the buildings' volume that creates a closed courtyard. A less quantity of sites created a U-form, with branches being turned to the side of the courtyard that were often closed with the neighboring construction. Finally, some buildings had an elaborate configuration that consisted of several volumes. There was an exception: a revenue house constructed with cour d'honneur - H-form layout. After Malyi and Sredniy Fontan beautification, Late Modern gave room for residential complexes allocated on sites. This way Rationalism was possible on the construction level only in peripheric districts that were out of the porto franco border before.

The third chapter '*Compositional analysis of Late Modern architectural landmarks in Odessa*' shows the results of spatial layout, design structure, façade composition of terrace and angled buildings, façade structural elements and their architectural décor analysis.

We made a 3D-design analysis that showed that the volume of the building depended on the site arrangement. The terraced houses with one façade looking at the main streets could be O-shaped, U-shaped or have a prism volume. The angled houses consisted of O-shaped volumes and had the most difficult compositional solution. Angle, as a crucial element of construction was a civil engineering centerpiece, could be right, obtuse, and could be made of separate volume blocked by the façades and vertical joint angle. The cut angles used during Late Modern were only used for single projects at the last stage of Late Modern development.

We also determined the distinctive features of spatial arrangement for the Late Modern buildings in Odessa. The last stage of Late Modern saw the construction of multi-section houses (5-6 sections) that helped to arrange the room space more rationally. The staircases only in some projects were arranged on main façades even in most distinguished buildings of last years of Late Modern as main façade space was too expensive.

The analysis of façade compositions on terraced houses in Late Modern era of Odessa brought out the main composition schemes of the façades. The most common type is 3 axis composition with all three being emphasized. This period has also examples of asymmetric façade scheme. The angled composition could be based both on the asymmetric façade arrangement scheme, which was connected with uneven sides of angle areas, and symmetric. Sometimes, if the space area allowed, architect aspired to make the façade of the angled house visually asymmetric, what was very important from the composition point of view, or one of them was constructed as a separate independent façade of terraced housing.

We also conducted an analysis of structural façade elements of the Late Modern. The following specific shapes of structural façade details of Late Modern in Odessa were discovered: baths, cornices, pediments, attics, gables, bay windows, balconies, loggias, order systems, windows, entrances and driveways. *Baths* of Late Modern era in Odessa architecture were constructed in the form of rotunda with a small colonnade or had a shape of parabola so spread in Historicism architecture. *Cornices* on the houses of Late Modern era, excluding some exceptions, have a straight form. *Attics* could be wavy, curvy, of scale or pediment shape. Late Modern in Odessa constituted Neo Baroque and mix-shape *gables*. Depending on the position of the compositional axes on the façade, the vertical protruded pilaster sides on the wall surface of late Modern houses interchanged with the avant-corps. Two or even three floor *bay windows* gained were an important element during late Modern in Odessa and could be rectangular, trapezoidal or with round angles, or of sophisticated form. Late Modern *balconies* could have a simple rectangular shape, rectangular shape with blunt angles, triangular, trapezoidal or semicircular. Some late Modern buildings in Odessa also employed *loggias*. Classicism movement of Modern resorted to *columns* with Doric and Ionic capitals. Most *windows* are of simple rectangular shape close to square, trapezoidal shape with oblique angles (Romantic movement of ‘Northern’ or ‘New Ukrainian’ Modern) and semi-circular finish windows on the upper floors. Lower floors had

big size windows of rectangular and arch shape. *Entrances* usually had rectangular form. *Driveways* of the Late Modern revenue houses in Odessa had a shape that was close to square or had oblique angles, and rarely arched semicircular.

We determined the type and kind of house décor of Late Modern era in Odessa. One of the main is the sculptural décor on the façades of Late Modern in Odessa that could be classified as relief, low relief and round sculpture. Moreover, during this period façades were decorated with mosaic, stained glass was used for windows and metal décor for balcony fence. According to the picture character, there were following kinds of Late Modern décor in Odessa: geometric, phytomorph (plants), zoomorph, anthropomorph, heraldic, order systems and teratologic (images of fantastic creatures).

The fourth chapter '*Architectural plastic of late Modern houses in Odessa*' scrutinizes the previous chapter's analysis of volume, spatial, compositional, plastic and decorative devices of the architecture studied.

The analysis of volume plastic and surface analysis of architectural landmarks gave an opportunity to define patterns of different plastic devices of studied architecture. As the result, we can highlight the following patterns of joining different types of volume plastic and surface plastic:

- Functional and constructive plastic of volume was often used jointly with structural and thematic surface plastic, allowing to smooth and soften the roughness of construction method;
- Artistic, tectonic plastic of volume was enhanced with structural plastic and complemented by ornament and thematic surface plastic;
- Decorative, symbolic plastic of volume was used only for buildings of Romantic movement of Modern and had almost no structural, ornamental or thematic plastic (independence of shape).

It appears that use of surface plastic type and its quantity can help determine the movement of Modern in the buildings with the same volume plastic.

We analyzed the use of separate types of architectural plastic in Late Modern buildings given some composition devices, with the most important of which (by

Titz O.O.) is tectonics, architectural scale and hierarchic correspondence of different types or architectural plastics.

The comparison analysis proves that Late Modern architecture differed from the previous architecture of Historicism by the basic shape creation principles - compositional devices and types of architectural plastic, whereas there were similarities with Early Modern in use of common devices that allows to draw a hereditary line of these devices from Early Modern period till Late. Rhythm, accent and dominant along with accent, rhythm and dynamics (movement) are the main compositional devices of Late Modern.

The fifth chapter ‘*Stylistic movements and directions of Late Modern in Odessa and its value for the following architectural development of the city*’ outlines stylistic movements and lines of different Late Modern buildings. The research shows that the main factor of determining stylistic group of an object is not the building shape itself, but volume architectural plastic, surface structural plastic and elements, details that are morphologic style features. The secondary factors that enhance volume and surface plastic are ornamental and thematic surface plastic. We offer to highlight two main movements of Odessa Late Modern: *rationalistic* and *retrospective*. The retrospective movement includes *Classicism* and *New Baroque* styles. *Classic style* buildings have such important elements as New Classic pediment and order systems. The building structure can be slightly altered, but structural façade plastic and big architectural details as well as peculiarities of their composition determine that the façade belongs to *Classicism* style. *Renaissance* and *Empire lines* also belong to *Classicism*. *Renaissance line* is expressed by structural and thematic plastic that lead us to original renaissance architectural artworks: loggias on coupled columns, ‘Renaissance’ thematic plastic (heraldic, bas reliefs with male heads). *Empire line* includes buildings with accents – peculiar morphologic features of Empire: Empire triangular pediments or triangular gables with smooth surface and semi-circle window. Empire line is also pictured by buildings without orders, but also those where orders were used. Analysis showed that *Classic principle* constitutes the use of monumental ‘rough’

building shape as artistic, tectonic volume plastic; structural plastic such as columns, vertical belt courses or stipple; ornamental surface plastic such as wreaths, garlands, medallions, torches; thematic plastic – heraldic symbols, Renaissance male heads, Empire Fauns, Classicism figures on bas reliefs, Classic vases. Composition devices of Classic style include statics or vertical movement created by order systems lines or pilasters.

New Baroque movement in Late Modern buildings is first of all exemplified by use of such devices as façade plastics and horizontal movement. This can be noticed in wavy line of bay windows' circled shapes and New Baroque sophisticated shape of big accent gables. Our analysis showed that *New Baroque* principle lies in the following: smooth plastic building shape, absence of classic pediments and attics, large elements (New Baroque gables), absence of columns of any shape, horizontal movement, plastic façade space (deep set windows), absence or minimalization of vertical belt courses, addition of New Baroque decorative flower arrangements. Composition devices include: movement dynamics, horizontal movements that is enhanced by the surface structural plastic.

According to *rationalistic stylistic movement* in Odessa Late Modern architecture, objects were constructed according to following principles: a) choosing very simple décor shapes for buildings' façades; b) façade architecture purposefully resorts to lavish décor (mostly including New Baroque decorative elements). *Rationalism principle* lies in following: building block structure features dominant functional-constructive and artistic-tectonic volume plastic, ornamental and thematic plastic has a secondary value (smaller in size, less in quantity or complete absence). Structure plastic is main in façade composition. *Romantic stylistic movement* gets to Odessa during Late Modern phase and is shown by elements of 'Northern' (Scandinavian), 'New Russian' and 'New Ukrainian' Modern. Most of all rationalistic movement can be seen in planning and compositional façade solutions, basing on Classic architecture devices, details and décor, but using simplified versions.

The chapter focuses on artistic contribution of Odessa architects in Odessa architecture development and the role of clients in this process. It shows that Odessa architects were virtuosos of main Modern principle – stylization and were able to create really unique objects. Clients' tastes influenced the appearance of extra decorativeness in Late Modern Rational movement that can be seen on the façades of revenue houses as New Baroque elements with wishes of wellbeing and abundance.

We also established compositional and architectural plastic devices that were used in Constructivism and Functionalism architecture and then in Social Realism architecture, continuing Odessa Late Modern evolution line.

Chapter gives information on the issue of petty architectural landmark of Odessa Late Modern conservation and the issue of unauthorized building structure transformation that leads to distortion of their initial composition and, in some cases, leads to change of the stylistic movement the building belongs to. We give recommendations on restoration of lost elements of buildings and ways of further study of buildings belonging to Odessa Late Modern era.

Conclusion emphasizes the importance of further study of Late Modern architecture for the opportunity to use theoretic base for architectural landmarks restoration, their reconstruction and, if necessary, renovation of details, elements, décor, etc.

Key words: Late Modern architecture, stylistic movements of Modern, revenue houses, architectural composition, design, architectural plastic, peculiarities of Late Modern.

ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Полонская О.М., 2014. Декоративный и рациональный модерн в архитектуре Одессы кон. IX – нач. XXст. Проблемы теории и истории архитектуры Украины, 14, С. 26-30.

2. Полонская О.М., 2015. Композиция фасадов памятников архитектуры рядовой застройки Одессы периода позднего модерна. Проблемы теории и истории архитектуры Украины, 15, С. 39-44.

3. Полонская О.М., 2016. Архитектурная пластика памятников архитектуры Одессы периода позднего модерна. Проблемы теории и истории архитектуры Украины, 16, С.16-22.

4. Полонская О.М., 2017. Эркеры в памятниках архитектуры Одессы периода позднего модерна. Проблемы теории и истории архитектуры Украины, 17, С. 57-63.

5. Полонская О.М., 2018. Особенности формирования архитектуры позднего модерна Одессы (на примере творчества архитектора Л.М. Чернигова). Проблемы теории и истории архитектуры Украины, 18, С. 185-190.

6. Полонская О.М., 2019. Значение архитектуры позднего модерна для дальнейшего развития архитектуры Одессы. Проблемы теории и истории архитектуры Украины, 19, С. 234-241.

Статті у науковому періодичному виданні іншої держави

7. Olga M. Polonskaya, 2016. General formal principles of the Modern and Neoclassicism of Odessa, 1910 – 1914. Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications. Collection of scientific articles. – Rzeszów, Poland, 2016. – P. 175-177.

8. Olga Polonskaya, 2017. The specifics of formation of the late modern architectural style in Odessa (with reference to architect I.M. Chernigov's work). ТЕКА Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, 2017, Nr 1, Volume XIII. Lublin, Oddział Polskiej Akademii Nauk w Lublinie, s. 52-56.

Матеріали конференцій і тези доповідей:

9. Полонская О.М., 2017. Особенности формирования архитектуры позднего модерна Одессы (на примере творчества архитектора Л.М. Чернигова). Збірник наукових праць «Сучасне місто - проблеми та їх вирішення». – Одеса, с. 44-45.

10. Полонська О.М., 2019. Архітектура пізнього модерну та неокласицизму Одеси. Проблема реконструкції. Збірник наукових праць «Сучасні проблеми та перспективні напрямки інноваційного розвитку міста». – Одеса, С. 5-6;

11. Полонська О.М., 2019. Вплив архітектури пізнього модерну Одеси на становлення архітектури одеського конструктивізму. Збірник наукових праць «Організаційна будова та система завдань національних осередків DOCOMOMO». – Харків, с. 37-38

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МОДЕРНУ В АРХІТЕКТУРІ

1.1 Термінологія дослідження та періодизація архітектури модерну.....	30
1.2 Історіографія питання.....	37
1.3 Методи дослідження.....	42
Висновки до першого розділу.....	48

РОЗДІЛ 2 ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ ОДЕСИ 1906-1914 рр. ТА ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИНУЛИ НА ФОРМУВАННЯ МОДЕРНУ ЦЬОГО ПЕРІОДУ

2.1 Соціокультурні, економічні та технічні передумови виникнення і розвитку стилю «модерн» в архітектурі Одеси.	50
2.2 Функціональне призначення будівель одеського модерну	61
2.3 Специфіка розміщення будівель модерну в структурі міста.....	66
Висновки до другого розділу	75

РОЗДІЛ 3 КОМПОЗИЦІЙНИЙ АНАЛІЗ АРХІТЕКТУРНИХ ОБ'ЄКТІВ ПІЗНЬОГО ПЕРІОДУ МОДЕРНУ ОДЕСИ

3.1 Об'ємно-просторова композиція і особливості планувальних рішень будівель пізнього модерну Одеси	77
3.2 Композиція і структурні елементи фасадів архітектурних об'єктів пізнього модерну	86
3.3 Архітектурний декор будівель періоду пізнього модерну Одеси.....	113
Висновки до третього розділу.....	125

РОЗДІЛ 4 АРХІТЕКТУРНА ПЛАСТИКА БУДІВЕЛЬ ПІЗНЬОГО МОДЕРНУ ОДЕСИ

4.1 Об'ємна пластика та пластика поверхні об'єктів архітектури одеського пізнього модерну	128
---	-----

4.2 Архітектурна пластика та прийоми композиції будівель періоду пізнього модерну Одеси153

4.3 Архітектурна пластика як засіб ідентифікації пізнього модерну в архітектурі Одеси160

Висновки до четвертого розділу170

РОЗДІЛ 5 СТИЛЬОВІ ТЕЧІЇ І НАПРЯМИ ОДЕСЬКОГО ПІЗНЬОГО МОДЕРНУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ МІСТА

5.1 Стильові течії, напрями і лінії в архітектурі пізнього модерну Одеси.....173

5.2 Творчий внесок одеських архітекторів періоду пізнього модерну в розвиток архітектури Одеси та роль замовника в цьому процесі 190

5.3 Значення архітектури пізнього модерну в подальшому розвитку одеського зодчества198

5.4 Рекомендації щодо відновлення втрачених елементів будівель та напрями подальших досліджень архітектури одеського пізнього модерну.....204

Висновки до п'ятого розділу208

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ..... 211

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....217

ДОДАТКИ

Додаток А. Апробація результатів дисертаційної роботи.....229

Додаток А.1. Список опублікованих праць за темою дисертації.....230

Додаток А.2. Апробація результатів дисертації на конференціях.....231

Додаток А.3. Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження.....238

Додаток А.4. Фото архівних матеріалів, які було використано в дослідженні.....240

Додаток Б. Додаткові таблиці з ілюстративним матеріалом.....242

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Актуальність дослідження. Актуальність теми обумовлена необхідністю дослідження і розкриття специфічних рис архітектури об'єктів пізнього модерну Одеси, як явища, що суттєво вплинуло на формування своєрідного образу забудови центральної частини міста. Дослідження пов'язане також з практичними завданнями збереження, реставрації, відтворення і нового пристосування пам'яток архітектури цього стильового напрямку.

Аналіз та інтерпретація стилістики модерну в архітектурі є достатньо складним завданням. Будівлі, які збудовано у цьому стилі, можуть не мати спільних формальних ознак. Кожна будівля чи споруда можуть бути унікальними за діапазоном застосування певних елементів і деталей, за рішеннями композиційної побудови, за характером декоративно-пластичного оздоблення фасадів та інтер'єрів.

Досі науковому вивченню архітектури одеського пізнього модерну не надавалося належної уваги. Не було виявлено відмінності архітектури пізнього модерну від існуючої поруч з нею архітектури раннього модерну і історизму, що заважає правильній роботі з реконструкції і відновлення втрачених частин і деталей будівель пізнього модерну. Виявлення характерних рис, які зародилися і отримали розвиток в архітектурі пізнього модерну, надає можливість побачити лінію спадкоємності певних принципів формоутворення, які лягли в основу появи подальших стильових напрямів – конструктивізму і функціоналізму – і аргументовано довести, які характерні для пізнього модерну риси втілилися в архітектуру соцреалізму. Без застосування спеціального аналізу в архітектурі пізнього модерну досить складно побачити стилістичну єдність і спільність принципів формоутворення. Виявлення стилістичних течій та напрямів, до яких належить та чи інша будівля пізнього модерну, надає можливість уникнути помилок в процесі відтворення втрачених елементів і деталей, так як будь-яке порушення в її структурі може привести до того, що будівля не буде

відповідати тому стилістичному напрямку, в якому вона створювалася. Визначення характерних рис, які притаманні архітектурі саме пізнього модерну Одеси, буде сприяти більш свідомому втіленню її специфіки в новому сучасному будівництві.

Актуальність обраної теми зумовили мету і завдання, вибір об'єкту та предмету дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження пов'язана з низкою державних і правових документів з охорони пам'яток і з науковими програмами, зокрема з Законом про охорону культурної спадщини України (2000), а також з основною темою, яка розробляється кафедрою Дизайну архітектурного середовища Одеської державної академії будівництва та архітектури (науково-дослідницька робота "Проблеми теорії та історії архітектури" № держреєстрації 0107U000811, науковий керівник і відповідальний виконавець Моргун О.Л.)

Метою дослідження є виявлення композиційних і декоративно-пластичних специфічних рис будівель одеського пізнього модерну, визначення видів архітектурної пластики досліджуваних об'єктів, обґрунтування та систематизація стилістичних напрямів архітектури пізнього періоду модерну Одеси. Мета безпосередньо пов'язана з вирішенням практичних проблем реставрації, збереження і нового пристосування об'єктів модерну в контексті сучасного міста.

Завдання дослідження полягають у наступному:

- визначення ступеню вивченості архітектури пізнього модерну в стильовому і композиційних аспектах та вибір методики дослідження;
- виявлення передумов і чинників виникнення модерну в Одесі, його стадій та специфіки розвитку;
- проведення аналізу об'ємно-планувальної структури об'єктів архітектури одеського модерну і визначення особливостей проявів модерну в архітектурі на містобудівному, планувальному і об'єктному рівнях;

— визначення прийомів композиції на фасадах будівель пізнього модерну, а також на рівні структурних елементів фасадів, в характері декору будівель житлового та громадського призначення;

— виявлення композиційних, декоративно-пластичних і стилістичних специфічних рис одеського пізнього модерну;

— визначення основних композиційних прийомів і принципів формоутворення будівель пізнього модерну та їх відмінність від архітектури історизму і раннього модерну Одеси;

— виявлення стильових напрямів і ліній в одеській архітектурі пізнього модерну;

— зазначення того впливу, який справила архітектура пізнього модерну на подальшу архітектуру Одеси періоду конструктивізму і соцреалізму.

Об'єкт дослідження – архітектура періоду пізнього модерну Одеси (житлових і громадських будівель) 1906-1914 рр.

Предмет дослідження – стилістичні, композиційні і декоративно-пластичні рішення та архітектурна пластика житлових і громадських будівель одеського пізнього модерну.

Межі дослідження: хронологічні межі – час розвитку пізнього періоду Одеси з 1906 по 1914 рр. Задля порівняльного аналізу в дослідження включаються і будівлі раннього періоду, які виникли і склалися в Одесі з 1880 по 1906 рр. У кількісному аспекті в роботі аналізується близько 80 об'єктів, які стилістично належать до пізнього модерну, однак, основний наголос робиться на найбільшу в кількісному співвідношенні функціональну групу – прибуткові будинки. Вони становлять близько 80% із загальної маси будівель, що будувалися в той період. До кола досліджуваних будівель потрапляють, також, і кілька будівель громадського призначення (торгові, видовищні, адміністративні), що будувалися в той період в межах міста. Промислові споруди та малі архітектурні форми в даному дослідженні не розглядаються.

Міра вивченості проблеми. Не дивлячись на активний інтерес вчених до архітектури модерну України, одеський модерн залишається практично не вивченим. В публікаціях радянського періоду видатних українських вчених: Ю.С. Асєєва [5], В.Е. Ясієвича [111-115] і В.В. Чепелика [125], на жаль, архітектура одеського модерну в повній мірі не аналізувалася. В фундаментальних роботах В.І. Тимофієнко з архітектури Одеси багато матеріалу присвячено історичним і містобудівним особливостям розвитку міста та архітектурним об'єктам кінця XIX – початку XX ст., але детального аналізу архітектури пізнього періоду Одеси не проводилося [100-105].

На даний час одеський модерн став також активно вивчатися. Основною працею є дисертаційне дослідження М.М. Стакян, в якому була проаналізована архітектура модерну Одеси, але в більшій мірі його раннього періоду – стилю ар-нуво (стилістичні аспекти, історія будівництва окремих споруд, містобудівні трансформації) [97]. Однак аналізу будівель пізнього модерну в цій роботі здійснено не було. Значний внесок у дослідження модерну Одеси, в тому числі його пізнього періоду, проведений Ю.В. Івашко в її докторській дисертації, присвяченій архітектурі модерну України [35]. У ній виконано аналіз забудови міста, визначена періодизація пам'яток одеського модерну, виявлено основні характеристики конкретних будівель, проте через невелику кількість пам'яток, що були взяті автором для вивчення, основна увага в даному дослідженні була зміщена у бік інших великих міст України. Узагальнення і систематизація результатів аналізу попередніх досліджень допомогли конкретизувати коло невисвітлених питань.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень стилю модерн в архітектурі показав що, незважаючи на достатній інтерес дослідників до архітектури одеського модерну останнім часом, пізній період цього стилю не дослідився досить глибоко і детально, не була виявлена специфіка одеського пізнього модерну в повному спектрі його композиційних, декоративно-пластичних і стильових аспектів.

Фактологічною основою дослідження є матеріали, отримані в результаті натурних обстежень історичної забудови міста, вивчення архітектурних матеріалів державних організацій: архіви Управління культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини (паспорти пам'яток архітектури (об'єктів культурної спадщини)) [120], архівні фонди КП «Бюро технічної документації» Одеської міської ради [121]. Для висвітлення впливу суспільно-економічного процесу на розвиток архітектури одеського модерну були використані дослідження з історії Одеси.

Методи дослідження. В дисертації прийнята комплексна методика дослідження, яка включає в себе емпіричний та теоретичний методи дослідження, такі як: натурні обстеження та фотофіксація пам'яток архітектури, композиційний аналіз їх об'ємно-планувальної структури, фасадів, аналіз архітектурного декору. Також додаються спеціальні методи, які використовуються для виявлення специфіки архітектури. Для виявлення об'єктів модерну в історичній забудові в дослідженні прийнятий метод "Інформаційної схеми фасаду", запропонований Ю.В. Івашко [35]. Завдяки цьому методу можна виявити наявність ознак модерну в аналізованому об'єкті і їх ієрархічну супідрядність та визначити стильову спрямованість певної будівлі модерну.

Синтезування отриманих у ході аналізу результатів потребувало залучення методу аналізу архітектурної пластики досліджуваних об'єктів (за О.О. Тіцом) [106]. Особливості взаємодії різних видів архітектурної пластики в конкретних об'єктах допомагає виявити певні композиційні прийоми, а також принципи формоутворення архітектури пізнього модерну Одеси в цілому. На підставі цих принципів формоутворення було виконано порівняльний аналіз з пам'ятками архітектури історизму і раннього модерну задля виявлення специфіки архітектурних пам'яток одеського пізнього модерну з подальшим розподілом їх по стилістичним напрямкам та лініям.

Інформаційною базою дослідження є історіографічні, іконографічні джерела, а також матеріали натурних обстежень об'єктів архітектури модерну Одеси, вивчення архітектурних матеріалів державних організацій (Державний архів Одеської області [120], Обласного бюро технічної інвентаризації [121]). У рамках виконання дисертаційної роботи автором обстежено близько 100 архітектурних об'єктів, до яких були включені об'єкти раннього і пізнього модерну та історизму і деякі будівлі неокласицизму, конструктивізму і соцреалізму для здійснення порівняльного аналізу з подальшим виявленням специфічних рис і міри впливу архітектури пізнього модерну на подальшу архітектуру Одеси.

Наукова новизна отриманих результатів дисертаційної роботи полягає у тому, що у дисертації *вперше*:

- виявлено особливості застосування архітектурної пластики і прийомів композиції в побудові фасадів одеського пізнього модерну;
- визначено специфіку архітектури пізнього періоду модерну Одеси в контексті існуючої архітектури історизму і раннього модерну;
- виявлено особливості стилеутворення одеського пізнього модерну;
- виявлено значення архітектури пізнього модерну для подальшого розвитку архітектури Одеси.

Доповнено:

- особливості розміщення об'єктів пізнього модерну в структурі міста;
- композиційні засоби об'ємно-просторової композиції, а також структурні елементи фасадів будівель, які є головними морфологічними ознаками стилю.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані:

- *в науковій сфері.* В наступних дослідженнях слід підняти ряд неохоплених питань для подальшого вивчення характерних рис пізнього модерну Одеси в будівлях іншого функціонального призначення, виявлення

особливостей одеського пізнього модерну в контексті архітектури інших європейських країн, дослідження інтер'єрів та різновидів архітектурного декору (вітражів, металевого декору);

— *в області охорони і реставрації*. Зібраний у ході дослідження матеріал може бути використаний в практичній діяльності по збереженню пам'яток архітектури, їх реконструкції та, при необхідності, відтворення деталей, елементів декору тощо;

— *в освітній діяльності*. Матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі для підготовки курсів лекцій з історії архітектури України, а також в курсовому та дипломному проектуванні з архітектурних дисциплін «Реставрація та реконструкція пам'яток архітектури», «Архітектурне проектування» та інших;

— *в проектній практиці*. Результати дослідження в якості виявлених специфічних для одеського пізнього модерну архітектурних форм і деталей можуть бути використані в новому будівництві, задля збереження своєрідності міської забудови в цілому.

Апробація результатів дисертації. Положення та висновки дисертації доповідалися на 7 наукових конференціях професорсько-викладацького складу Одеської державної академії будівництва та архітектури (2013-2019 рр.), на 3 міжнародних конференціях: «Сучасне місто - проблеми та їх вирішення». – Одеса, (21 - 23 вересня 2017р.); Сучасні проблеми та перспективні напрямки інноваційного розвитку міста». – Одеса, (11 – 12 квітня 2019 р.); «Організаційна будова та система завдань національних осередків DOCOMOMO». – (Харків, 23 - 25 квітня 2019 р.);

Публікації. Основні положення дисертації опубліковані в 8 публікаціях, з них – 6 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті у наукових періодичних виданнях іншої держави, згідно міжнародного стандарту e-ISSN 2543-926X | ISSN 2449-9595; 3 тези доповідей опубліковані у збірниках наукових праць за результатами міжнародних наукових конференцій.

РОЗДІЛ 1

ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МОДЕРНУ В АРХІТЕКТУРІ

1.1 Термінологія дослідження і періодизація архітектури модерну.

Однією з найважливіших особливостей архітектури другої половини ХІХ століття полягала в тому, що єдина лінія розвитку, яка була властива великим стилям минулого, змінилася різноманіттям різних стилістичних напрямів, причому деякі з них базувалися на протилежних естетичних принципах [62, с. 4].

Модерн, як стиль, виник наприкінці ХІХ століття в архітектурі та мистецтві Європи в умовах абсолютно нового функціонування мистецтва в суспільстві, багато в чому послужив затвердженню масової культури. У модерні вперше склався зв'язок між унікальним і масовим, який надалі супроводжував розвиток усього мистецтва ХХ ст. [95, с. 223].

То був час дуже інтенсивного політичного, економічного і художнього розвитку і час, коли в архітектурі одночасно співіснували різні стильові течії. Модерн розвивався не як єдиний стилістичний напрям – він поширювався у вигляді ідей та окремих стилістичних розробок, які в різних країнах отримували свої відмінні назви. Саме термін «модерн» використовувався для позначення нового стилю в Англії та Російській імперії – «новий стиль» (Modern style), а в інших країнах мав різні найменування: в Австро-Угорщині та деяких містах Німеччини – «Сецесіон» (Szezeessionstil), в Німеччині – «Югендстиль» (Jugendstil), в Італії – «стиль Ліберті» (Stile Liberty або Stile Floreale, «флоральний стиль»), в Іспанії – «модернізм» («Modernista»). Ще однією назвою цього стилю, але вже у Франції та Бельгії, було «Ар Нуво» (Art Nouveau) – нове мистецтво. [95, с. 208].

Виникнення модерну стало закономірним результатом розвитку раціональних тенденцій в архітектурі ХІХ ст. «В основі нової стилістичної концепції було прагнення до архітектурної правди», яка проявлялася на

фасадах будівель за допомогою використання нових конструктивних схем, матеріалів та композиційних побудов [62 с 30].

Стиль модерн склався під впливом нової системи естетичних поглядів кінця XIX ст., які торкнулися практично усіх видів мистецтв. В архітектурі модерну це проявилось як синтетичність—головний його принцип, що відбилося, перш за все, у синтезі мистецтв, у співполученні різних декоративних деталей та елементів між собою і з фасадними композиціями в цілому. Різноманіття форм модерну доповнювалося суттєвим впливом на його ідеологію місцевих традицій, а також й економічною, культурною, соціальною та політичною ситуаціями в країнах, де отримував свій розвиток цей стиль.

Модерн змінив еkleктику, яка базувалася на запозиченні форм і деталей з минулих стилів. Еkleктика явилась крайнім вираженням розпаду класичної архітектурної системи. В рамках цього стилю став можливим вільний вибір стильових деталей минулого для зовнішнього оформлення фасадів [62, с.12]. Але одним із важливіших особливостей еkleктики було відсутність чіткої композиційної структури і ієрархічної співвідношення елементів на фасадах, що привело «к утрате чувства меры, к утрате значимости отдельной детали в композиции»[52, с. 340].

Модерн відмовився від визнання абсолютного диктату зразка, яким для еkleктики були стилі минулого. Модерну притаманно вільне володіння мовою минулого, але не в прямому запозиченні, а в авторській інтерпретації відомих стильових елементів. Саме «стилізація» відрізняє його від «стилізаторства» еkleктики.

Модерн виник на стику «між естетично-прекрасним і прагматично-функціональним, між ідеалізованим природним світом і індустріалізованим промисловим суспільством як раз і зумовила його подвійність, протилежність, яка присутня в усіх галузях мистецтва модерну» [52, с. 365].

У попередньому дослідженні був проведений глибокий аналіз наукових праць, присвячених модерну з детальним розбором його

термінології і періодизації [35, с. 15-36, 96-100]. У даній роботі додано характеристику стильових напрямів та течій, які склалися в модерні.

Дослідники стилю виділяють три основних напрями модерну: *національно-романтичний, інтернаціональний і раціональний*. Завдяки різному трактуванню теоретичних ідей модерну ці напрями відрізняються один від одного не тільки архітектурними формами і деталями, а ще й прийомами формоутворення. Але треба позначити, що такий поділ на напрями є досить умовним, так як складання різних архітектурних форм проходило під впливом одних теоретичних та філософських ідей модерну [26, с. 83].

До *національно-романтичного напрям*у відносять ті явища в архітектурі модерну, «... які спиралися на традиції середньовічної та народної архітектури» [26, с. 83]. Для цього напрям

у притаманне прагнення до ідеалів минулого, яке бачили в мистецтві Середньовіччя, з його романтикою народного мистецтва і ручної праці, у протиставленні машинному виробництву. У кожній країні було посилення до своєї місцевої традиційної архітектури, зі своїм набором усталених форм, деталей, місцевих будівельних матеріалів, які у стилізованому виді втілювали у нових будівлях. Так, на території колишньої Російської імперії відроджувався «неоруський» стильовий напрям в архітектурі модерну. Тут, перш за все, сталося відсилання до давньоруської історії і архітектури казкових теремів, білокам'яних палат. Також, на цій території поширення отримав «північний» модерн, який виник у Фінляндії і інших північних країнах. У стилізованих формах на початку ХХ ст. там з'являються будівлі банків, страхових організацій, житлових будівель. Історично склалося, що Фінляндія у кінці ХІХ- поч. ХХ ст. була частиною Російської імперії. Звідси відбулося запозичення форм «північного» модерну російськими архітекторами і втілення їх в будівлі, насамперед, у прибуткові будинки Санкт-Петербургу. Фасади будівель оброблялися грубим ломаним каменем, кутові будівлі

завершувалися баштами, тим самим створювався образ середньовічної північної архітектури.

В значній мірі відбулася і інтерпретація українських традиційних архітектурних форм і деталей у «українському» напрямі модерну [125]. У великих містах України у цей період з'являються будівлі з високими традиційними для українського народної архітектури дахами, фасади яких прикрашають мозаїки із зображенням соняшників, лелек та інших тварин.

В цілому *національно-романтичний напрям* характеризується особливим інтересом до фольклору, міфу та героїчному епосу. Від сюди виходить використання традицій середньовічної та народної архітектури, застосування традиційних форм у стилізованому вигляді, застосування декору та орнаментів, які є характерними для конкретної країни.

Інтернаціональний напрям модерну має також назву «декоративний» модерн за рахунок надлишкової декоративності, яка проявлена на фасадах будівель в якості барельєфних квіткових композицій, маскаронів с жіночими голівками, ошатних вітражних та майолікових включень. На складання цього архітектурного напрямку вплинули ідеї символізму, які також зародилися у естетиці, філософії і мистецтві на межі століть. Однак в архітектурі втілення цього напрямку вплинуло на те, що основна увага перейшла на декоративне оформлення фасадів, яке іноді сприяло механічному поєднанню фасаду і декору, що приводило до «зниження ролі раціонального початку і підвищення ірраціонального» [26, с. 158].

Основними особливостями *інтернаціонального* напрямку стало прагнення до екстравагантності, застосування витончених форм і декору та надлишковий декоративізм. На фасадах будівель і в інтер'єрах синтезували різні види декоративного мистецтва: вітражі, мозаїки, барельєфи, рельєфи розписи. Однією з характеристик цього напрямку є також застосування вигнутих плавних ліній у елементах декору і орнаменту.

Для подальшого розвитку стилю модерн ключовими стали його *раціоналістичні тенденції*, адже саме з реалізацією ідей раціональності були

пов'язані пошук і впровадження нових матеріалів, нових конструкцій і нових способів виробництва. Передові для того часу матеріали і конструкції дійсно вплинули на формування зовнішнього вигляду будівель. Так, поширення металевого каркасу дозволило зняти обмеження з планувальних і композиційних вирішень будівель і розширило можливості формоутворення. [52, с. 337].

У всіх напрямках модерну раціональність була присутня у той чи інший мірі, так як стала однією з основних його складових. Раціональний напрям, в свою чергу, характеризується застосуванням більш відкритих конструктивних об'ємів, нових матеріалів і конструкцій. У раціоналізмі знайшла прояв демократичність, як відповідь на замови суспільства у більш доступному житлі. Завдяки новим технологіям у виробництві будівельних матеріалів і конструкцій, їх уніфікації стало можливим зниження їх вартості і відповідно вартості житла. Раціоналістичний напрям модерну відповідав прогресивним тенденціям у суспільстві в цілому і в архітектурі зокрема, яка на той час була передовою, швидко освоювала нові технології і конструкції. Пізніше саме раціональний напрям еволюціонував у конструктивізм - функціоналізм, який також ґрунтувався на ідеях чистоти форми, правдивості конструктивної основи і її відповідності функціональному призначенні будівлі.

Характеристикою *раціонального напрямку* є застосування нових конструкцій і матеріалів: залізобетону і металу, прояв більш жорсткої форми на фасадах, лаконічність об'ємів, практична відсутність декору (зведення його до мінімуму, так як повна відмова від декору в архітектурі того періоду було неприйнятним), геометрична визначеність і ясність форм будівель в цілому.

Раціоналістичною стадією модерну був модерн, розрахований на "масового споживача", споруди якого мали типові фасади та спрощений декор без зайвої експресії. Перехід модерну в архітектурі у другу, завершальну стадію, яка згодом трансформується з одного боку – в

неокласицизм, а з другого – в конструктивізм, був пов'язаний з появою кризових явищ в тогочасному суспільстві та кризою мистецьких течій всередині самого модерну. Нова фаза модерну була зумовлена соціальними та економічними вимогами масового житлового будівництва, появою нових матеріалів і конструкцій. «Існував прямий зв'язок між раціоналістичною стадією модерну і появою комплексної упорядкованої забудови, великогабаритних житлових масивів, благоустрою внутрішньоквартальних територій. Трансформація стилю включала раціональне планування квартир та необхідність зв'язку планування з вирішенням фасадів, а також зміну співвідношень між каркасом та стіною» [35, С. 64].

Розподіл на стильові напрями є досить умовним, бо кожна будівля, яка будувалася у стилі модерн вбирала у собі риси усіх напрямків, несла відбиток авторської концепції архітекторів, а також, ті ідеї і принципи, які склалися в модерні у цілому. Основною ідеєю модерну, як було сказано раніше, було протистояння попередньому стилю – еkleктиці і засоби, які для цього використовували, склалися безпосередньо у ході проектування конкретних споруд.

У цьому і полягає актуальність модерну, його відповідність тому історичному періоду і суспільству, в якому він виник і розвивався.

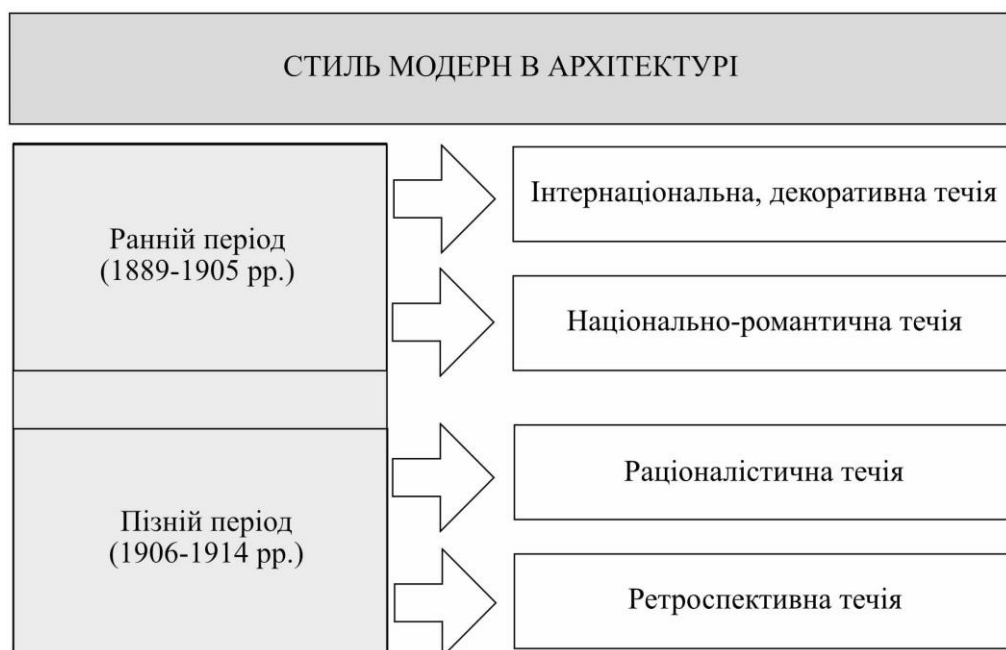


Рис. 1.1 Періодизація та стильові течії модерну.

За періодами модерн прийнято поділяти на *ранній* та *пізній*. Для ранньої стадії було поширено застосування надлишкової декоративності, пізня стадія модерну характеризується «загальним раціональним підходом в організації об'ємно-планувальної композиції та формування фасадних композицій» [35, с. 40]. До періоду раннього модерну відносяться романтична та інтернаціональна течії, а пізній модерн увібрав в себе раціоналістичну та ретроспективну течії модерну [35, с. 79] (Рис. 1.1).

«Еволюція модерну походить від декоративізму до строгості форм, від унікальності форми до її уніфікації, від криволінійних силуетів до прямолінійних. У напрямку до створення повністю необразотворчої форми еволюціонують інтернаціональний і національно-романтичний варіанти модерну. У пізньому модерні обидві ці течії з'єднуються. У пізній модерн входить і ретроспективний напрям, в якому стилізуються форми минулого (стилі ренесансу, мотиви античності і раннього класицизму)» [52, с. 342].

У ретроспективну течію пізнього модерну увійшов класицизований стильовий напрям, який не слід плутати з неокласицизмом. Якщо у класицизованих будівлях модерну проявлялася творчість архітекторів, застосовувалися принципи стилізації, авторської інтерпретації класичної спадщини, застосування видозмінених класицизованих елементів і деталей і їх вільного компонування на фасадах будівель, то в неокласицизмі повернення до класичного минулого виглядало більш переконливо. «На відміну від модерну, який прагнув подолати буржуазність дійсності засобами краси...неокласицизм намагається піти від неї...створити ілюзію повернення у минуле...» [52, с. 346].

В архітектурі модерну дослідники розрізняють декілька стильових течій та існуючих в них напрямів і разом з терміном «напрямам» стилю модерн використовують «течія» та «лінія» стилю. При чому, завжди вказується не на один якийсь напрям, а мова йде про ряд стійких типологічних ознак, які об'єднують часом несхожі суспільні устремління і творчу індивідуальність [17, с. 6]. В даній роботі прийнято слідом за дослідницею стилю модерн

Борисовою Е. А. групування пам'ятників архітектури пізнього модерну Одеси почати з більш широкого поняття «стильових течій», далі підрозділяти на «стильові напрями», а вже з напрямів витікають «лінії стилю» [17, с. 64].

1.2 Історіографія питання.

Негативне ставлення до модерну, яке розпочалося у 20-pp. ХХ ст. і яке продовжувалося на протязі радянських часів, поступово зникло к 70-м рокам ХХ ст. Архітектура Одеси, в тому числі і будівлі в стилі модерн, стала вивчатися системно. В той час публікується чимало статей і заміток у місцевій газеті «Вечірня Одеса». Автор цих статей історик і краєзнавець В. Пілявський на основі цих публікацій видав книги, в яких зібрано фактологічний матеріал про пам'ятки архітектури Одеси та їх архітекторів [78, 79] (Рис. 1.2).

Значний внесок у вивчення одеських пам'яток архітектури Одеси належить В.І. Тимофієнко, який, починаючи з 1970-х pp., досліджував одеське зодчество [100-105]. Він виявив історичні, політичні, технічні та соціокультурні чинники, які сприяли виникненню і розвитку стиля модерн в Одесі, дав характеристику забудові міста та окремим пам'яткам архітектури цього періоду.

Українські вчені, які займалися вивченням архітектури України в радянський період, досліджували також і пам'ятники архітектури Одеси. Однак одеський пізній період в їх працях майже не розглядався, або аналізувалися по одиночні об'єкти [5, 111-115, 125].

В. Є. Ясієвич у книзі «Архитектура Украины на рубеже XIX – XX веков» [114] розглядає архітектурні пам'ятники великих українських міст за функціональними ознаками. Стилістичний аналіз архітектури не був об'єктом цього дослідження. До огляду увійшли як ті будівлі, які стилістично відносяться до періоду історизму, так і ті, які було зведено в стилістиці раннього та пізнього модерну.

Дослідження Ю.С. Асєєва [5] базується на стилістичному аналізі архітектури від часів Київської Русі до сучасності. Одна з глав книги присвячена стилю модерн в українському зодчестві, але глибокого пооб'єктного аналізу, в тому числі архітектури Одеси, в задачі дослідження не входило.

У дослідженні В.В. Чепеліка «Український архітектурний модерн» [125], в розділі, присвяченому вивченню модерну на півдні України, було проаналізовано будівлі житлового комплексу І-го товариства квартироспіввласників (арх. Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр.) на Пироговській, 3, яким притаманні риси саме української романтичної течії модерну.

В ілюстрованому каталозі «Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР» [77], а також у виданні – «Нариси з історії архітектури УССР» [70], повного переліку пам'яток архітектури Одеси, в тому числі і в стилі модерн, немає.

Одеський модерн був вивчений в дисертаційній роботі М.М. Стакян. В роботі аналізуються пам'ятки архітектури модерну Одеси, здебільшого його раннього періоду, як по об'єктно, так і за їх місцем в забудові міста, з метою подальшого проведення реконструкції та реставрації. Дослідницею був запропонований спектр прямих і альтернативних моделей прийняття рішень по реконструкції і доданню нової функції об'єкту модерну різного рівня цінності. У результаті збору статистичних даних по пам'ятникам модерну був проведений кореляційний розрахунок, що дозволяє уточнити архітектурно-стильовий напрям модерну, а також описані конструктивні і вартісні аспекти процесу реконструкції та реставрації будівель [97].

В останній час з'являються публікації в фахових збірниках, де аналізуються окремі будівлі, в тому числі, пізнього модерну [67].

Значну роботу зі збору фактологічного матеріалу проведено українськими дослідниками, краєзнавцями та істориками, які ведуть електронні блоги. Вони ретельно збирають, фотофіксують та аналізують

об'єкти одеської архітектури. Туди увійшли й пам'ятки архітектури пізнього модерну Одеси. Проводиться атрибуція пам'яток, встановлюється первісне функціональне призначення будівель [122, 123].



Рис. 1.2 Історіографія питання.

Фундаментальною працею по вивченню модерну України, у тому числі і модерну Одеси, стала дисертаційна робота Ю.В. Івашко [35]. В цьому дослідженні надана характеристика одеського модерну і будівель пізнього періоду, виявлені періоди його виникнення в Одесі [35, с. 79], відмічено зв'язок одеського пізнього модерну з попереднім періодом історизму-еклектизму, а в Одесі – і класицизму [35, с. 115], виявлено те, що одеський модерн «не мав містоутворюючого значення, а проявився як об'єктний стиль, “розчинений” в забудові еклектики, де прояв особливостей модерну спостерігається лише на рівні рядового «елемента забудови» [35, с. 122, 124]. Ю.В. Івашко проаналізувала композиційне утворення фасадів рядової та

кутової забудови будівель одеського пізнього модерну [35, с. 151-152], надала аналіз кольорової гами будівель [35, с. 278]. Однак через малу кількість пам'яток архітектури (як і вказує автор), одеська архітектура пізнього модерну в цій роботі повною мірою досліджена не була.

Таким чином, не дивлячись на достатню зацікавленість дослідників архітектурою одеського модерну останнім часом, пізній період модерну в цих працях не досліджувався досить глибоко і детально, не була виявлена специфіка одеського пізнього модерну в повному спектрі його композиційних, декоративно-пластичних і стильових аспектів.

Теоретичну базу дослідження склали праці здебільшого радянських вчених, які вивчали стиль модерн в архітектурі міст, які входили в склад колишнього Радянського Союзу. В даній роботі ці праці було залучено не тільки тому, що Одеса входила до складу міст колишньої Російської імперії, а ще й тому, що в ході вивчення архітектури модерну в радянські часи, була вироблена методологічна база дослідження такого досить складного стилю, виявлено основні стилістичні течії і напрями модерну, зазначено специфічні риси окремих елементів, деталей, декоративного оздоблення фасадів, а також була відпрацьована методика композиційного аналізу, основних принципів формоутворення тощо. Ці дослідники виявили не тільки стильові напрями, течії, своєрідність і специфічні риси руського модерну: Є.І. Кириченко [52-55], Нащокіна М.В. [71], Д.В. Сарабьянов [93-95], Г. Ю. Стернін [98-99], В. Г. Лісовський [62-63], Б. М. Кіріков, [48], але й закономірності розвитку європейського модерну та місце руського модерну у світовій архітектурній спадщині: В.С. Горюнов, М.П. Тублі [26], Я.А. Крастіньш [59], В.В. Кирилов, [49, 50], Е.А. Борисова, [16, 17], А.А. Берсенева [15]. В цих працях, в тому числі, розглядалися принципи формоутворення стилю модерн на різних етапах його становлення і розвитку у контексті загальних культурних, художніх, суспільних течій кінця XIX– початку XX сторіччя.

До джерельної бази даного дослідження слід віднести також архівні матеріали, які містять інформацію про пам'ятки архітектури Одеси, в тому

числі і періоду пізнього модерну. Так, була проведена робота в архівах Управління культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини [120], (Додаток А.4). Опрацьовано паспорти деяких пам'яток архітектури (об'єктів культурної спадщини) пізнього періоду Одеси: прибутковий будинок Коріман, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюнер, 1913 р., Преображенська вул., 84 / Велика Арнаутська вул., 99, прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерibasівська вул., 12 / Рішельєвська вул., 4, прибутковий будинок Севастопуло з торговельним залом, арх. В.І. Прохаска, 1911-1912 рр., Катеринінська вул., 19, прибутковий будинок Л.М. Чернігова, Ф.Л. Паппе та С.В. Шестопада, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, ск. І.П. Паоліні, 1911 – 1912 рр., Катеринінська вул., 35 / вул. Жуковського, 28, прибутковий будинок Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р., Коблевська вул. 38б, прибутковий будинок Скаржинської, арх. М. Г. Рейнгерц, інж. В. І. Зуєв., Ланжеронівська, 24 прибутковий будинок Рассель дель Турко, арх. М. Рейнгерц, 1910 р., Катеринінська 8-10, прибутковий будинок Анатра, арх. Ф. Е. Кюнер, 1911 р., Грецька, 46. У Паспортах міститься інформація про розміри ділянки, габарити будівель, про будівні матеріали та конструкції, які були застосовані при будівництві. Надана характеристика загального становища будівель на час складання паспортів. Ці документи містять також схеми планів забудови ділянок і плани поверхів.

Була проведена робота по пошуку планів будівель в архівних фондах КП «Бюро технічної інвентаризації» Одеської міської ради [121]. У результаті до дослідження додано плани наступних будівель: прибутковий будинок І. Маргуліса, арх. Ф.Л.Паппе, 1912 р., Маразліївська, 34, прибутковий будинок Е. С. Вернетта, арх. А. Б. Мінкус, 1909 р., Ніжинська вул., 52, прибутковий будинок Л.М. Лівшиця, арх. Л.М Чернігов, А.Б. Мінкус, 1914 р., Преображенська, 62 / Троїцька вул., 60 та ін.

1.3 Методи дослідження.

Для досягнення основної мети – виявлення особливостей становлення і розвитку архітектури пізнього періоду модерну Одеси в його композиційних, декоративних і стилістичних аспектах обраний комплексний метод історико-архітектурного аналізу, що включає в себе емпіричний та теоретичний методи дослідження (Рис. 1.3.1).



Рис. 1.3.1 Загальна методика дослідження історичної архітектури.

В якості емпіричного методу прийняті натурні обстеження пам'ятників архітектури, їх фотофіксація, обміри, виконання креслень фасадів. Сюди ж відноситься вивчення літературних та архівних джерел. Теоретичний метод включає в себе композиційний і стилістичний аналізи, а також методи класифікації і групування. В історико-архітектурній науці розрізняють поняття засобів і прийомів архітектурної композиції. Так, під засобами архітектурної композиції розуміють: об'єктивні закономірності композиційної організації будівель, незалежні від сприйняття людиною – як основні, а ті, що залежать від цього сприйняття – як додаткові. Прийоми архітектурної композиції – це принципи і дії засобів композиції для створення архітектурної форми [3, С. 131].

Композиційний аналіз пам'ятників архітектури пізнього модерну проводиться на рівні об'ємно-просторової організації будівель, з виявленням специфіки в побудові об'ємів і планувань будинків пізнього модерну, та на рівні композиційного рішення фасадів, який передбачає аналіз на виявлення симетричних та асиметричних композиційних побудов та наявності метро-ритмічних композиційних утворень.

У дослідженні застосовується також метод аналітичного групування (класифікації) досліджуваної архітектури, частин і елементів будівель. Цей метод надає можливість розгляду матеріалу в різних аспектах, що дозволяє поглибити уявлення про об'єкт дослідження [56]. Групування (класифікація в широкому сенсі) – є виділення груп у множині матеріалу або розподіл об'єктів за групами. Класифікація, як різновид угруповання по схожості і відмінності, задовольняє усім логічним правилам ділення обсягу понять, тобто:

- побудована на єдиній основі (за єдиним критерієм розподілу) і виключає потрапляння будь-якого об'єкта відразу в дві однакових групи;
- охоплює кожною підгрупою відразу всі підрозділи групи і в кінцевому рахунку – увесь матеріал.

Звертаючись до класифікації, дослідники зосереджують увагу на логічній стороні операції групування та на сортуванні матеріалу. Групування аналітичне, дескриптивний аналіз – взаємозалежне розбиття одного і того ж матеріалу на групи за різними параметрами. Один і той же об'єкт групується за різними параметрами. Кожна група виходить одновимірною, але об'єкти при цьому не одномірні, так що кожен об'єкт входить до різних груп за різними своїми характеристиками, за окремими ознаками [56, с. 367-369].

У даній роботі також використано спеціальні методи дослідження, які сприяють більш глибокому аналізу матеріалу.

Івашко Ю.В. для аналізу об'єктів модерну запропонувала метод «інформаційної схеми» фасад у [35, с. 92] (Рис. 1.3.2). З метою отримання

об'єктивної оцінки архітектури одеського модерну фасад розчленовується на ієрархічні рівні – від абстрактних (вертикальні і горизонтальні членування) до конкретних (окремі складові фасаду). Такий метод передбачає аналіз фасадів з поділом на ієрархічні рівні елементів і відповідно, показників стилю. Членування – дах, завершення, стіна і більш дрібні складові їх елементи: така узагальнена інформаційна модель об'єкта дозволяє сформулювати критерії та алгоритм виявлення об'єкта модерну в історичній забудові. Виявлення об'єктів модерну відбувається при наявності характерних проявів модерну на рівні даху, завершення та стіни будівлі. В дослідження увійшла достатньо велика кількість будівель стилю модерн значимих міст України. Це надало можливість створення класифікації за типами елементів та частин будівель і зведення їх до знакових елементів – носіїв стилістики модерну в архітектурі України.

У коло даного дослідження включена невелика кількість об'єктів, які до того ж мають неоднорідні формальні ознаки, що є показовим для архітектури модерну. Тому для того, щоб досягти мети дослідження – виявленню композиційних і декоративно-пластичних специфічних рис будівель одеського пізнього модерну, визначення стилістичних течій і напрямів архітектури цього періоду, є недостатнім виділення в ньому лише формальних елементів. Треба знайти характер структурної організації елементів, виявити ті принципи формоутворення, які є притаманними для даної архітектури [106, с. 374].

Принципи формоутворення розкривають, в тому числі, пластику архітектурної форми. Для аналізу форми використана методика О.О. Тіца, яка включає аналіз архітектурної пластики будівель одеського пізнього модерну. О.О. Тіц запропонував класифікувати архітектурну пластику об'єкту на пластику об'ємну і пластику поверхні. У свою чергу, пластика об'єму з метою аналізу підрозділяється на: функціонально-конструктивну, художньо-тектонічну та декоративно-символічну [106]:

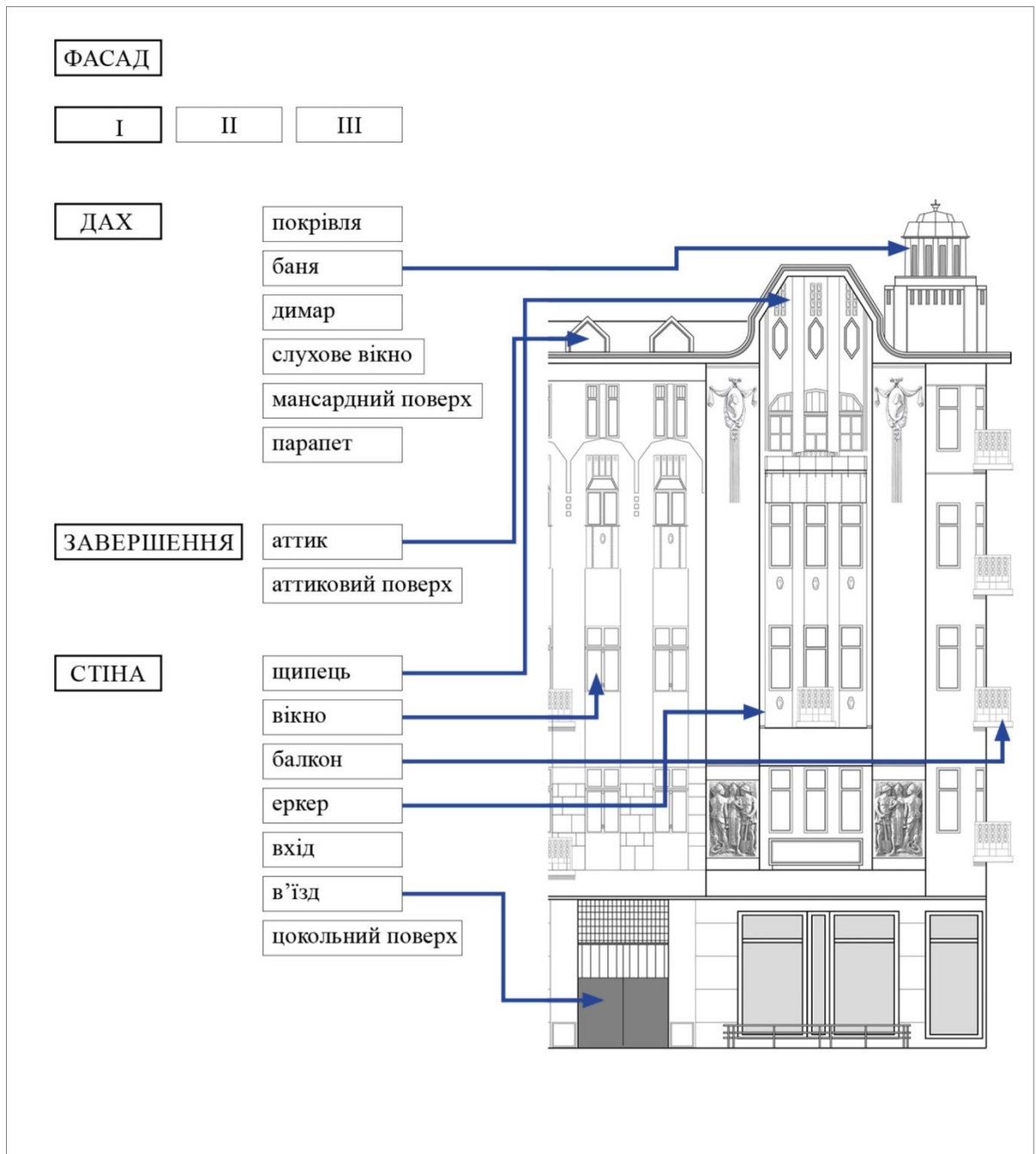


Рис. 1.3.2 «Інформаційний» метод аналізу фасаду(За Ю.В. Івашко).

- функціонально-конструктивна пластика об'єму відображає закономірності структури внутрішнього простору, дає реалістичне уявлення про об'ємне і конструктивне вирішення пам'ятки архітектури;
- художньо-тектонічна пластика є естетичне осмислення конструктивно-просторової структури, підкреслює художніми засобами несучої здатності основних конструктивних елементів будівлі;
- декоративно-символічна пластика використовує формальні символи і надає емоційний вплив на людину.

Пластика об'єму архітектурних пам'яток невіддільна від їх пластики поверхні. Пластика поверхні, в свою чергу, підрозділяється на структурну, яка посилює художню тектоніку споруди, орнаментальну, яка в основному пов'язана із структурною, і тематичну, що створює образно-символічний зміст архітектурного твору, дозволяє правильно визначити загальну творчу спрямованість майстра, а також виявити закономірності вибору тих чи інших пластичних засобів в конкретному будинку (Рис. 1.3.3).

Для синтезування отриманого матеріалу архітектурна пластика об'єктів архітектури одеського пізнього модерну розглядається в якості застосування тих чи інших композиційних прийомів. Так, оскільки для архітектури модерну показовим є створення композиції споруд з огляду на зорове сприйняття [52, с. 9], то до основоположних з цієї позиції засобів композиції О.О. Тиц відносить тектоніку, архітектурний масштаб та ієрархічне співвідношення в будівлях різних видів архітектурної пластики.

У роботі залучено також порівняльний аналіз архітектурної пластики об'єктів пізнього модерну з пластичною побудовою об'єктів інших стилів (історизм, ранній модерн) з метою виділення архітектури пізнього модерну в існуючій історичній забудові міста.

Таким чином, методика дослідження складається з наступних кроків:

1. На першому етапі проводиться вибірка об'єктів за часом будівництва та за основними стильовими ознаками.
2. Обрані об'єкти групуються за своїм функціональним призначенням на момент зведення. Для даного дослідження обираються об'єкти житлової та громадської функцій, так як в них в більшій мірі міг бути виражений стиль модерн.
3. Проводиться аналіз та групування об'єктів за місцем їх розташування в квартальній забудові міста та за плямами забудови.
4. Проводиться композиційний аналіз об'ємно-просторової структури об'єктів, їх планувань та композиційний аналіз фасадів.

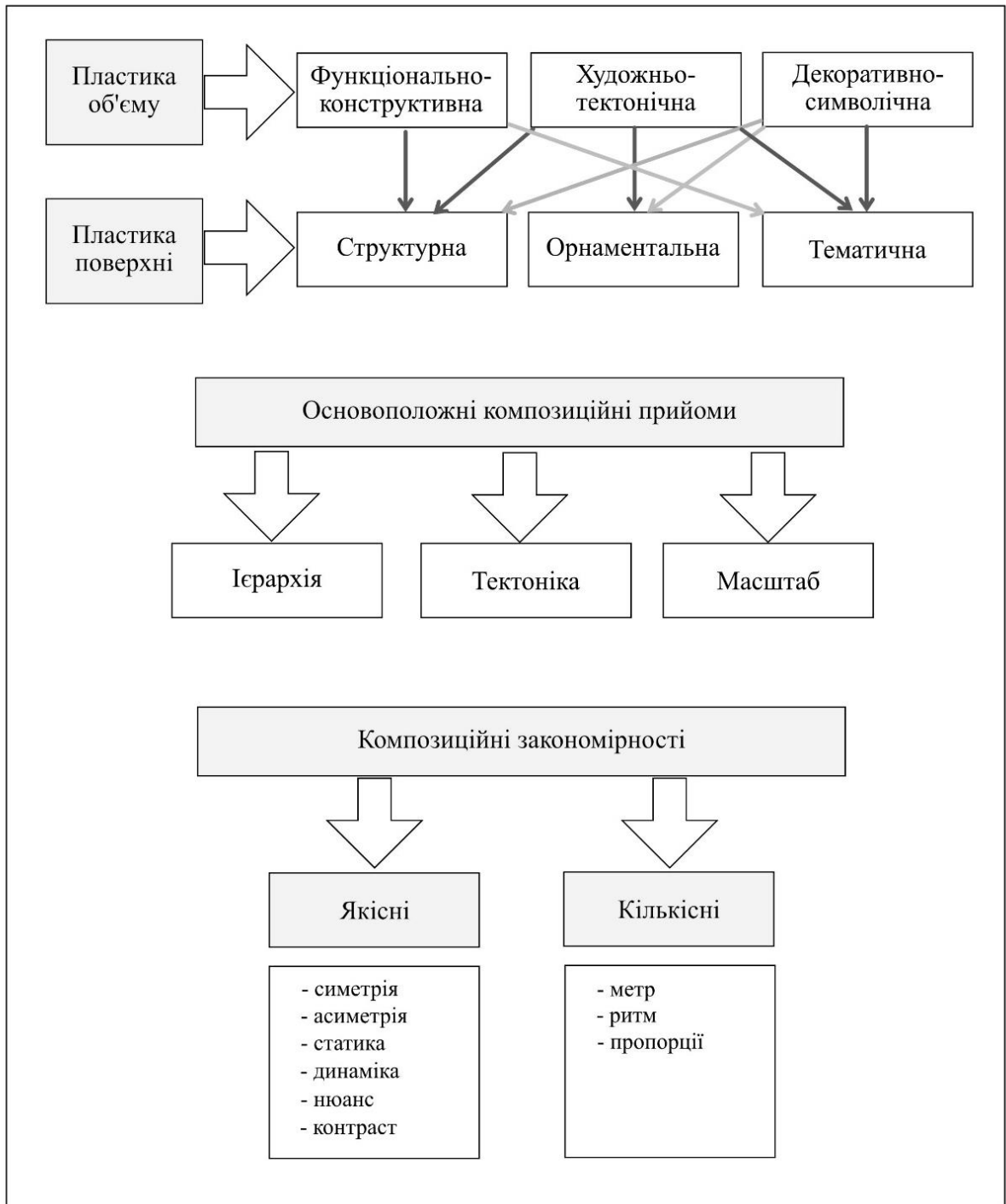


Рис. 1.3.3 Методика аналізу архітектурної пластики (за О.О. Тіцом).

5. За методикою Ю.В. Івашко проводиться аналітичний розподіл фасадів на частини (дах, стіна, цоколь) та на формальні ознаки – більш малі елементи та деталі, з подальшим їх групуванням.
6. Проводиться аналіз основних типів та видів архітектурного декору досліджуваних об'єктів.

7. За методикою О.О. Тица проводиться аналіз архітектурної пластики об'єктів з подальшим їх групуванням за видами.
8. Виявляються композиційні прийоми, а також прийоми застосування архітектурної пластики, які були притаманні архітектурі пізнього модерну.
9. За основними і допоміжними композиційними та пластичними прийомами в будівлях модерну проводиться порівняльний аналіз з об'єктами історизму і раннього модерну.
10. Проводиться групування об'єктів одеського пізнього модерну за основними стильовими течіями, напрямками та лініями.

Висновки до першого розділу.

1. Модерн виник в архітектурі як стиль, який протистояв еkleктизму кінця XIX – поч. XX ст., демонструючи принципово нову декоративну, композиційну і технічну системи. Хоча в основу стилю лягли масовість і демократичність, в архітектура модерну з'явилися по справжньому унікальні пам'ятники архітектури. Модерн в архітектурі прийнято розділяти на ранній період, до якого входять національно-романтична і інтернаціональна стильові течії і пізній, до якого відносять раціоналістичну і ретроспективну течії. Основним у ретроспективній течії модерну став класицизований стильовий напрям.

2. Історіографічний аналіз показав, що, не зважаючи на досить велику зацікавленість фахівців до одеського модерну, досі комплексного аналізу архітектури його пізнього періоду не проводилося. Виявилася низка не розкритих питань щодо дослідження архітектури пізнього модерну Одеси. Досі не була досліджена композиційна побудова будівель одеського пізнього модерну, не виявлено особливості їх декоративно-пластичного оздоблення, не визначено специфіку архітектури пізнього модерну в загальній забудові міста.

3. Для досягнення мети дослідження в роботі було застосовано комплексну методику, до якої включено загальні і спеціальні методи аналізу архітектурних пам'ятників модерну. До загальних методів відносяться емпіричний і теоретичний методи дослідження історичної архітектури, до спеціальних – метод «інформаційної схеми фасаду» (за Ю.В.Івашко) та метод аналізу архітектурної пластики (за О.О. Тіцом).

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ ОДЕСИ 1906-1914 рр. ТА ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИНУЛИ НА ФОРМУВАННЯ МОДЕРНУ ЦЬОГО ПЕРІОДУ

2.1 Соціокультурні, економічні та технічні передумови виникнення і розвитку стилю модерн в архітектурі Одеси.

На початку ХХ ст. Одеса залишається значимим торговельним та промисловим містом, яке не тільки було одним з найбільших міст півдня колишньої Російської імперії, але й мало розвинуті торговельні та культурні зв'язки з багатьма країнами Європи. Усталилася роль міста як значного торговельного, промислового і культурного центру. Цей факт сприяв швидкому зростанню кількості населення (з 25 тис. у 1814 р. до 403,8 тис. у 1903 р.). В цей період спостерігаються процеси посилення концентрації виробництва, проявилися тенденції до монополізації, помітно посилюється проникнення до економіки міста іноземного капіталу. У 1910 році на вулицях Одеси з'явилися перші трамваї, які належали до бельгійської компанії. Найбільшим підприємством залишається торговельний флот і порт. Зі всього флоту Чорноморсько-Азовського басейну більш за 50% (162 одиниці) судів були прописані в одеському порту [2, с. 9].

В цей період в Одесі продовжується інтенсивний розвиток промисловості і також – зріст промислового будівництва. У 1910 році у місті працювало 430 заводів і фабрик з кількістю працівників у 21,6 тис. У технічному плані місто отримує більш широкий і планомірний розвиток. Поліпшуються міське господарство і благоустрій міста, проводяться роботи зі створення водопроводу, каналізації, мощення вулиць, озеленення. Але у той же час в Одесі спостерігається фінансова криза. Залежність торгівлі від зовнішніх факторів проявилася на поч. ХХ ст. Її спад – це результат русько-японської війни та соціальних потрясінь періоду першої російської революції. Автоматично це визиває спад промисловості Одеси [25, с. 11].

Одеса розвивається ще й як великий лікувально-оздоровчий курорт Російської імперії і Європи. На базі лікувальних грязей створюються лікувальні установи – Куяльницький і Хаджібейський курорти. На територіях Фонтану та Аркадії будуються приватні санаторії. Культурне життя Одеси кінця XIX – початку XX ст. характеризується різноманіттям, демократизацією і новими формами. У місті з'являються музеї образотворчого мистецтва: міський розташований в колишньому палаці Потоцького на вул. Софіївській, галереї М.М. Толстого і О.П. Руссова – у спеціалізованих будівлях. У 1913 р. будується одеська консерваторія. У місті нараховується 160 типографій – Одеса стає великим центром книговидавництва [25, с. 12].

Розвитку зав'язків у сферах промисловості, торгівлі а також культурним зв'язкам посприяла організація в Одесі у 1910 році Всеросійської художньо-промислової виставки, яка була розташована на території Олександрівського парку (нині парк Т.Г. Шевченка). У її створенні брали участь, у тому числі, відомі архітектори міста: Л.Л. Влодек, С.А. Ландесман, Л.М. Чернігов, Ю.М. Дмитренко. На виставці було збудовано велику кількість павільйонів оригінальної форми, у проектуванні яких теж брали участь міські архітектори [74, с. 9].

Містобудівна ситуація в Одесі у добу панування модерну в архітектурі визначалась торговельним і транспортним факторами, які сприяли зростанню і розвитку міських і приміських територій [100, с. 36]. Розвиток внутрішнього транспорту сприяв забудові інших районів міста, які виникли як робочі, військові і дачні селища і передмістя. За проектом архітектора М.Ф. Безчастнова була прокладена Новоаркадієвська дорога і розширена до 25 метрів Малофонтанська. Ідея паризьких бульварів з двома лініями трамваю буда використана інженером В.І. Зуєвим при розбивці Французького бульвару. Як додаток до існуючого залізничного вокзалу, у якості зовнішнього транспортного сполучення, будується нова будівля вокзалу станції Одеса-Порт, який з'явився ще у 1860-х роках, у той же час, коли в

Одесу провели залізничну колію. Пасажирське сполучення з'єднувало порт з Куяльницьким курортом. На поч. ХХ ст. із збільшенням пасажиропотоку з'явилася необхідність у новому вокзалі. Нову будівлю вокзалу було збудовано на Приморській вулиці у 1907-1910 роках архітекторами Л.Л. Влодеком, С.А. Ландесманом.

Наприкінці ХІХ ст. Одеса продовжувала будуватися та розширятися. Однак, все більше відхилялася від початкового плану забудови, все більше становилася містом соціальних контрастів [100, с. 12]. На початку ХХ сторіччя забудова Одеси складалася із щільно забудованого центру міста (у межах колишнього «порто-франко») та робочих слобідок, які до нього приєднувалися з північного та західного боків. У південно-східному напрямку, вздовж моря, розкинулися дачні території. З метою впорядкування забудови цих територій в 1906 році комісія в складі міського інженера В.І. Зуєва, архітекторів С.А. Ландесмана, А.І. Бернардацці, В.А. Домбровського і лікаря М.М. Дитерихса розробила проект обов'язкових постанов по будівельній частини, який регламентував порядок приватного будівництва і дотримання генплану.

Промислова революція, яка не минула і Одесу, а з нею – будівельний бум, який в Одесі доводиться на 1912-1914 рр. [100, с. 40] як відповідь на потребу, що збільшувалася в житловому і громадському будівництві, визначили формування деяких нових типів споруд, застосування у будівництві нових конструкцій і матеріалів та зростання території міста. З'явилися нові будівельні матеріали (з металу і залізобетону) і конструкції (залізобетонний каркас), а також нові прогресивні засоби оснащення будівель (ліфти, електричне освітлення, централізований водопровід і каналізація). Все це сприяло збільшенню об'ємів будівництва і збільшенню розмірів і поверховості будинків, а також поліпшенню їх архітектурно-художніх якостей, зумовило перехід до раціональності і у зовнішньому оздобленні, і у плануванні будівель. Закономірним процесом стало залучення закордонного капіталу, а також коштів великих акціонерних товариств у розвиток

промисловості та будівництва. Зміни у соціальному житті міста та потреби суспільства сприяли демократизація будівництва.

У повній мірі йшов процес надходження інвестицій, збільшення об'ємів будівництва і зростання культурно-мистецьких зав'язків з Російською імперією та країнами Європи, утворення нового планувального району біля залізничного вокзалу.

За невеликий часовий відрізок було побудовано кілька банків, театрів, розташованих окремо магазинів. Однак за кількістю першість залишалася за прибутковими будинками, більшість з яких поєднували у собі відразу кілька функцій: житлову, адміністративну і торговельну.

Традиція залучення відомих столичних зодчих, яка була прийнята з перших років розвитку архітектури Одеси і яка тривала аж до останньої третини XIX ст., на початку XX ст. практично не знайшла свого продовження. З'явилася ціла плеяда одеських архітекторів, які отримали освіту у Санкт-Петербурзькій академії мистецтв та у Санкт-Петербурзькому інституті цивільних інженерів. Деякі з них починали свою професійну діяльність ще в період історизму і, при цьому, дуже вдало проявили себе у період модерну. З'явилися також молоді архітектори, які почали свою професійну кар'єру відразу з побудови будівель у стилі модерн. У цей період також значна кількість видатних будинків в Одесі зводилася не тільки архітекторами, а і цивільними інженерами, освіта яких прирівнювалася до архітектурної. Тому архітектурні пам'ятники, у тому числі періоду пізнього модерну Одеси, створювалися на високому професійному рівні, з залученням передових технологій і знань у сфері сучасної архітектури того часу. Велику роль у цьому відігравав архітектурний відділ Одеського відділення російського технічного товариства, до якого входили найвідоміші архітектори міста: А.І. Бернардацці, Н.К. Толвінський, С.А. Ландесман, Ю.М. Дмитренко та ін. Твори цих архітекторів визначили своєрідність архітектурного вигляду міста цього періоду

У період пізнього модерну в Одесі працювала плеяда архітекторів «старої школи», основна діяльність яких випала на будівництво доби історизму і архітектори, які почали свою творчу діяльність вже у період пізнього модерну, продовжуюючи напрацювання одеських архітекторів старої школи, але вже в сучасному руслі технічних та конструктивних нововведень у будівництві та нових потреб суспільства [124].

Влодек Лев Львович – архітектор, отримав освіту у Будівельному училищі у Петербурзі. Видатним архітектурним пам'ятником, збудованим Л.Л. Влодеком у стилі історизму став Пасаж і готель "Пасаж", Дерibasівська, 33 (1898 - 1899 рр., ск. Т. Фішель, С Мільман). У стилістиці раннього модерну він побудував готель "Великий Московський", Дерibasівська, 29 (1901 - 1904 рр., ск. Т.Фішель, С. Мільман). Л.Л. Влодек у період пізнього модерну для залізничної станції Одеса-порт збудував дві службові споруди, Приморська № 8 і 10 (1907 - 1910 рр.).

Троуплянський Федір Абрамович – архітектор. Вчився у Петербурзькій Академії мистецтв. Допомігав одеським архітекторам Ю. Дмитренку та В. Домбровському на будівництві низки пам'ятників. За проектами Ф.А. Троуплянського, витриманими у стилістиці пізнього модерну, в Одесі були зведені: кілька павільйонів на Всеросійській виставці в Одесі (1910 р.), театр «Скетінг-рінг», Грецька, 48 (1910-1912 рр.), крамниці Тарнополя і Фіата, Катерининська, 33 (1910 - 1913 рр.), торговельний дім Гальперіна, Рішельєвська, 14 - 16 (1912 - 1914 рр.), третя грязелікарня на Хаджибеєвському лимані (1913 р.), їдальня на Хаджибеєвському лимані (1913 р.), будинок з'їзду мирових судів, Французький бульвар, 1 (1914 р.), ремісниче училище Міщанського товариства, Старопортофранківська, 32 (1914 р.), дворовий флігель – прибутковий будинок, Катерининська, 6 (1912 р.), прибутковий будинок Товариства прикажчиків-євреїв, Троїцька, 43-а (1912 - 1913 рр., інж. Г. Орпишевський), кілька дач на Середньому Фонтані (1914 - 1916 рр.).

Прохаска Вікентій Іванович – архітектор, професійну освіту отримав у Відні. У стилістиці пізнього модерну, за проектами В.І. Прохаски побудовано: прибутковий будинок товариства прикажчиків-християн, Новосельського, 100 (1910 р.), прибутковий будинок з торгівельним залом Севастопуло, Катерининська, 19 (1911 - 1912 рр.), прибутковий будинок і флігель Соломос, Преображенська, 4 (1910 р.), прибутковий будинок Коляревської, Успенська, 7 (1912 р.), особняк Менделевича, Маразліївська, 28 (1909 р.) та ін.

Ландесман Семен Андрійович – архітектор. Закінчив Петербурзьке будівельне училище. За проектами С.А.Ландесмана у період історизму було споруджено низка об'єктів, серед них: церква Григорія Богослова, Старопортофранківська, 18 (1895 - 1896 рр.), Бессарабсько-Таврійський банк, Херсонська, 25 (1900 р.), мавританська арка на Французькому бульварі (1902 р.), гідропатичний заклад доктора Абеля і Валіха, Єлизаветинська (1901 - 1902 рр.), лазня С. Ісаковича, Ковальська, 57 (1902 р.) та ін. У період пізнього модерну збудував наступні будинки: прибутковий будинок Ліфшиця, Преображенська, 62 (1910 р.), прибутковий будинок М. Л. Кемпе (Дур'яна), Тираспольська 37 (1910 р.), прибутковий будинок Новікова, Дерібасівська, 12 (1912 р., за участю інж. П. Л. Славкіна) та ін.

Дмитренко Юрій Мелетійович – архітектор, закінчив Петербурзьку Академію мистецтв. За проектами Ю.М. Дмитренка було побудовано декілька культових споруд у період історизму: безкоштовна народна читальня і училище, Книжний пров., 1-а (1890 - 1891 рр.), міська бактеріологічна станція, Херсонська, 2 (1895 р.), обліковий банк, Пушкінська, 12 (1904 - 1906 рр.) та ін. У період пізнього модерну архітектором було збудовано: Земельний (Селянський) банк, Маразліївська, 34-а 1908 - 1914 рр., помічник Ф. Троупянський), дачі В. Анатра, Французький бульвар, 28 -30 (1913 р.) та ін.

Рейнгерц Маврикій Германович – архітектор, закінчив Петербурзьке будівельне училище. За проектами М.Г. Рейнгерца у період історизму було

зведено декілька громадських і житлових споруд. Серед його останніх праць, які відносяться вже до періоду пізнього модерну: прибутковий будинок Скаржинської з влаштуванням кафе Рабина, Ланжеронівська, 24 (1906 -1910 рр., співавтори В. Зуєв, Л. Шенкер), прибутковий будинок Рессель-дель Турко, Катерининська, 8-10 (1910 р.), прибутковий будинок Топуза, Єврейська, 4 (1910 р.).

Меснер Едуард Якович – архітектор. Наприкінці XIX ст. збудував багато житлових будівель. У пізній період модерну за проектами Е.Я. Меснера було зведено: прибутковий будинок Вассаля, Гаванна, 3-5 (1912 - 1913 рр., співавтор Х. Скведер), прибутковий будинок Боніфацці, пров. Чайковського, 18 (1913 р.), училище Кефер і Ферстер, Л. Толстого, 30 (1912 - 1913 рр., за участю Х. Скведера).

Чернігов Леонід Маркович – архітектор. Фахову підготовку отримав під керівництвом провідних місцевих зодчих. Працював в Одесі на початку XX ст, в історизмі і у стилі модерн збудував кілька громадських та житлових споруд. Значна кількість прибуткових будинків було возведено Л.М. Черніговим для О. П. Руссова: у стилі історизм прибуткові будинки Руссова, Садова, 21 (1897 - 1899 рр., соавтор В. Шмідт), Торгова, 6, 8 та 10 (кін XIX ст.), прибуткові будинки Руссова на Софіївській, 9, 11 та 13 (кін XIX ст.), прибутковий будинок Руссова, Коблєвська, 38-а (поч. XX ст.), прибуткові будинки Магнера, Приморський бульвар, 14, пров. Чайковського, 4 (1904 - 1905 рр.). У пізній період модерну за проектами архітектора було збудовано: прибутковий будинок Лівшиця, Преображенська, 62 (1911 р.), будинок окремих кімнат Д. М. Вургафта, Новосельського, 62 (1914 р), прибутковий будинок Руссова, Коблєвська, 38-б, прибутковий будинок Чернігова і Шестопада, Катерининська, 35, 1911—1912 рр. в співавторстві з Ф. Л. Паппе, ск. Паоліні), прибутковий будинок Асвадунова, Пушкінська, 37 (1913 - 1914 рр., співавтор Я. Гольденберг) та ін.

Лінецький Мойсей Ісакович – архітектор. Закінчив Петербурзький Інститут цивільних інженерів. Автор значної кількості споруд, побудованих

у стилістиці історизму і раннього модерну, серед них: прибутковий будинок М. Грінберга, Рішельєвська, 24 (1902 р.), прибутковий будинок Луцького, Маразліївська, 2 (1902 р.), прибутковий будинок Мортонна, Маразліївська, 14-а (1905 р.). У період пізнього модерну архітектор збудував: прибуткові будинки Пташнікова, Старопортофранківська, 97 (1911 - 1912 рр.), прибутковий будинок І. Г. Раухвергера, Пироговський пров., 6 (1912 р.), прибутковий будинки Рабіновича на Французському бул. (1911 - 1914 рр.) та ін.

Мінкус Адольф Борисович – архітектор. Закінчив Одеську рисувальну школу. Фахову підготовку отримав на практиці, допомагаючи на будівництві одеським архітекторам. Працював у періоди раннього і пізнього модерну. За проектами А.Б. Мінкуса були збудовані: прибутковий будинок Михелевича, В. Арнаутська, 14 (1904 - 1906 рр.), прибутковий будинок Тепера, В. Арнаутська, 16 (1906 - 1908 рр.), лікувальний заклад доктора Абеля на Куяльницькому лимані (1904 - 1909 рр.). У пізній період модерну А.Б.Мінкусом було збудована значна кількість одеських споруд: прибутковий будинок Вернета, Ніжинська, 52 (1910 - 1912 рр.), прибутковий будинок Блюмберга, Преображенська, 64 (1912 р.), Азовсько-Донський комерційний банк, Рішельєвська, 9 (1912 р.) У 1910-1912 рр. за проектами архітектора було возведено декілька трамвайних депо (корпуса на Водопровідній, 1, корпус на станції Одеса-Товарна, корпус на Слобідці), а також, за участю Л. Белкіна, в тіж роки були споруджені павільйони на трамвайних зупинках (деякі з них збереглися в Олександрівському парку уздовж лінії трамваю на Фонтанській дорозі).

Бейтельсбахер Христофор Готлібович – архітектор. У періоди історизму і раннього модерну за його проектами було возведено: фасад прибуткового будинку Гагаріна, Катерининська, 2 (доопрацьований і збудований архіт. М. Рейнгерцом, 1902-1903 рр.), ресторан У. Сигала в Аркадії (1900-і роки). У пізній період модерну за проектами Х.Г. Бейтельсбахера було збудовано: будинок одеського відділення Російсько-

американської резинової мануфактури "Трикутник", Пушкінська, 32 (1910 р.), співавтор В.І. Кундерт, крамниця фірми "Вікандер і Ларсон", Рішельєвська, 26 (1912 р.), прибутковий будинок І. Роглера, Ольгіївська, 8 (1912 р.), прибутковий будинок П. Гершеновського, Белінського, 22 (1913 р.) та ін.

Гольденберг Яків Самуїлович – архітектор. Професійну освіту отримав у Петербурзької Академії мистецтв. До видатних пам'яток архітектури пізнього модерну, збудованих Я.С. Гольденбергом, належать: прибутковий будинок Наума, Маразліївська, 14-6 (1913 р.), прибутковий будинок Асвадунова, Пушкінська, 37 (1913 - 1914 рр., співавтор Л. Чернігів).

Панне Фелікс Лазаревич – архітектор. Освіту отримав у Петербурзькому Інституті цивільних інженерів. За його проектом у період пізнього модерну возведено прибутковий будинок Маргуліса, Маразліївська, 34 (1912 - 1913 рр.).

Панпулов Арон Самуїлович – архітектор. Закінчив Петербурзький Інститут цивільних інженерів. За проектами А.С.Панпулова витриманих у формах пізнього модерну, збудовано: прибутковий будинок С. Д. Кравченка, Колонтаївська, 37 (поч. ХХ ст.), прибутковий будинок Наума, Військовий узв., 3 (1912 р.), прибутковий будинок Караїмського товариства, Троїцька, 33 (1913 р.), прибутковий будинок Телала, Л. Толстого, 13 (1914 р.), театр "Рішельєвський", Рішельєвська, 45 (1913 р., співавтор Є. Смідович).

Радбіль Рафаїл Львович – архітектор. За його проектом у стилістиці пізнього модерну побудовано прибутковий будинок Актарова, Катерининська, 24 (1913 - 1914 рр.).

Кюнер Фрідріх Едуардович – архітектор. За його проектами було побудовано: прибутковий будинок Раллі, Пушкінська, 7 (1908 р., співавтор М. Безчастнов), прибутковий будинок В.В. Гаврілюка, Ніжинська, 56 (1910 р.), прибутковий будинок Анатра, Грецька, 46 (1911 р.), прибутковий будинок Молчанової, Л. Толстого, 28 (1914 р.) та ін.



Рис. 2.1.1 Будинки раннього модерну Одеси 1892-1906 рр.

Кундерт Володимир Іванович – архітектор. Професійну освіту одержав у Петербурзькому Інституті цивільних інженерів. За його проектами в Одесі було побудовано: одеське відділення Російсько-американської резинової мануфактури "Трикутник", Пушкінська, 32 (1910 р., співавтор Х.

Бейтельсбахер), прибутковий будинок Антоновича, Канатна, 41 (1911 р.) та ін.

У 1910-1914 рр з'являється нове покоління архітекторів, які отримували в більшості інженерну освіту. Серед них: Л.Б Белкін, А.М.Клепінін, які зокрема приймали участь у зведенні особняків товариства «Сапомодопомога» на Фонтанський дорозі, 25, 27, 31.

«Причини виникнення модерну в Одесі були такими самими, як і в інших центрах модерну. Міра прояву ознак нового стилю була тим більшою, чим сильнішими були зв'язки українських центрів модерну з центрами модерну Європи та Росії і чим вагомішу роль відігравала існуюча на той час історична забудова». В Одесі така забудова існувала у стилях класицизму та історизму. [35, с. 66].

Одеський модерн розпочався з будівництва будівлі Чайної фабрики Висоцького (1892 р.) і, пройшовши усі етапи становлення і розвитку, завершився переходом до неокласицизму, а пізніше – до конструктивізму (Рис. 2.1.1). Етапи розвитку модерну в архітектурі Одеси, як показали попередні дослідження [35, с. 79], співпадають з етапами розвитку європейського модерну, але характеризуються деяким відставанням за часом: період першої – ранньої стадії модерну, яка характеризується інтернаціональним, декоративним напрямом розвитку стилю і за композиційними і планувальними ознаками близька до попередньої архітектури історизму, приходить з 1892 по 1906 роки. Друга – пізня стадія склалася з 1906 по 1914 роки і поділяється на раціональний і класицизований модерн. До пізньої стадії одеського модерну потрапляє також і національно-романтичний напрям (Рис.2.1.2).

У 1910-1912 роках в Одесі поряд з модерном зароджується неокласицизм, а також продовжують зводитися будівлі в неостілях, незважаючи на європейські тенденції до зміни стильових переваг:

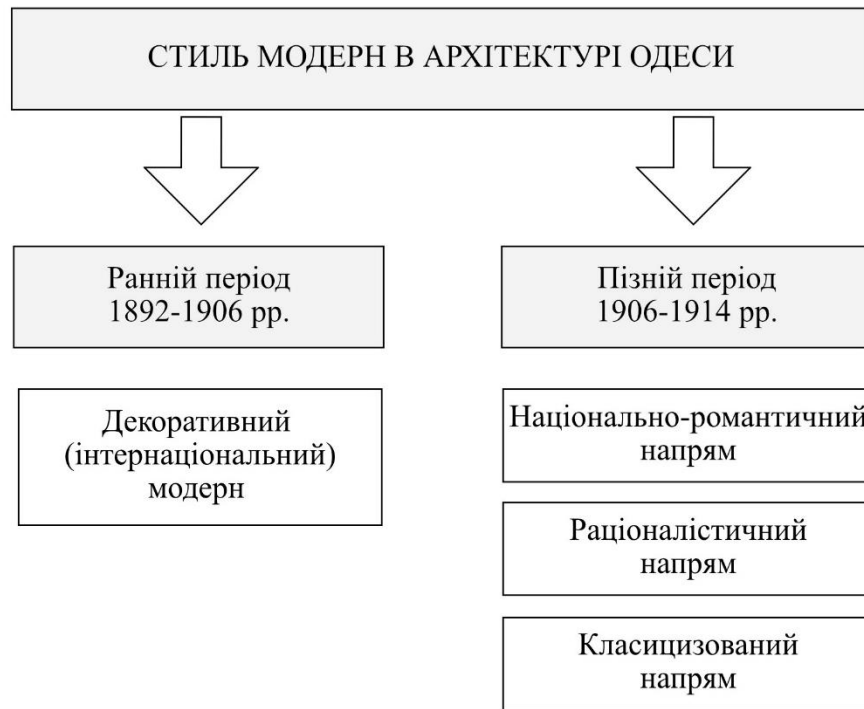


Рис. 2.1.2 Періодизація і стилеві напрями архітектури модерну Одеси.

2.2 Функціональне призначення будівель одеського пізнього модерну.

З самого початку розвитку Одеси як торгового культурного центру тут зводилися будівлі різного функціонального призначення. Так, з 1830-х рр. планування міста досить усталилося, і були розроблені напрямки нового будівництва [104]. У той час були побудовані перші будинки в стилі ампір як пізній стадії розвитку класицизму. Стиль модерн увійшов до архітектури Одеси, коли значимі по функції будівлі вже були зведені. У стилі історизм був побудований оперний театр (1887 р., арх. Фельнер і Гельмер), возведена будівля Нової біржі (1894-1899 рр., арх. А.І. Бернардацці), функціонувало декілька банків (Товариство взаємного кредиту, арх. А.І. Бернардацці, 1901-1903 рр., Пушкінська, 10; Обліковий банк, 1904-1906 рр., арх. Ю.М. Дмитренко, Грецька, 13). З двоповерхового особняка, зведеного у 1827 р., робиться готель «Лондонська» (1898-1899 рр., арх. Ю.М. Дмитренко, Приморський бульв., 11). Функціонують одно- та двоповерхові магазини, будується Новобазарний ринок (1896 р., арх. А.Д. Тодоров) і пасаж у центрі міста (1898-1900 рр., арх. Л.Л. Влодек, Т.Л. Фішель). Сформувалася забудова

центральної вулиці житловими будинками: деякі з них відрізнялися своєрідністю, деякі становили масову забудову кварталів міста. Утворюється новий тип міського житла — прибуткові будинки. Великі прибуткові будинки кінця ХХ ст.: будинок Лібмана, 1887 р., арх. Е.Я. Меснер, А. Нієс, І. Моргуліс, Преображенська, 23; будинок О.П. Руссова, 1897-1898 рр., арх. Л.М. Чернігов, В.І. Шмідт). Гостра житлова криза, появі якій сприяло збільшення кількості населення міста, привела до необхідності в будівництві більш дешевого житла. Так, у 1887 р., на вільній ділянці у районі залізничного вокзалу було побудовано житловий комплекс Павловських дешевих квартир (арх. Ф.В. Гонсіоровський) для середніх верств міських ремісників та службовців.

У ранній період модерну продовжують зводитися прибуткові будинки (будинок Гаєвського, 1903- 905 рр., арх. В.А. Домбровський, Єлізаветинська, 17; будинок О.П. Руссова, 1907 р., арх. Л.М. Чернігов, Софіївська, 16; будинок Бекеля, 1906 р., арх. Л.М. Чернігов, пров. Чайковського, 10; великий будинок О.О. Коссаговської, 1905 р., арх. М.І. Лінецький, Ніжинська, 66; будинок М. Луцького, 1902-1903 рр., арх. М.І. Лінецький, С.С.Гальперсон, Маразліївська, 2). У центрі міста в декоративному модерні було збудовано готель «Велика Московська», декілька адміністративно-виробничих і торгових будівель. Сегаль, та інші (Рис. 2.2).

У пізній період модерну було зведено два театри, банк, продовжують будуватися адміністративні і торгові будівлі, а після 1910 року — кооперативні будинки професійних співтовариств. Найоб'ємним за кількістю було будівництво прибуткових будинків у межах центру міста на місці двоповерхової застарілої забудови перших років будівництва. До будівель, в яких розташовувалася адміністративна функція, можна кількості було будівництво прибуткових будинків у межах центру міста на місці двоповерхової застарілої забудови перших років будівництва. До будівель, в яких розташовувалася адміністративна функція, можна віднести будівлю

одеського відділення Російсько-американської гумової мануфактури «Трикутник», арх. Х.Г. Бейтельсбахер, В.І. Кундерт, 1910 р., Пушкінська, 32;

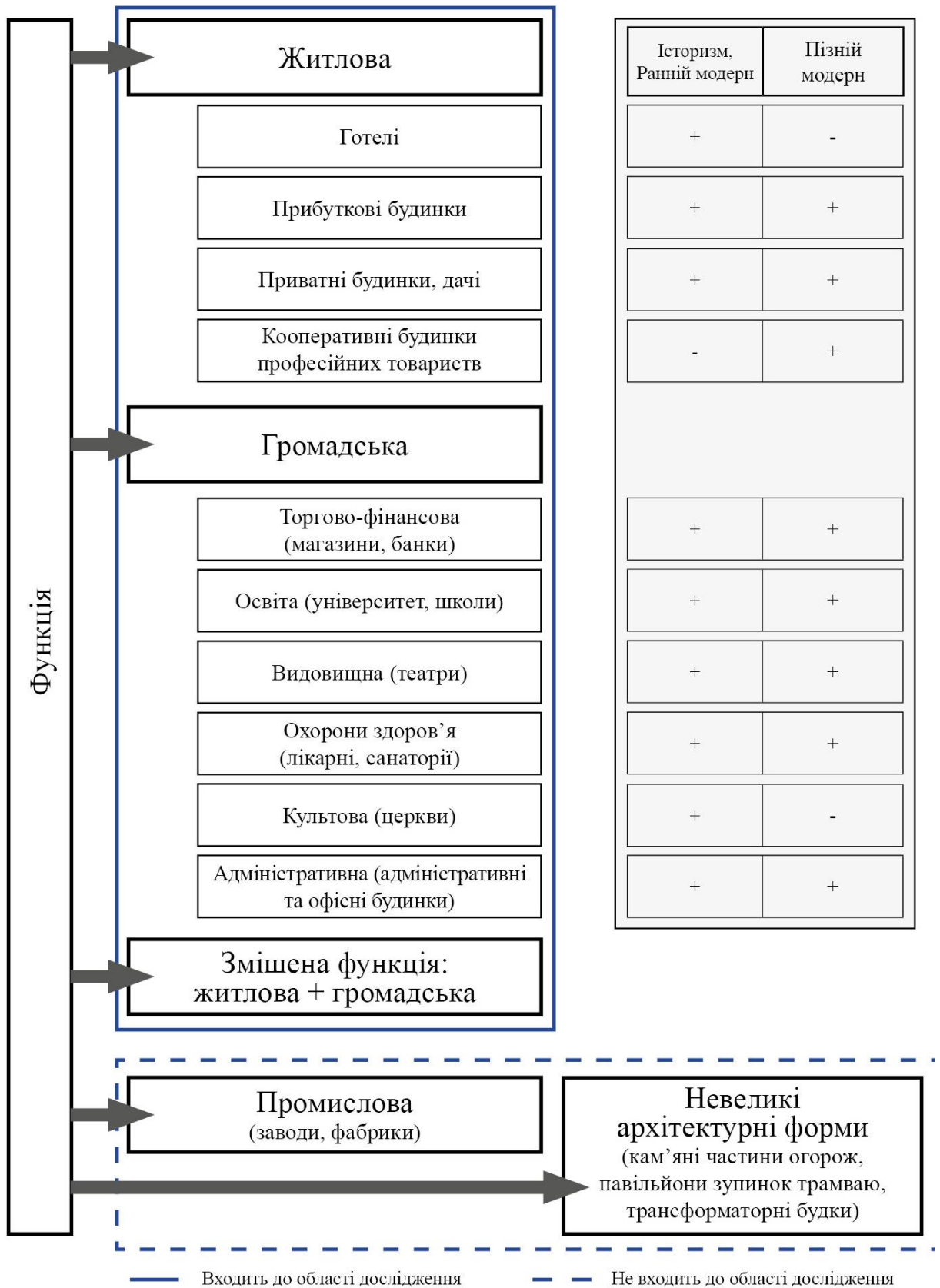


Рис. 2.2 Функціональне призначення будівель пізнього модерну Одеси

адміністративні будинки залізнодорожньої станції «Одеса-Порт», арх. В.Л.Влодек, Приморська, 8-10, 1907-1910 рр.; будівлю колишньої контори Індо-Європейського телеграфу, арх. В.І. Прохаска, 1911 р., Леонтовича, 14.

Торгово-фінансову функцію виконували банки. У пізній період модерну було зведено два банки: Селянський поземельний банк, арх. Ю.М. Дмитренко, 1912-1914 рр., Маразліївська, 34-а та Азово-Донський комерційний банк, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, С.В. Домбровський, 1910-1913 рр., Рішельєвська, 9а.

Торговельна функція здійснювалася в окремих будівлях магазинів, деякі з них перебудовували чи пристосовували із тих, які були зведені раніше. Наприклад, магазин мануфактури Я.А. Гальперіна, арх. Ф.А. Троупянський, 1912–1914 рр., Рішельєвська, 16.

Видовищну функцію забезпечували театри: на Рішельєвській, 47 було зведено будівлю ілюзіону “Великий Рішельєвський театр”, арх. Ф.Е. Кюнер, 1913 р., а у центрі міста, на Грецькій, 48 – будівлю театру Скетінг-ринг (нині Російський театр), арх. Ф.А. Троуплянський, 1910-1912 рр.

Для функції освіти у період пізнього модерну у центрі міста було зведено дві нові будівлі: будинок жіночої гімназії О.В. Камінської, арх. А.Б. Мінкус, В. І. Кундерт, 1914 р., Канатна, 89 та будинок училища Кефера и Ферстера, 1912-1913 рр., арх. Х.Я. Скведер та Э.Я. Меснер, Л.Толстого, 30 (Рис. 2.2.2).

В 1910-1914 рр. в Одесі спостерігається самий пік будівництва. З'являються по справжньому великі об'єми прибуткових будинків, які займали по пів кварталу. Деякі з них — це прибутковий будинок І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Маразліївська, 34; прибутковий будинок Асвадунова, арх. Л.М. Чернігов, Я.С.Гольденберг, 1912-1914 рр., Пушкінська, 37; прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерibasівська, 12.

В прибуткових будинках у центрі міста влаштовувалися приміщення громадського призначення. На першому поверсі – магазини або ресторани,

по другому – офісні і адміністративні приміщення (прибутковий будинок О.Скаржинської з кафе «Робін» , арх. М. Г. Рейнгерц, інж. В.І. Зуєв, 1906-1910 рр., Ланжеронівська, 24; прибутковий будинок В.Л. Блюмберга (з крамницями по першому поверху і адміністративними приміщеннями по другому), арх. А.Б. Мінкус, 1912 р., Преображенська, 64; прибутковий будинок В.Т. Пташнікова, з крамницями, арх. М.І. Лінецький, 1913 р. Старопортофранківська, 97).

Вже з 1912 р., у зв'язку з демократизацією суспільства, поряд з прибутковими будинками, які належали одному власнику, будуються кооперативні будинки: житловий комплекс I-го і II-го товариства квартироспіввласників, арх. Я.М. Пономаренко, 1911–1913 рр., Пироговська, 3 і 5; будинок з клубом прикажчиків-християн, арх. В.І. Прохаска, 1911–1914 рр., Новосельського, 100; будинок товариства прикажчиків-євреїв, 1912-1914 рр., арх. Ф.А. Троупянський, інж. Г.Л. Орпішевський, Троїцька, 43-а; будинок Караїмського товариства, інж. А.С. Панпулов, 1913 р., Рішельєвська, 31.

Гостра житлова криза, яка виникла на початку ХХ ст., привела до того, що багато особняків в передмістях будувалися вже не в якості дач, а для постійного проживання заможних людей. Прикладами можуть бути невеликі 1- та 2-поверхові будинки товариства “Самодопомога”, арх. М.І. Лінецький, Ю.М. Дмитренко, Н.О. Клепінін, Л.Б. Белкін, 1912 р., Фонтанська дорога, 21-31; комплекс двоповерхових житлових будинків товариства власників гігієнічних квартир (комплекс житлових квартир Є.А. Бондаревської), 1910-і рр., Пироговська, 13.

У той же період будуються промислові будівлі (будівлі молокозаводу О.В. Чічкіна, 1914 р., арх. Л.М. Чернігов, Троїцька, 29; пивзавод акціонерного товариства “Одеська Баварія”; гр. інж. Б.А. Бауер, інж.-арх. К.К. Абт, 1910 р., Дальницька, 50), а також будівлі санаторіїв (Лермонтовський морський курорт, арх. Р.А. Радбіль, 1913-1914 рр., Лермонтовський пров., 2). У пізній період модерну місто заповнюється малими архітектурними формами, автором яких був архітектор Мінкус А.Б.

Однак, не дивлячись на значну кількість збудованих об'єктів різного функціонального призначення, за кількістю будівель переважали прибуткові будинки в центральній частині міста.

2.3 Специфіка розміщення будівель модерну у структурі міста.

У процесі вивчення містобудівної ситуації початку ХХ ст. з'ясувалося, що «зони концентрованого розміщення архітектури у стилі модерн в Одеській історичній забудові відсутні» [35, с.124] (Рис. 2.3.1). Як у період еkleктики і у ранній період модерну кінця ХІХ — початку ХХ ст., у період пізнього модерну ситуація щодо забудови в Одесі не змінилася. Ділянки виділялися виключно в червоній лінії і к початку ХХ ст. у центрі міста вільних для будівництва ділянок вже не залишилося. У пізній період модерну тривала тенденція до зносу і реконструкції раніше побудованих будинків. Продовжують забудовуватися також периферійні райони міста: райони Великого і Малого Фонтанів, Молдаванки, територія, прилегла до залізничного вокзалу [100]. Реконструкція 2 і 3 поверхових будівель зведених в першій треті ХІХ ст. було розповсюдженим явищем.

Застарілі одно і двоповерхові будинки, конструкції яких були вже непридатні для реконструкції, зносили і на їх місце ретельно «вставлялися» в існуючу забудову нові чотирьох, п'яти поверхові будинки. Залежно від ділянки у межах кварталу, яку виділяли під будівництво, з'являлася рядова або кутова забудова. Кутове розташування вважалося найбільш виграшним, тому що будинок був звернений фасадами на обидві вулиці, а кут будівлі був акцентом, що формував перехрестя кварталів і привертав увагу безпосередньо до самої будівлі. З'являлися окремі будівлі рядової забудови, які, незважаючи на габарити і монументальність деяких з них, особливо не впливали на навколишній простір. Завдяки спокійному силуету, статичній композиції, малому контрасту сусідній історичній забудови та за рахунок практично рівній поверховості фасадні будівлі пізнього модерну (спільно з більш ранньою забудовою еkleктики-історизму та раннього модерну) у

більшості вулиць виглядають суцільною стіною. Однак, не викликає сумнівів просторовоутворююча функція кутових будівель — а саме брати участь у які, незважаючи на габарити і монументальність деяких з них, особливо не

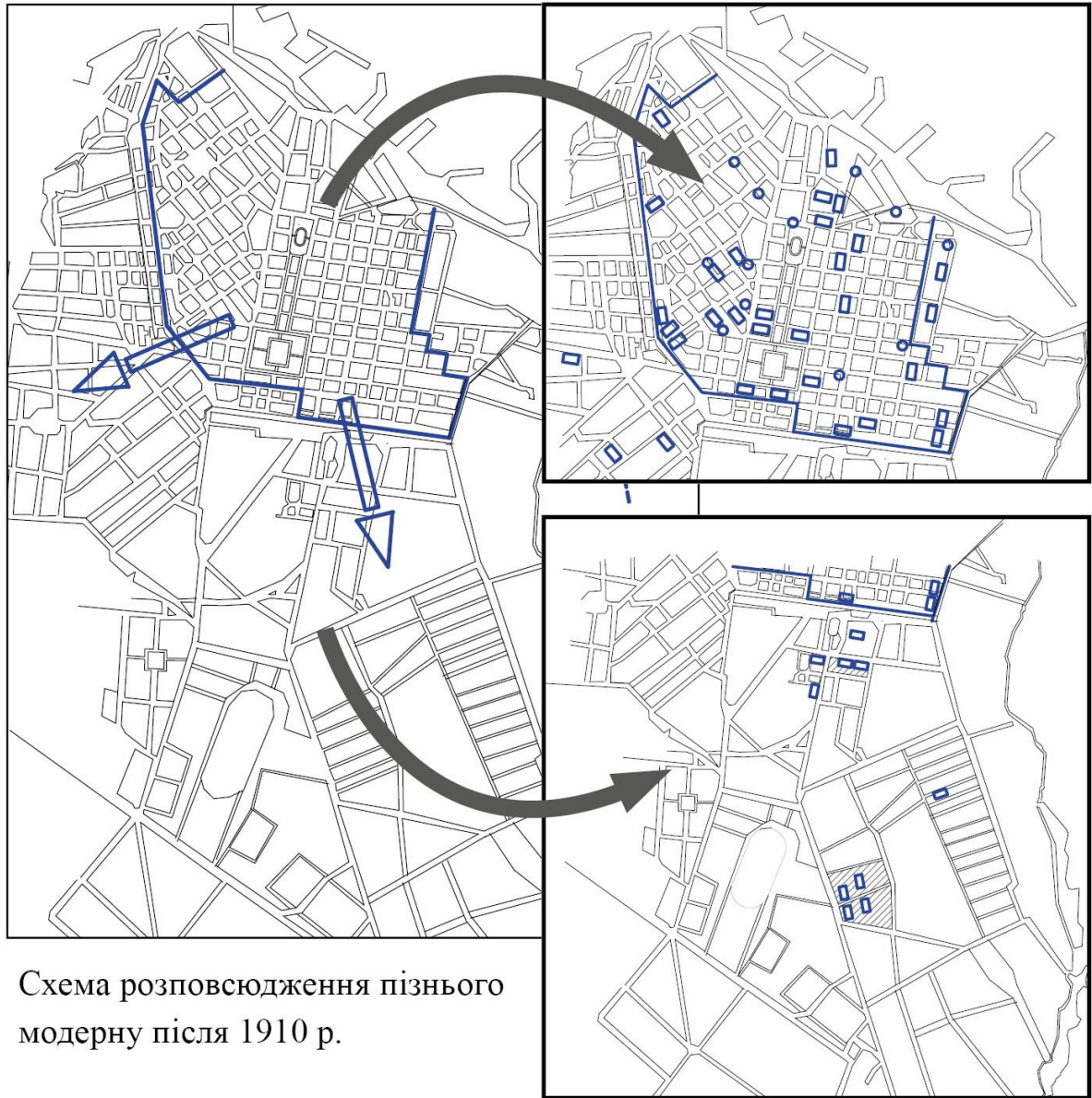


Схема розповсюдження пізнього модерну після 1910 р.





- | | |
|--|--|
|  колишні кордони Порто-франко |  будівлі раннього модерну |
|  ареали забудови пізнього модерну |  будівлі пізнього модерну |

Рис. 2.3.1 Схема розміщення будівель пізнього модерну Одеси у структурі міста.

впливали на навколишній простір. Завдяки спокійному силуету, статичній композиції, малому контрасту сусідній історичній забудови та за рахунок практично однаковій поверховості фасадні будівлі пізнього модерну, спільно з більш ранньою забудовою еkleктики-історизму та раннього модерну у більшості вулиць виглядають суцільною стіною. Однак, не викликає сумнівів просторовоутворююча функція кутових будівель — а саме брати участь у формуванні значущих вулиць міста, організовувати просторову композицію перехресть. Так, прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерибасівська, 12, побудований на місці застарілої двоповерхової будівлі перших років будівництва Одеси, став рівноважуючим кутової будівлі будинку братів Стіфель (будівництво 1858р. перебудова — 1886, 1906 рр.) і, одночасно, ці обидва будинки організували композицію перед оперним театром, утворюючи «в'їзний портал» до головного театрального входу. Прибутковий будинок Скаржинською, 1906-1910 рр., арх. М.Г. Рейнгерц, інж. В.І. Зуєв, став головною домінантою перехрестя Катерининської і Ланжеронівської вулиць, а кутовий будинок Корімана, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюнер, 1913 р., разом з кутовою будівлею періоду історизму організує перехрестя великих магістралей вулиць Преображенської та В. Арнаутської. Теж саме можна сказати про будинки Л.М. Лівшиця, арх. Л.М. Чернігов, А.Б. Мінкус, 1914 р. та В.Л. Блюмберга, арх. А.Б.Мінкус, 1912 р. Обидва будинки збудовані у період пізнього модерну, однак не є схожими, а навіть контрастні один одному. Але, незважаючи на це, вони стали кутовими акцентами забудови вулиці Троїцької. Кутовий будинок Чернігова і Шестопада, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., також своїми габаритами і масою і, звичайно ж, оригінальністю архітектурної пластики пізнього модерну до сих пір залишається головною домінантою перехрестя значущих вулиць міста Жуковського і Катерининської, монументальною будовою серед оточуючих його будівель раннього періоду забудови середньої поверховості.

В умовах щільної забудови центру будівлі примикали один до одного, утворюючи "кам'яний коридор", що визначало просторовий характер міського середовища [100, с. 25]. Торець будівлі за рідкісним виключенням не тинькувався. На очах залишалася кам'яна кладка. Фасад «накладався» на будівлю, його межі ясно зчитуються — прийом, який був поширений у період історизму. Особливо це помітно в будинках, прилеглих до будівель малої поверховості.

У тому випадку, коли будівлі модерну зводилися не місці раніше побудованих споруд (незалежно від того, чи був це рядовий тип забудови, або кутовий), архітекторам доводилося вписувати об'єми нових будівель у ту пляму забудови, яка залишалася від знесених старих. При цьому формування внутрішнього двору могло розвиватися у декількох напрямках. У тому випадку, коли нова будівля вписувалася у старий двір з існуючою забудовою, вона часто примикала тильними фасадами до раніше побудованої будівлі (Рис. 2.3.2). Але, щоб організувати додатковий житловий простір з вікнами, в об'ємі будівлі створювалися виступи. Їх розміри були невеликі і, таким чином, при стикуванні з сусідньою будівлею виникали непрохідні двори-колодязі. П-подібний об'єм прибуткового будинку Шумбройта, арх. М.І. Лінецький, 1910 р., В. Арнаутська, 58, приєднуючись до сусіднього будинку, створює дуже невеликий двір-колодязь. Ще один приклад — це прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. А.С. Пампулов, 1910 р., Військовий узвіз, 3. Його об'єм ускладненої Е-подібної форми, приєднуючись до сусіднього будинку, утворює відразу два двори-колодязі, правда, залишаючи неширокий прохід вздовж тильного фасаду. Вузький протяжний двір, замкнутий сусідній забудовою, — типове рішення для одеського пізнього модерну.

Іноді архітекторам вдавалося вписати нову будівлю в існуючий замкнений двір, при цьому зберігаючи його розмір. У такому випадку - це був досить великий двір, часто озеленений. Наприклад, об'єми прибуткових будинків Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1911-1912 рр., Старопортофранківська, 97; прибуткового будинку Е.А. Пікель, арх. А.І.

Гольцвурм, 1910 р., Канатна, 52; прибуткового будинку Гаврилюка, арх. Ф.Е. Кюнер, 1910 р., Ніжинська, 56.

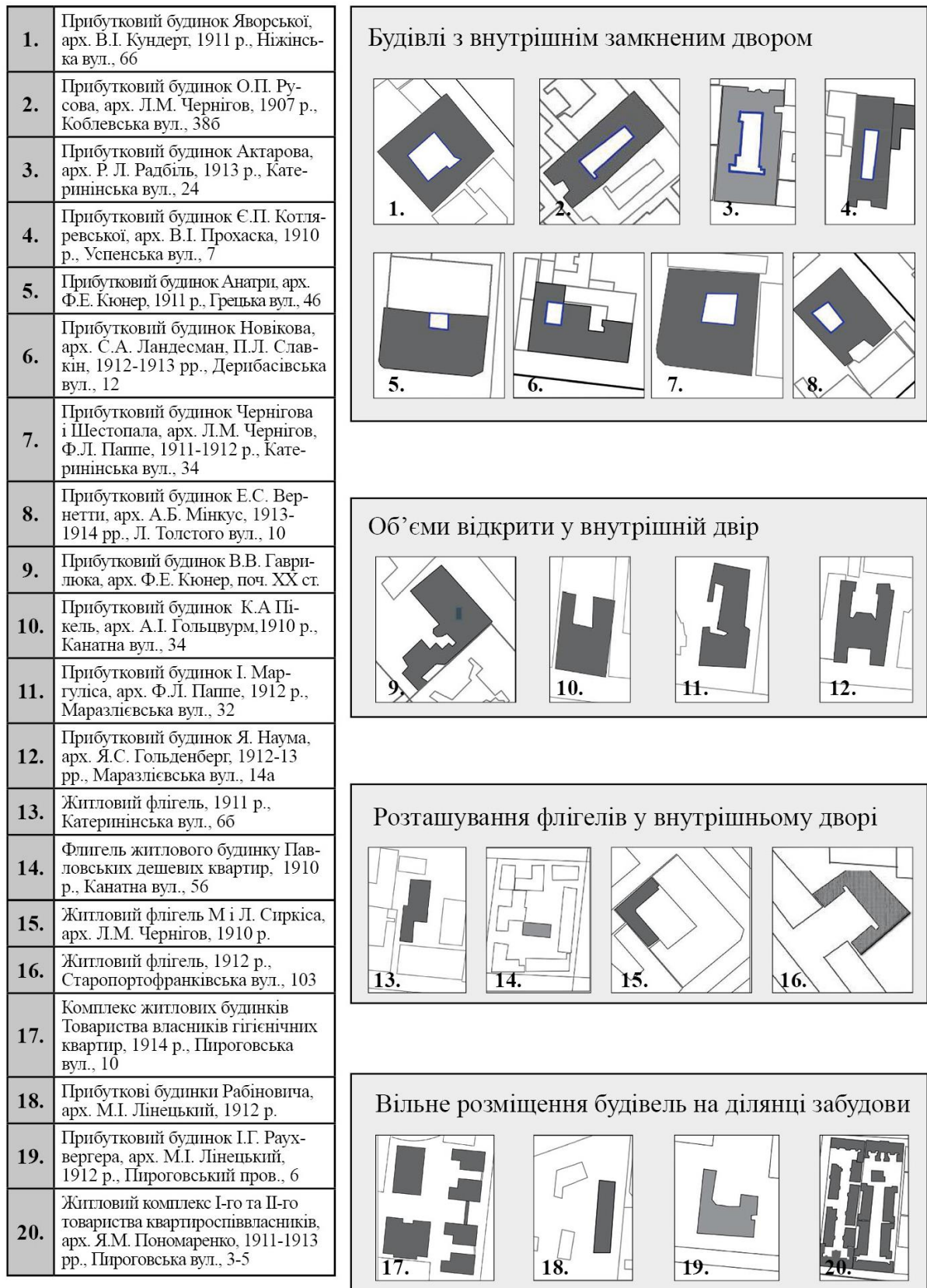


Рис. 2.3.2 Розташування будівель пізнього модерну Одеси у кварталній структурі міста.

У тих випадках, коли нова будівля відразу проектувалося як замкнутий об'єм з внутрішнім двором, цей двір також міг бути невеликих розмірів (прибутковий будинок Корімар, арх. А.І. Гольцварум, 1913 р., В. Арнаутська, 99). Однак у більшості випадків архітектори робили спробу створити внутрішній двір більшої величини, наскільки це було можливим. Як приклади такого рішення можна навести прибутковий будинок Яворської, арх. В.І. Кундерт, 1911 р., Ніжинська, 64; прибутковий будинок Чернігова та Шестопада, арх. Л. М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катерининська, 35, з внутрішнім двором, який за формою тяжіє до квадрату; прибутковий будинок Актарова, арх. Р.Л. Радбиль, 1913-1915 рр., Катерининська, 24; прибутковий будинок Котляревської, 1910 р., арх. В.І. Прохаска, Успенська, 7; прибудкові будинки Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р., на Коблевській 38 і 38-б — з внутрішнім замкнутим двором у вигляді витягнутого прямокутника.

Одиничним прикладом розташування будівлі поза червоної лінії по фронті забудови, зверненої до Олександрівського парку (нині парк ім. Т.Г. Шевченка), є прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. С.А. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-а. Але це вже була тодішня периферія міста з можливістю більш вільного розміщення будівлі на ділянці. Об'єм будинку Н-подібної форми по фасаду має два розвинених ризаліти, завдяки яким утворюється невеликий двір-курдонер. Треба зауважити, що дворові фасади усіх без винятку будівель пізнього модерну завжди тинькувалися з нанесенням фактури і застосуванням однотипних найпростіших елементів декору, притаманних пізньому модерну.

В умовах ущільнення забудови у зв'язку з дорожнечою ділянок почали зводити житлові будинки всередині існуючого двору на місці внутрішньодворових флігелів. Флігель характеризується як прибудова або споруда допоміжного значення, що стоїть окремо, всередині двору капітальної будівлі [3, с. 296]. У період пізнього модерну внутрішньодворовий флігель перебудовували під прибудкове житло або на його місці

зводили нову повноцінну будівлю. Зрозуміло, під забудову флігелів максимально використовувалася площа двору, і при цьому найчастіше це виходило не цілком вдало.

Так, житловий флігель Ш.А. Лемберка, арх. Ф.Е. Кюнер, 1911 р., В. Арнаутська, 109, розташований на ділянці у внутрішньому дворі вздовж існуючої будівлі, примикає до неї довгою стороною. Тут не зовсім раціонально використана компоновка об'єму — втрачається додаткова освітлена площа. Але такий прийом може бути обґрунтований перебудовою будівлі, яка існувала на цьому місці раніше. Крізь будівлю вздовж усього об'єму по довгій стороні влаштований проїзд на сусідню ділянку, що теж кілька необдуманно забирає частину об'єму, який міг би бути відданий під житлові приміщення. У простір двору виходить головний фасад житлового флігеля братів Моторнових, арх. Ф.Е. Кюнер, 1913 р., Маразліївська, 3. Нетипова для одеської забудови Т-подібна форма об'єму будівлі розміщена цілком раціонально, однак і тут не вдалося уникнути замкнутого двору-колодязя, утвореного за рахунок примикання з правого боку до існуючої будівлі, хоча лівий боковий фасад все ж виходить в озеленений двір.

Житловий флігель Бліженського, арх. В.І. Прохаска, 1910 р., вул. Буніна, 21, займає значуще місце у сформованому раніше досить великому дворі. Будівля має складну форму, близьку до прямокутної, з декількома об'ємами, що западають, розташована майже впритул до сусідніх будинків. При цьому утворюються не дуже раціональні двори-колодязі, інсоляція квартир досить умовна.

Однак, архітекторам іноді вдавалося знайти більш вдале розміщення будинку і тим самим уникнути утворення замкнутих дворів-колодязів. Таким прикладом може служити житловий флігель М.-І. Л. Сіркиса, арх. Л.М. Чернігов, 1910-і рр., Дворянська, 18. Г-подібний об'єм будівлі, звернений своїми фасадами у бік досить великого, сформованого раніше, двору будівлі ХІХ століття, замикаючи його.

Особу зацікавленість викликає нетипове розміщення житлового флігеля Грановського, арх. А.І. Гольцвурм, 1910-і рр., Старопортофранківська, 100, П-подібний об'єм якого вписаний в червону лінію забудови вулиці Старопортофранківської таким чином, що утворює великий двір - курдонер. Такий прийом в умовах дефіциту і дорожнечі ділянок був недозвальною розкішшю. Це могло бути вигідне рішення для респектабельного прибуткового будинку з висококласним архітектурно-художнім рішенням і відповідно високою ціною на квартири. Наприклад, в розміщенні прибуткового будинку Я.А. Наума на Маразліївській, 14-а, архітектор Я.С. Гольденберг використовує прийом двору-курдонеру для кращої освітленості і орієнтації квартир. Однак для житлового флігеля таке розташування є винятком з правил, тим більше, що його відкриті для огляду з боку вулиці фасади оздоблені типовим для внутрішніх фасадів і флігелів спрощеним декором.

В одеській забудові періоду пізнього модерну у тому випадку, коли дозволяв розмір ділянки, з'являлася можливість розміщення житлових флігелів як окремих будинків. Так, на Катерининській, 6-б, у дворі прибуткового будинку Посохова 1851 року побудови (арх. М.М. Черкунов) у 1912 році архітектор Ф.А. Троупянський зводить житловий флігель як повноцінну будівлю, яка, до того ж, різко контрастує з сусідньої ранньої забудовою за своїм архітектурно-художнім рішенням у стилістиці раціонального модерну.

Інший аналогічний приклад — це корпус № 6 комплексу Павловських дешевих квартир, побудований у 1910-х роках по Канатній, 81. Сам комплекс будувався архітектором Н.К. Толвінським з 1885 по 1895 роки за проектом Ф.В. Гонсіоровського. Розташування цього комплексу на порожній території за межею порто-франко, яка раніше з південного боку міста обмежувалася Італійським бульваром, дозволило розмістити житлові корпуси досить розріджено, утворюючи великий озеленений внутрішній двір. У 1910-х роках там було побудовано внутрішньодворову будівлю, при цьому вдалося

зберегти досить великі відстані між корпусами. Цей будинок звичайно ж стилістично вибивається із загального стилю комплексу, так само, як вищевказаний прибутковий будинок на Катерининській, 6-б. І хоча, початкове призначення цієї будівлі не цілком зрозуміло, тому що на верхньому поверсі розміщений велика зала, проте з часів радянської влади вона використовувалося як житлове приміщення [122].

Таким чином, в пізньому модерні у центральних районах міста Одеси в силу територіальних і фінансових обмежень раціональне рішення на рівні формування внутрішнього двору і розміщення будівель в існуючих дворах ранньої забудови, крім двох зазначених вище прикладів, не відбулося. Зовсім інша ситуація сталася, коли відкрилися перспективи проявити раціональність на рівні забудови при будівництві на периферійних районах міста, які були до цього за кордоном порто-франко.

У перші десятиліття ХХ ст. практично незабудованим залишався південний напрямок від Італійського бульвару — територія Великого і Малого Фонтанів і Французького бульвару, де у ранні роки будівництва Одеси розміщувалися дачні особняки міської еліти. Архітектори могли проявити своє бачення у вирішенні раціональної посадки будівель завдяки можливості розміщення об'єктів на вільних від забудови ділянках. У 1912 р. на Французькому бульварі архітектор М.І. Лінецький зводить декілька окремих корпусів прибуткових будинків для А. Рабіновича, а у 1912-1913 рр. по вулиці Пироговській, 3 і 5 архітектор Я.М. Пономаренко будує комплекс житлових будинків на замовлення суспільства квартиронаймачів. Корпуси розташовані досить компактно на великій ділянці між вулицями Пироговською та Семінарською, і їх протяжні озеленені прохідні двори є об'єднуючими для цих двох вулиць. У Пироговському провулку, 6 архітектор М.І. Лінецький у 1911 р. будує прибутковий будинок Раухвенберга, використовуючи принцип фасадної будівлі у замкненій забудові центра, тобто, в окремо розташованому будинку оздоблюється тільки фасадна частина.

У 1913-1914 рр. зводиться житловий комплекс на вулиці Пироговській, 13, що складається з двоповерхових котеджів Товариства власників гігієнічних квартир. У ті ж роки, на великій озелененій території Великого Фонтану, було розміщене котеджне селище акціонерного товариства «Самодопомога», арх. С.А. Ландесман, Ю.М. Дмитренко, А.М. Клепінін, П.У. Клейн, яке включало у себе велику кількість невеликих одно- та двоповерхових особняків, розташованих на значній відстані один від одного.

Висновки до другого розділу:

1. Виникненню та розвитку модерну в архітектурі Одеси сприяли наступні чинники: добре налагоджений транспортний зв'язок з великими містами Європи та Російської імперії, збільшення культурного розвитку населення міста, здебільш столична професійна освіта одеських архітекторів, технічні здобутки нового будівництва.

2. Архітектура модерну в Одесі починалася одночасно з європейським модерном з 1892 р. Періодизація декілька зміщена: початок модерну збігається з періодизацією раннього модерну Європи, пізній період почався з 1906 р. — з появою перших будівель з класицизованими елементами і раціональним плануванням, що теж збігається з основною періодизацією європейської пізньої стадії модерну. Однак стильові романтичні напрямки, такі як «неоукраїнський», «неоруський», «північний» модерн, проявилися в Одесі на пізній стадії розвитку модерну в стилізованому виді.

3. У пізній період становлення архітектури модерну в Одесі триває будівництво основного типу комерційного житла — прибуткового будинку, в деяких з них в перших поверхах розміщувалися приміщення торгівлі (магазини) або громадського харчування (кафе, ресторани). У стилі модерн будувалися також окремі магазини, а також адміністративні та видовищні споруди (театри).

4. Розташування будинків пізнього модерну в центральних районах міста Одеси в силу територіальних і фінансових обмежень відбувалося за

прийнятою схемою жорсткої периметричної забудови, раціональне же рішення на рівні формування внутрішнього двору і розміщення будівель в існуючих дворах ранньої забудови, за малим виключенням, не відбулося. Прояв раціональності на рівні забудови став можливим тільки при будівництві в периферійних районах міста, які були до цього за кордоном колишнього порто-франко.

РОЗДІЛ 3

КОМПОЗИЦІЙНИЙ АНАЛІЗ АРХІТЕКТУРНИХ ОБ'ЄКТІВ ПІЗНЬОГО ПЕРІОДУ МОДЕРНУ ОДЕСИ

3.1 Об'ємно-просторова композиція і особливості планувальних рішень будівель пізнього модерну Одеси.

Проведений у ході дослідження аналіз об'ємно-просторової композиції показав, що об'єм будівлі залежав від форми ділянки, яка була відведена під будівництво. При цьому, пляма забудови будівлі в багатьох випадках зумовлювала, але не диктувала форму об'єму майбутньої споруди. Будинки рядової або кутової забудови своїм фасадами, зверненими на вулиці, формували їх архітектурно-художнє рішення, при цьому основний об'єм будівель було розгорнуто у внутрішню частину кварталу, у двір. При тому, що з боку вулиці оглядається тільки один фасад рядових будівель, або два чи три фасади кутових, їх об'ємно-просторова композиція може бути ідентичною. Так, для *фронтальних* будівель рядової забудови в одеському пізньому модерні могли застосовуватися наступні об'ємні форми (Рис. 3.1.1):

— призматична (житловий комплекс I-го і II го товариства квартироспіввласників, арх. Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 3 і 5; прибутковий будинок С.А. Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р., Ясна, 10; прибутковий будинок Тарасевича, арх. Ф.Е. Кюнер, 1912 р., Буніна, 17);

— П-подібна (прибуткові будинки О. П. Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р., Софіївська, 16);

— Г-подібна (прибутковий будинок В.В. Гаврілюка, арх. Ф.Е. Кюнер., 1910 р., Ніжинська, 56; будинок окремих кімнат Д.М. Вургафта, арх. Л.М. Чернігов, 1914 р., Новосельського, 62);

— О-подібна замкнена (будинок колишнього офісу одеського відділення Російсько-американської гумової мануфактури «Трикутник», арх. Х.Г. Бейтельсбахер, В.І. Кундерт, 1910 р., Пушкінська, 32; прибутковий будинок А.А. Хаджи-Хачікова, інж. Паппе Ф.Л., арх. Славкін П.Л., 1914 р., Пушкінська, 57; прибутковий будинок Яворської, арх. В.І. Кундерт, 1911 р.);

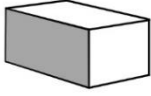
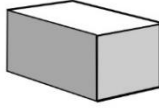
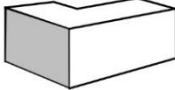
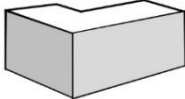
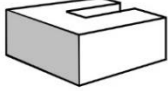
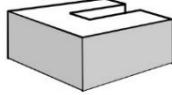
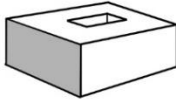
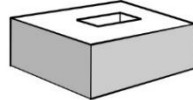
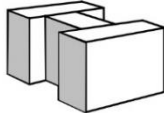
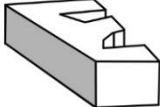
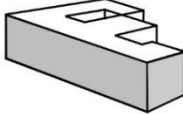
Тип об'ємної форми будинків пізнього модерну			
у рядовій забудові		у кутовій забудові	
	- житловий комплекс I і II тов. квартироспіввласників, арх. Я.М. Пономаренко, 1911-1913р. - прибутковий будинок С.А. Веренетта, арх. А.Б. Мінкус, 1912 . - прибутковий будинок Тарасевича, арх. Ф.Е. Кюнер, 1912 р.		- прибутковий будинок Анатри, арх. Ф.Е. Кюнер, 1911 р.
	- прибутковий будинок В.В. Гаврілюка, арх. Ф.Е. Кюнер, 1910 р. - будинок окремих кімнат Д.М. Вургафта, арх. Л.М. Чернігов, 1914 р.		- прибутковий будинок Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1913 р.
	- прибуткові будинки О.П. Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р.		- прибутковий будинок Караїмського товариства, арх. А.С. Пампулов, 1911 р.
	- будинок колишнього офісу одеського відділення Російсько-американської гумової мануфактури "Трикутник", арх. Х.Г. Бейтельсбахер, В.І. Кундерт, 1910р. - прибутковий будинок Яворської, арх. В.І. Кундерт, 1911 р.		- прибутковий будинок Молчанової, арх. Ф.Е. Кюнер, 1914 р. - прибутковий будинок Л.М., Лівшиця, арх. Л.М. Чернігов, А.Б.Мінкус, 1914 р. - прибутковий будинок В.Л. Блюмберга, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р.
	- прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912- 1913 рр.		
	-прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. А.С. Пампулов, 1910 р.		- прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман П.Л. Славкін, 1912-1913 рр. - прибутковий будинок І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р.
Складна форма		Складна форма	

Рис. 3.1.1 Об'ємна форма будинків одеського пізнього модерну.

— Н-подібна (прибутковому будинку Я. А. Наума, арх. Я. С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б).

— складної форми (прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. А.С. Панпулов, 1910 р., Військовий узв., 3).

У кутовій забудові міста застосовуються наступні форми об'ємів:

— призматична (прибутковий будинок Анатри, арх. Ф.Е. Кюннер, 1911 р., Грецька, 46);

— П-подібна (прибутковий будинок Караїмського товариства, інж. А.С. Панпулов, 1913 р., Рішельєвська, 31);

— Г-подібна (прибутковий будинок Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1913 р., Старопортофранківська, 97);

— О-подібна замкнена (прибутковий будинок Молчанової, арх. Ф.Е. Кюннер, 1914 р., Л.Толстого, 28; прибутковий будинок Л.М. Лівшиця, арх. Л.М. Чернігов, А.Б. Мінкус, 1914 р., Преображенська, 62; будівля колишнього Азовсько-Донського комерційного банку, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, С.В. Домбровський, 1910-1913 рр., Рішельєвська, 9-а; прибутковий будинок В.Л. Блюмберга, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р., Преображенська, 64 та ін.).

— складної форми (прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерibasівська, 12; прибутковий будинок І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Маразліївська, 34; прибутковий будинок Г.Л. Боскі, арх. П.Л. Славкін, С.А. Ландесман, 1912 р., Мала Арнаутська, 43).

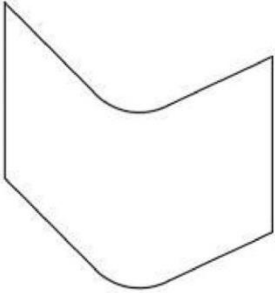


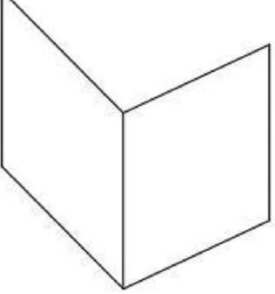


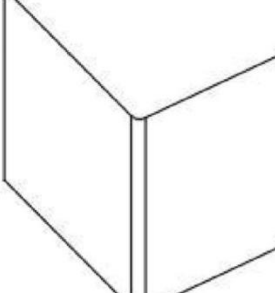


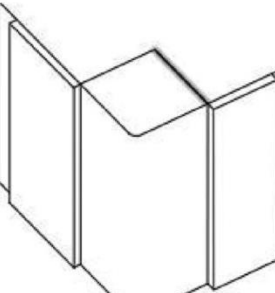
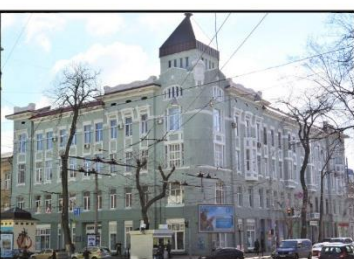
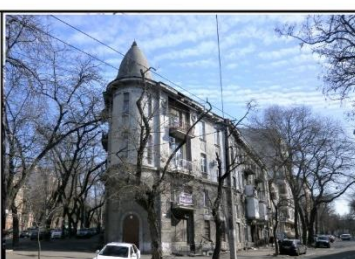
Кут як найзначніший елемент кутової будівлі виступав і як містобудівна домінанта і міг бути за формою (Табл. 3.1.1):

— округленим (прибутковий будинок Корімана, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюннер, 1913 р., В. Арнаутська, 99; прибутковий будинок Л.М. Лівшиця, арх. Л.М. Чернігов, А.Б. Мінкус, 1914 р., Преображенська, 62);

— прямим (будинок К. і Л. Шестопал, арх. А.Б. Мінкус, 1913 р., Л. Толстого, 10; прибутковий будинок Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Сабанський пров., 1);

— пом'якшеним, в тому випадку, коли на прямому куті будівлі

Табл.3.1.1 Форма кутів будівель пізнього модерну Одеси

 <p>Округлений кут</p>	 <p>Прибутковий будинок Р.Ш. Коріман, арх. А.І. Гольсвурм, Ф.Е. Кюнер, 1913 р.</p>	 <p>Прибутковий будинок Л.М. Лівшиця, арх. Л.М. Чернігов, А.Б. Мінкус, 1914 р.</p>
 <p>Прямий кут</p>	 <p>Прибутковий будинок Е.С. Вер- нетта, арх. А.Б. Мінкус, 1913-1914 рр.</p>	 <p>Прибутковий будинок І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р.</p>
 <p>Пом'якшений прямий кут</p>	 <p>Будинок панянок духовного звання, арх. Д.Т. Мірошни- ченко, 1913 р.</p>	 <p>Прибутковий будинок Анатри, арх. Ф.Е. Кюнер, 1911 р.</p>
 <p>Кут як блокований об'єм</p>	 <p>Прибутковий будинок В.Л. Бло- мберга, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, 1910 р.</p>	 <p>Прибутковий будинок Свіншинського, арх. Ф.Е. Кюнер, 1912 р.</p>

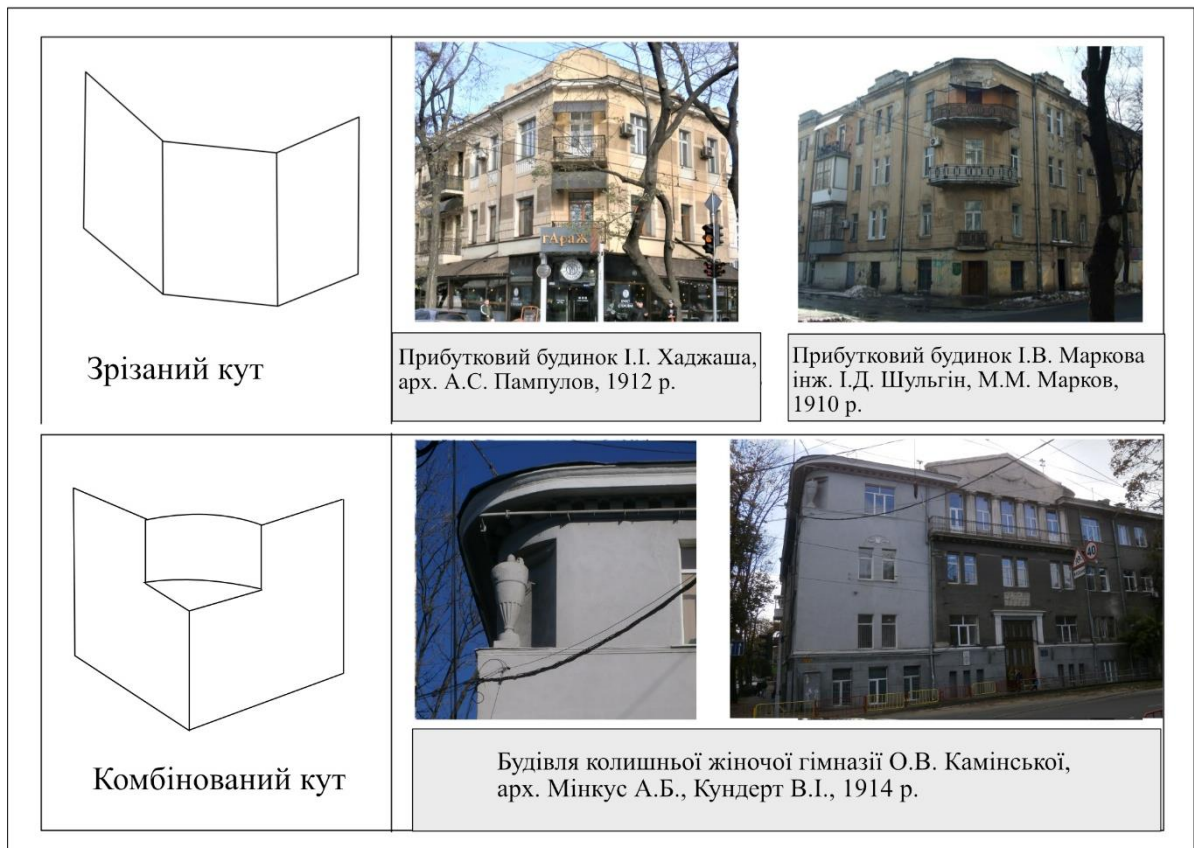
розміщено якійсь елемент: пілястра, структурна стрічка чи декоративна деталь, або коли кут має невелику округлість чи округлений виріз.

— міг вирішуватися за рахунок окремого об'єму, що блокується з фасадами: призматичного (прибутковий будинок В.Л. Блюмберга, арх. А.Б.Мінкус, 1912 р., Преображенська, 64) та циліндричного (прибутковий будинок В.І. Свінцицького, арх. Ф.Е. Кюнер, 1912 р., Коблевська, 2).

Зрізаний кут, який доволі часто застосовували в період історизму, в пізньому модерні не був поширений і знайшов втілення тільки в деяких об'єктах. Зрізані кути об'ємів мають: прибутковий будинок Асвадунова, арх. Л.М. Чернігов, Я.С. Гольденберг, 1912-1914 рр., Пушкінська, 37, прибутковий будинок І.В. Маркова, інж. І.Д. Шульгін, М.М. Марков, 1910-і рр., Мала Арнаутська, 5; прибутковий будинок І.І. Хаджаша, арх. А.С. Пампулов, 1912 р., Олександрівський проспект, 23.

В одеській архітектурі пізнього модерну є один приклад комбінованого за вертикаллю кута, у якому нижня частина мала прямий кут, а верхня — увігнутий (будівля колишньої жіночої гімназії О.В. Камінської, арх. А.Б. Мінкус, В.І.Кундерт, 1914 р., Канатна, 89) (Табл. 3.1.1)

Табл.3.1.1 Форма кутів будівель пізнього модерну Одеси (продовження)



У пізній період модерну з'являються монументальні чотирьох та п'ятиповерхові будівлі. Але ж, при цьому, також продовжуються будуватися трьохповерхові будівлі при чималій величині ділянки і периметра забудови (прибутковий будинок М.Л. Кемпе (Дур'яна), арх. С.А. Ландесман, 1910 р., Тираспольська, 37).

У пізній період модерну «будівництво традиційних для Одеси галерейних будинків стало рідкісним явищем. Вони поступилися своїм місцем секційним» [100, с.40]. Більш передовим і раціональним підходом стало утворення житлової секції, що було продиктовано вимогами нового часу.

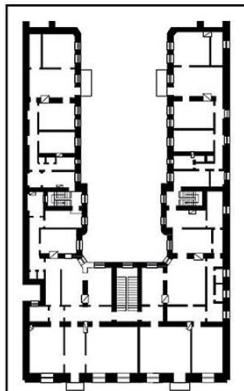
Секційність дозволила уникнути довгих коридорів, які займали значну частину житлової площі, зробити більш раціональне планування квартир і їх орієнтацію у зовнішній простір. Однак в кожній будівлі це вирішувалось індивідуально з розрахунком на розмір ділянки. Так, в період пізнього модерну при щільній міській забудові центру на головні фасади виходили лише презентабельні п'яти- та шостикімнатні квартири, а інші квартири мали вікна, що виходили у двір.

Серед одеських будинків пізнього модерну є приклад компактних односекційних будинків з розташуванням по дві квартири на поверх. Як приклад, можна назвати невеликий будинок Е.С. Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р., Ясна, 10, на тодішній околиці міста і презентабельний, розташований у центрі міста, прибутковий будинок Анатри, арх. Ф.Э. Кюнер, 1911 р., Грецька, 46.

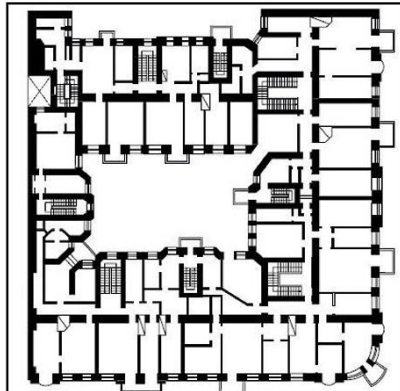
Так, одним з прикладів можна привести трьохсекційну будівлю прибуткового будинку О.П. Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р. на Коблевській, 38-б. Втиснутий в існуючу забудову, будинок по головному фасаду має лише сім вікон, а решта П-подібного об'єму розгорнута у бік замкненого двору. В більш презентабельному чотирьохсекційному будинку Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерibasівська, 12, тільки за рахунок більш ускладненого плану стало можливим зробити

більш відкритими дворові фасади. Шостисекційний прибутковий будинок Яворської, арх. В.І. Кундерт, 1911 р., Ніжинська, 64, являє собою симетрично

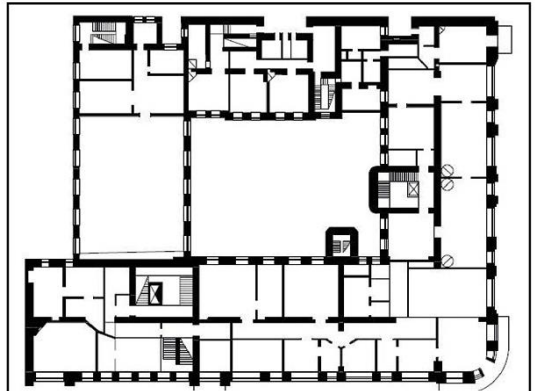
Табл. 3.1.2 Планування будівель пізнього модерну



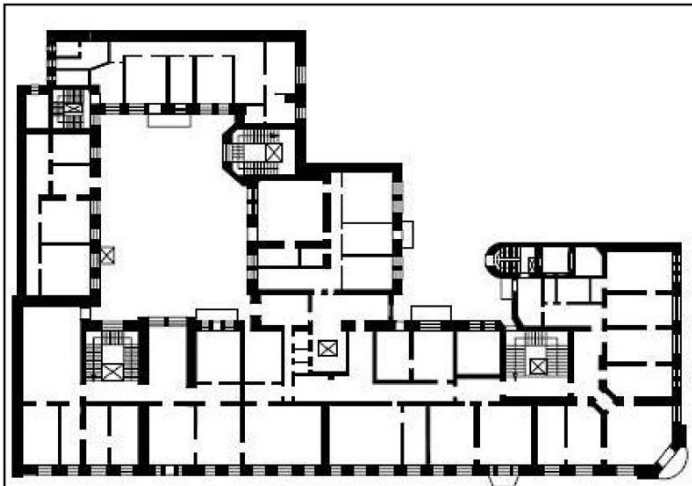
Прибутковий будинок
О.П. Русова, арх. Л.М.
Чернігов, 1907 р.



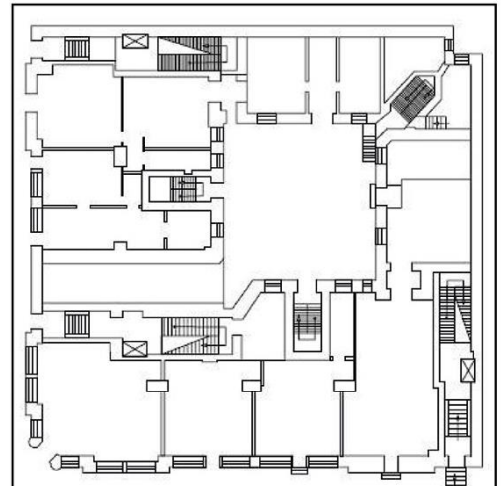
Прибутковий будинок Р.Ш. Корі-
ман, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е.
Кюннер, 1913 р.



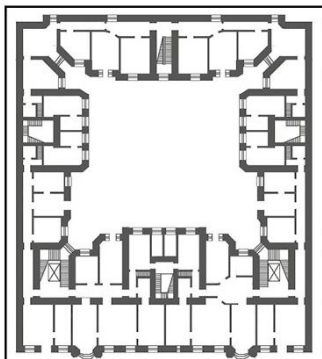
Прибутковий будинок О. Скаржинської,
арх. М.Г. Рейнгерц, 1906 р.



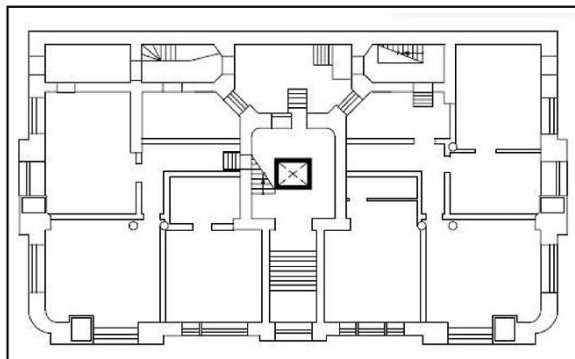
Прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, арх.
П.Л. Славкін, 1912-1913 рр.



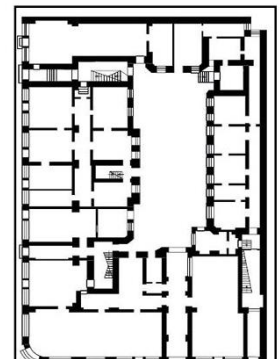
Прибутковий будинок Чернігова і Шестопаля,
арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Папше, 1911-1912 рр.



Прибутковий будинок
Яворської, арх. В.І. Кун-
дерт, 1911 р.

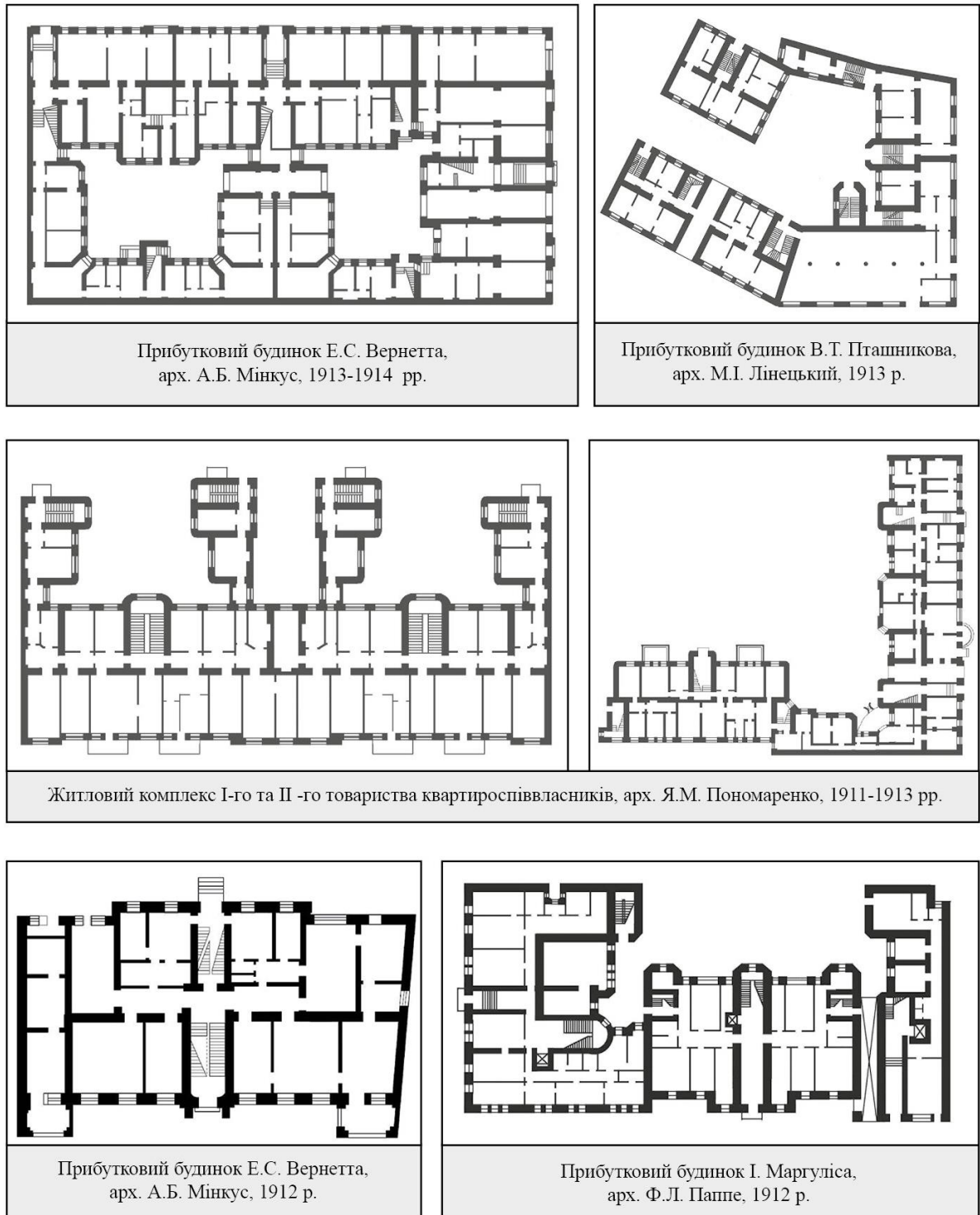


Прибутковий будинок Анатри, арх. Ф.Е. Кюннер,
1911 р.



Прибутковий будинок
Л.М. Лівшиця, арх.
Л.М. Чернігов, А.Б.
Мінкус, 1914 р.

Табл. 3.1.2 Планування будівель пізнього модерну
(продовження)



розпланований О-подібний об'єм, і не дивлячись на те, що більшість квартир має вихід в замкнений двір, проте він досить широкий. В прибутковому будинку Чернігова і Шестопада, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911—1912 рр. на Катеринінський, 35 через невеликі розміри ділянки прийшлося

створити більш заплутане планування за секціями, але ж завдяки цьому більшість кімнат отримали вихід на головні фасади. Завдяки вдалому розташуванню на ділянці забудови прибуткового будинку В.Т. Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1913 р. Старопортофранківська, 97 вдалося практично зовсім уникнути нераціональної орієнтації вікон у дворовий простір.

І лише в останню фазу пізнього модерну, з 1911-1912 рр., стали зводитися призматичні, окремо розташовані на ділянці багатосекційні будинки (5-6 секцій), що дозволяло створювати раціональне планування, в тому числі, з квартирами, які були орієнтовані на два боки фасаду. Вікна таких квартир виходили на озеленені ділянки, і тому вже не треба було економити місце на фасаді. Як приклад можна привести будинки А. Рабіновича, арх. М.І. Лінецький, 1910-1912 рр., Французький бульв., 1-а та 11-б та житловий комплекс I-го та II-го товариства квартироспіввласників, арх. Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 3 і 5.

В багатосекційних будинках пізнього модерну Одеси стали створюватись презентабельні та добре оздоблені широкі під'їзди, де головну роль виконували сходи. Парадні сходові клітини часто робились у формі «каре», обходячи ліфтові об'єми. Входи в додаткові «чорні» сходи, як було заведено раніше, робилися з тильного боку будівлі або з боку двору.

Об'єми сходових клітин більшості прибуткових будинків центра міста виходили на дворовий фасад і так і не стали формоутворюючим елементом головних фасадів. Навіть фасади таких передових з точки зору раціональності і архітектурно-художньої виразності будівель, як прибуткові будинки Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б та І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Маразліївська, 34, не отримали такого формотворчого елемента. Лише в одиничних будівлях такий прийом знайшов використання (прибутковий будинок І. Г. Раухвергера, арх. М.І. Лінецький, 1912 р., Пироговський пров., 6, прибутковий будинок Е.С. Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р., Ясна, 10).

3.2 Композиція і структурні елементи фасадів архітектурних об'єктів пізнього модерну.

У результаті проведеного у попередньому дослідженні аналізу будівель рядової забудови було виявлено наявність симетричних і дисиметричних композиційних схем фасадів рядової забудови одеських пам'яток пізнього модерну [82]. В симетричних схемах знайдено декілька варіантів (Табл.3.2):

- симетрична з однієї центральної віссю — приклади такого типу симетрії надають в основному будівлі громадської функції.

- симетрична з однією центральною віссю та об'ємом, який по ній розташований. Таким об'ємом служить широкий неглибокий ризаліт.

- симетрична з однією центральною акцентованою віссю, яка виділяється за допомогою вертикальної розкрепівки або еркера.

- симетрична 3-х осьова з акцентуванням усіх трьох осей. Виділення осей при такій композиційній схемі має варіативність і відбувається за рахунок розкрепівок, або еркерів.

- симетрична 3-х осьова з акцентуванням крайніх вісей.

- симетрична 4-осьова з акцентуванням усіх осей.

- кулісна схема фасаду з акцентуванням крайніх вісей. При такій схемі композиційні осі, акцентовані вертикальними розкрепівками або ризалітами, фланкують основну центральну частину будівлі, яка, в свою чергу, не має активних зорових вісей (Рис. 3.2.1)

- Дисиметрична схема створювалась в тих випадках, коли власне при симетричній схемі фасаду в цілому, з'являється легкий асиметричний елемент. Зазвичай, такий елемент акцентував входи в будівлі як наприклад, на фасаді прибуткового будинку Севостопуло (Табл.3.2).

- Асиметрична схема фасаду не знайшла широкого застосування в рядових будинках пізнього модерну Одеси.

Таким чином, у результаті аналізу фасадних композицій рядової забудови пізнього періоду одеського модерну виявлені основні композиційні

схеми фасадів, в яких було знайдено найпоширеніший тип — це 3-осьова композиція з виділенням усіх трьох осей.

Табл. 3.2 Композиційні схеми будівель пізнього модерну




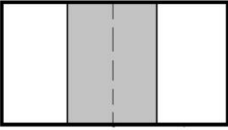


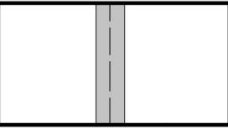




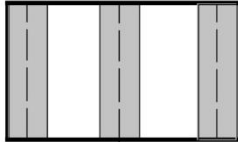
I Симетрична схема фасаду	
<p>1.1 Симетрична з однією центральною віссю</p> 	 <p>Будівля колишнього універсального магазину Гальперіна, арх. Ф.А. Троуплянський, 1912-1914 рр.</p>  <p>Будівля колишнього ілюзіона "Великий Рішельєвський театр", арх. Ф.Е. Кюнер 1913 р.</p>
<p>1.2 Симетрична з однією центральною віссю та об'ємом по неї</p> 	 <p>Прибутковий будинок І.Маргуліса, арх. Ф. Л. Паппе, 1912 р.</p>  <p>Прибутковий будинок І.В. Маркова, інж. І.Д. Шульгін, М.М. Марков, 1910 р.</p>
<p>1.3 Симетрична з однією центральною віссю, ацентованою еркером чи розкрепівкою</p> 	 <p>Прибутковий будинок В.В. Гаврилока, 1910-і рр.</p>  <p>Прибутковий будинок з клубом прикажчиків-християн, арх. В.І. Прохаска, 1911 р.</p>  <p>Прибутковий будинок В.Т. Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1913 р.</p>  <p>Прибутковий будинок Антоновича, арх. В.І. Кундерт, 1911 р.</p>

Табл. 3.2 Композиційні схеми будівель пізнього модерну
(продовження)

1.4 Симетрична 3-х осьова,
з ацентуванням усіх трьох
осей



Прибутковий будинок Вольф-Триандафілової, арх. А.І. Гольцвурм, 1913–1914 рр.



Прибутковий будинок Г.Г. Мірошніченко, 1914 р.



Прибутковий будинок Актарова, арх. Р.Л.Радбиль, 1913-1914 рр.



Прибутковий будинок Е.С. Вернетта, арх. А.Б.Мінкус, 1913-1914 р.



Прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр.



Прибутковий будинок В.С.Вернетта, арх. А.Б.Мінкус, 1912 р.



Прибутковий будинок Раллі, арх. Зуєв В. І. Безчастнов М. Ф., Кюнєр Ф. Е., 1907 – 1908 рр.



Будинок товариства прикажчиків-євреїв, арх. Ф.А.Троуплянський, 1912-1914 рр.

Табл. 3.2 Композиційні схеми будівель пізнього модерну
(продовження)

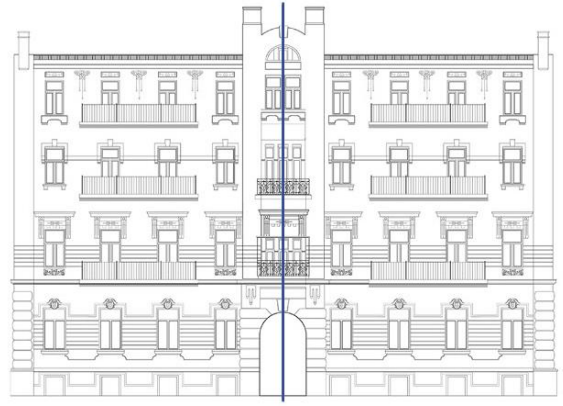
<p>1.5 Симетрична 3-х осьова, з акцентуванням крайніх осей</p> 	 <p>Прибутковий будинок Яворської, арх. В.І. Кундерт, 1911 р.</p>	 <p>П житловий комплекс товариства квартироспіввласників, арх. Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр.</p>
<p>1.6 Симетрична 4-х осьова, з акцентуванням усіх осей</p> 	 <p>Прибутковий будинок Е.С. Вернетта, арх. А.Б.Мінкус, 1910-1912 рр.</p>	 <p>Будинок окремих кімнат Д.М. Вургафта, арх. Л.М. Чернігов, 1914 р.</p>
<p>II Кулісна схема фасаду з крайніми акцентованими вісями</p>		
	 <p>Прибутковий будинок Хаджи-Кічікова, арх.А.Б.Мінкус, 1910 р.</p>	 <p>Прибутковий будинок О.А. Пікель, арх. А.І. Гольцвурм, 1910 р.</p>
 <p>Будівля колишнього відділення Російсько-американської гумової мануфактури "Трикутник", арх. В.І.Кундерт, Х.Г.Бейтельсбахер, 1910 р.</p>	 <p>Прибутковий будинок К.І. Соломос, арх. В.І. Прохаска, 1913 р.</p>	

Табл. 3.2 Композиційні схеми будівель пізнього модерну
(продовження)

III Дисиметрична схема фасаду	
	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> <p>Прибутковий будинок Севастопуло, арх. В.І. Прохаска, 1911-1912 рр.</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>Прибутковий будинок І. Г. Раухверге- ра, арх. М.І. Лінецький, 1912 р.</p> </div> </div>
	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> <p>Прибутковий будинок Котляревської, арх. В.І.Прохаска, 1910 р.</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>Прибутковий будинок Вітта, арх.А.Н. Клепінін, 1911 р.</p> </div> </div>
IV Асиметрична схема фасаду	
	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> <p>Прибутковий будинок П. Гершеневського, арх. Х.Г. Бейтельсбахер, 1912-1913 рр.</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>Прибутковий будинок І.С. Флексора, 1910-і рр.</p> </div> </div>



Прибутковий будинок В.Т. Пташнікова, арх.
М.І. Лінецький, 1913 р.



Прибутковий будинок В.В. Гаврилюка,
арх. Ф.Е. Кюнер, поч. XX ст.



Прибутковий будинок Антоновича,
арх. Кундерт В.І., 1911 р.



Прибутковий будинок К.А. Пікель,
арх. А.І. Гольцвурм, 1910 г.



Прибутковий будинок Товариства прикачків
-євреїв, арх. Ф.А. Троупянський, 1912-1914 рр.



Прибутковий будинок Вассаля, арх. Е.Я. Мес-
нер, Х.Я. Скведер, 1912-1913 рр.

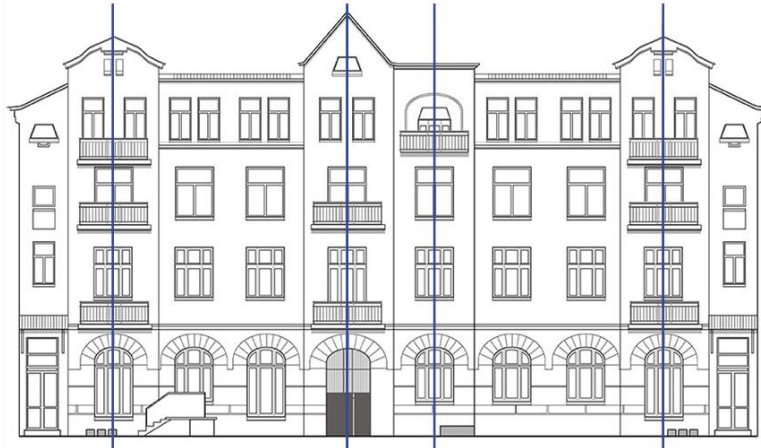
Рис. 3.2.1 Приклади симетричної композиційної схеми фасадів рядової забудови пізнього одеського модерну.



Прибутковий будинок Севастопуло,
арх. В.І. Прохаска, 1911-1912 рр.



Прибутковий будинок Слупецьких, поч. XX ст.

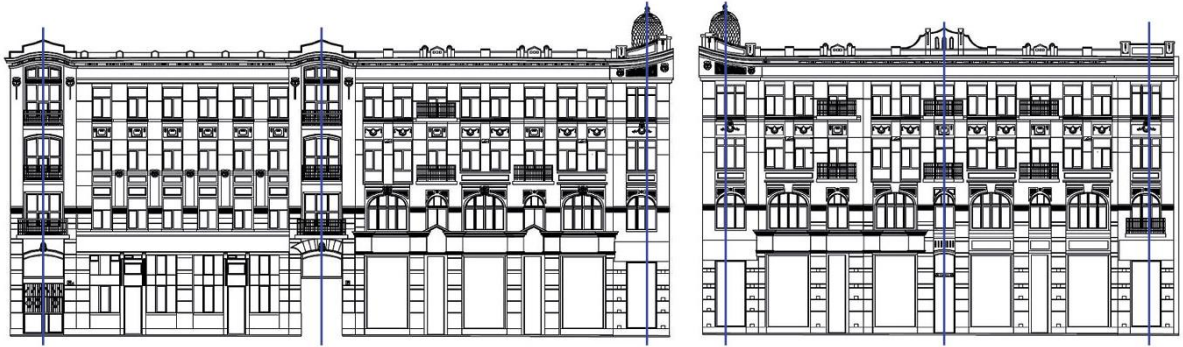


Прибутковий будинок Вітта, арх. А.Н. Клепінін, 1911р.

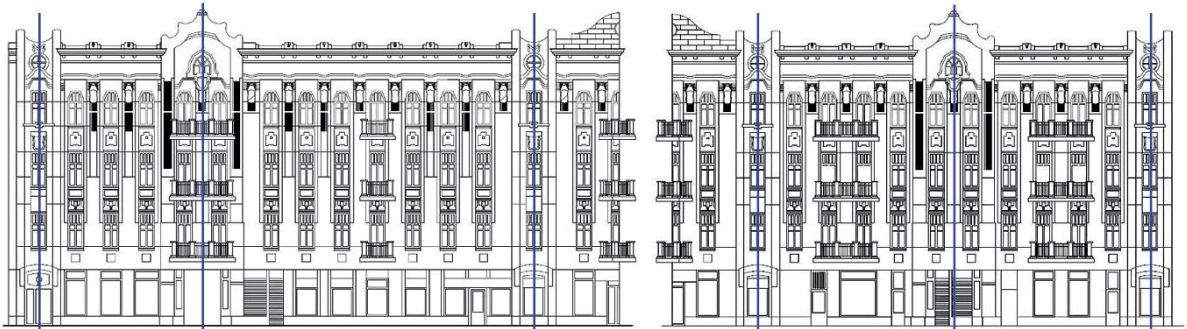


Прибутковий будинок І.Г. Раухвергера, арх. М.І. Лінєцький, 1912 р.

Рис. 3.2.2 Приклади дисиметричної композиційної схеми фасадів рядової забудови пізнього одеського модерну.



Прибутковий будинок О. Скаржинської, арх. М.Г. Рейнгерц, 1906 р.



Прибутковий будинок Р.Ш. Коріман, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюнер, 1913 р.



Прибутковий будинок Л.М. Лівшиця, арх. Л.М. Чернігов, А.Б. Мінкус, 1914 р.



Прибутковий будинок В.І. Блюмберга, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерст, 1910 р.

Рис. 3.2.3 Приклади композиційних схем фасадів будівель кутової забудови пізнього одеського модерну.

Фасади кутових будівель часто вирішувалися асиметричними, тому що вся композиція зміщала до кута, а довжина фасадів будівлі залежала від розміру ділянки, на якому він був розташований (прибутковий будинок Корімар, арх. А.І. Гольцврум, Ф.Е. Кюнер, 1913 р.) (Рис.3.2.3). Однак, деякі фасади кутових будівель могли вирішуватися як окрема фронтальна будівля в розрахунку на сприйняття фасаду в рядовій забудові. У цьому випадку бічні фасади таких будівель мали симетричну композиційну схему. Так, фасади прибуткового будинку Чернігова і Шестопада, арх Л.М. Чернігов, 1912 р., вирішені за симетричною 3-х осьовий схемою з акцентуванням 2-х крайніх осей еркерами. Досить протяжний бічний фасад прибуткового будинку Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., розгорнутий по Дерibasівській вулиці, також має такий композиційний тип побудови.

Аналіз структурних елементів фасадів архітектурних об'єктів пізнього модерну, як головних формальних ознак модерну, робився за методикою, запропонованою Ю.В. Івашко [35]. Структура стіни прибуткових будинків пізнього модерну, відповідно до принципів архітекtonіки, структурується з виділенням цоколя, основної частини стіни і деталей, що її вінчають — карнизу, фронтона, аттика.

Бані в архітектурі пізнього модерну Одеси в первинному вигляді практично не збереглися. Судячи з фотографій минулих років, вони були вирішені у формах ротонди з невисокою колонадою на прибутковому будинку Чернігова і Шестопада, арх. Л.М. Чернігов, Ф. Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35; прибутковому будинку Асвадунова, арх. Л.М. Чернігов, Я.С. Гольденберг, 1912-1914 рр., Пушкінська, 37; прибутковому будинку Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерibasівська, 12. А прибутковий будинок Скаржинської, 1906-1910 рр., арх. М.Г. Рейнгерц інж. В.І. Зуев, Ланжеронівська, 24 вінчає баня параболічної форми, яка була притаманна будівлям історизму. Замість бань деякі будівлі в завершенні мають башти: чотирикутна — на кутовому об'ємі прибуткового будинку В.Л. Блюмберга, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р.,

Преображенська, 64 та конусоподібна — на кутовому об'ємі прибуткового будинку В. І. Свінцицького, арх. Ф.Е. Кюнер, 1912 р., Коблевська, 2 (Рис. 3.2.4).



Рис. 3.2.4 Бані і бапти будинків пізнього модерну Одеси.

Карнизи будівель одеського пізнього модерну в більшості мають прямолінійну форму. Так, в архітектурі пізнього модерну знайшов застосування прямий карниз зі значним виступом, який підтримується кронштейнами або декорований великими дентикулами. Є також приклади застосування на фасадах невеликих карнизів на дугоподібних кронштейнах, які розміщені трохи нижче основного карнизу, над широкими розкрепівками (прибутковий будинок Анатри, арх. Ф.Э. Кюнер, 1911 р., Грецька, 46), чи

завершують вертикальні ряди вікон і виступають в якості сандриків на широкій розкрепівці (прибутковий будинок В.Л. Блюмберга, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р., Преображенська, 64) (Рис. 3.2.5).



Рис. 3.2.5 Карнізи і парапети на фасадах будинків пізнього одеського модерну.

Парапети в будинках пізнього модерну також мали прямолінійну форму та в більшості випадків прикрашалися стовпчиками, які ще могли декоруватися. В деяких випадках парапет переростав в *аттик* центральної частини будівлі. Дуже ошатно виглядає металевий парапет з кам'яними стовпчиками, який з'єднується з центральним аттиком складної форми двоповерхової будівлі колишнього ілюзіону "Великий Рішельєвський театр", арх. Кюннер Ф. Е., 1913 р., Рішельєвська, 47 (Рис. 3.2.5).

В кутових будівлях дугоподібний *аттик* як «корона» розміщується на кутовому об'ємі прибуткового будинку Корімана, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюнер, 1913 р., В. Арнаутська, 99, прибуткового будинку Л. М. Лівшиця, арх. Л.М Чернігов, А.Б. Мінкус, 1914 р., Преображенська, 62 (Рис.3.2.6).

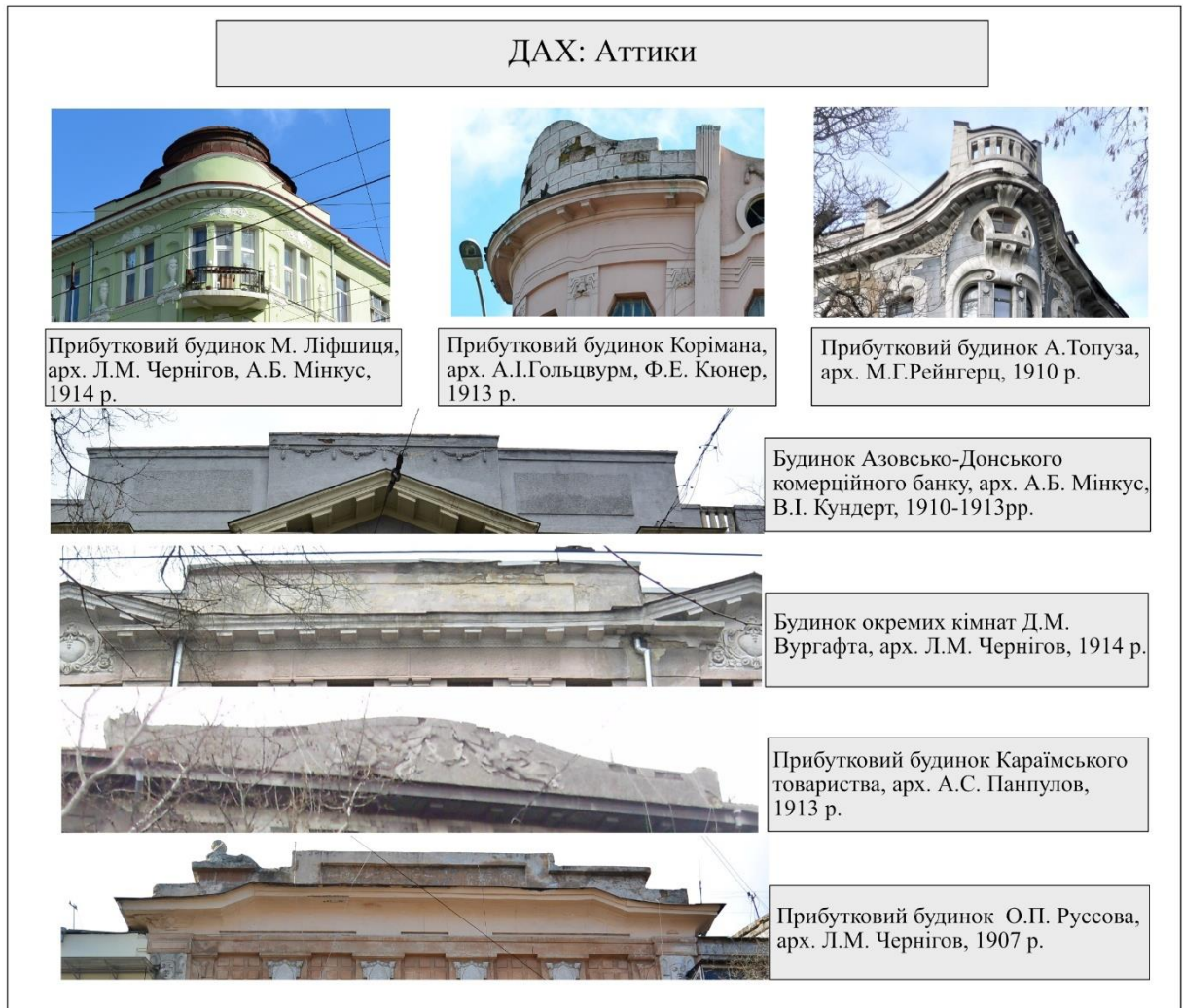


Рис.3.2.6 Аттики на будівлях пізнього модерну Одеси.

В будівлях пізнього модерну Одеси знайшли застосування також *аттики* трикутної форми і ступінчасті аттики прямокутної форми. Аттики трикутної форми у вигляді розтягнутого фронтона з гладкою поверхнею розміщуються в основному на довгих фасадах кутових будівель класицизованого напрямку модерну: прибуткового будинку Караїмського товариства, інж. А.С. Панпулов, 1913 р., Рішельєвська, 31, прибуткового будинку Новікова, арх. С.А. Ландесман, арх. П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерibasівська, 12. Такий форми аттик розташовано поміж двох розкрепівок

на фасаді житлового комплексу II-го товариства квартироспіввласників, арх Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 5.

Аттики прямокутної, зазвичай ступінчастої форми, які нагадують класичні римські аттики, знайшли застосування на будівлях: колишнього Азовсько-Донського комерційного банку, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, С.В. Домбровський, 1910-1913 рр., Рішельєвська, 9а; будинку окремих кімнат Д. М. Вургафта, арх. Л.М. Чернігов, 1914 р., Новосельського, 62; прибутовому будинку О. П. Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р., Коблевська, 38-б (Рис. 3.2.6).

Так само як і аттики, *щипці* є значимим елементом будівель одеського пізнього модерну. В будинках досліджуваного періоду, найбільше поширення отримали щипці криволінійної (хвилеподібної і складної-необарокової) форми, трикутної (з класичним чи високим кутом підйому), трапецієподібної і комбінованої форм. Приклади щипців криволінійних необарокових форм надають фасади таких будинків, як: прибутковий будинок Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р., Ясна, 10; прибутковий будинок Молчанової, арх. Ф.Е. Кюнер, 1914 р., Л.Толстого, 28; прибутковий будинок Корімана, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюнер, 1913 р., В. Арнаутська, 99; прибутковий будинок В.Т. Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1913 р., Старопортофранківська, 97; прибутковий будинок Д. і Л.Слупецких, арх. Ф.І.Кюнер, 1914 р. та інші (Рис.3.2.7).

Щипці трапецієподібної форми можна побачити на фасадах: прибуткового будинку Чернігова і Шестопала, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 38, I-го житлового комплексу товариства квартироспіввласників, арх. Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 3, прибуткового будинку А. А. Хаджи-Хачікова, інж. Паппе Ф.Л., Славкін П.Л., 1914 р., Пушкінська, 57.

Трикутні щипці розміщено на фасадах наступних будинків:

— традиційного класичного кута підйому: окремих кімнат Д.М. Вургафта, арх. Л.М. Чернігов, 1914 р., Новосельського, 62; II-го житлового



Рис. 3.2.7 Приклади аттиків складної (необарокової) і трапецієподібної форм.

комплексу товариства квартироспіввласників, арх Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 5, прибутковий будинок І.Г. Раухвергера, арх. М.І. Лінецький, 1912 р., Пироговський пров., 6; прибутковий будинок братів Тарнаполь, арх. Ф.А. Троупянський, 1910-1911 рр., Пантелеймонівська, 38;

— високого кута підйому: прибутковий будинок К. І. Соломос, арх. В.І. Прохаска, 1913 р., вул. Преображенська, 4; прибутковий будинок Вітта, арх. О.Н. Клепінін, 1911 р., Пантелеймонівська, 7; прибутковий будинок Котляревської, арх. В.І. Прохаска, до 1910 р., Успенська, 7 (Рис. 3.2.8).



Рис. 3.2.8 Щипці трикутної форми будівель пізнього одеського модерну

Комбінована форма щипців у вигляді вигнутих вниз чи угору ліній щипців у комбінації з бічними стовпчиками зустрічається у: прибутковому будинку Корімана, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюнєр, 1913 р., В. Арнаутська, 99; прибутковому будинку О.А. Пікель, арх. А.І. Гольцвурм, 1910 р., Канатна,

52; прибутковому будинку В.В. Гаврілюка, арх. Ф.Е.Кюнер., 1910 р., Ніжинська, 56 (Рис. 3.2.9).

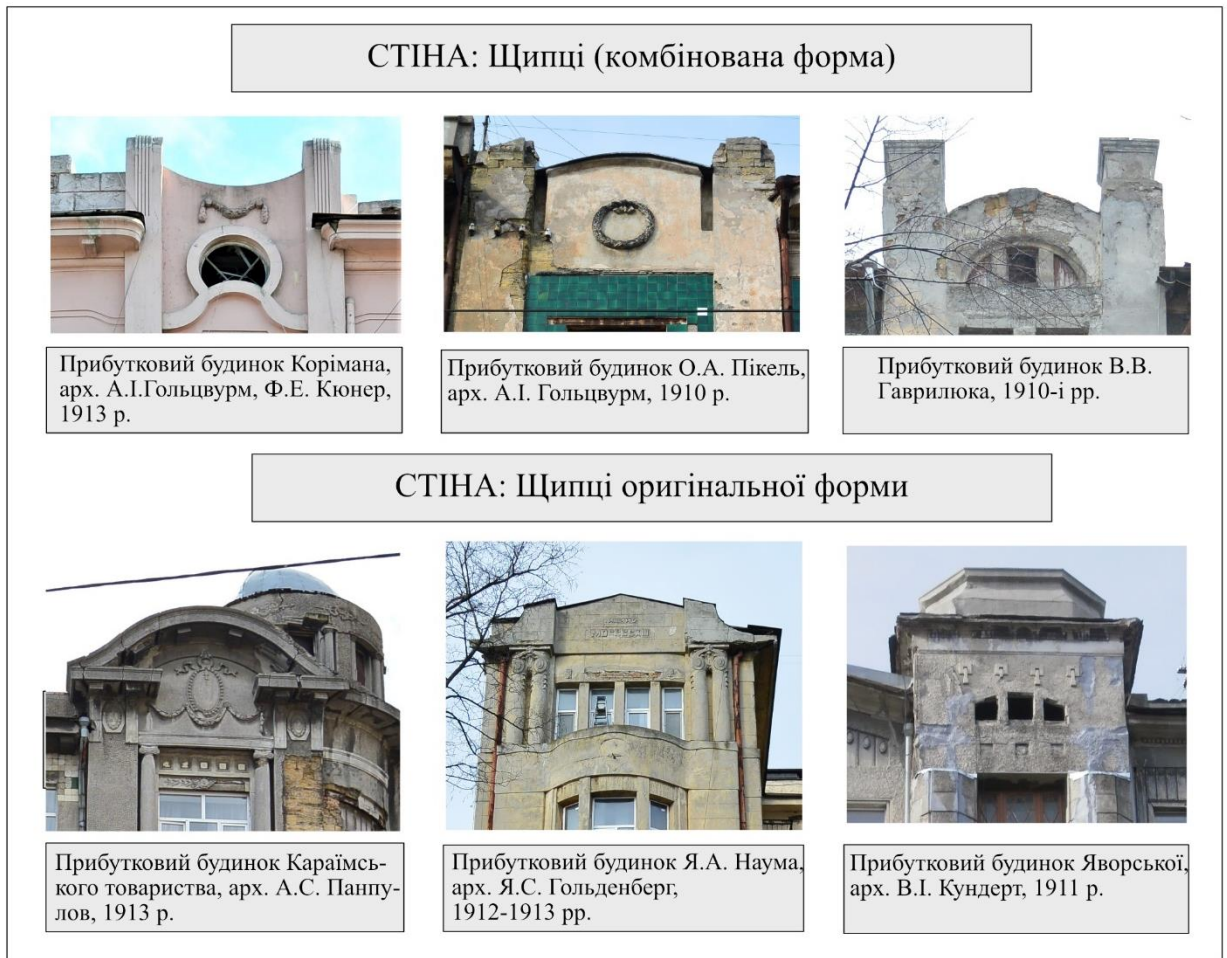


Рис. 3.2.9. Комбінована і оригінальна форми щипців будівель пізнього модерну Одеси.

В одеському пізньому модерні зустрічаються також оригінальні щипці, форми яких більш ніде не повторюються. Великі щипці розкрепівок прибуткового будинку Караїмського товариства, інж. А.С. Панпулов, 1913 р., Рішельєвська, 31, мають класичну, але збільшену форму сегментних арок, а на ризалітах прибутковому будинку Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б, розташовано трикутні щипці з накладним елементом по боках на парних колонках, який нагадує залишки «розірваного» небарокового щипця. Бічні розкрепівки прибуткового будинку Яворської, арх. В.І. Кундерт, 1911 р., Нежинська, 66 завершуються щипцями у вигляді прямокутних башт (Рис. 3.2.9).

Щипці можуть розташовуватися як над розкрепівками, так і завершувати безпосередньо фасад. В деяких будинках на одному фасаді комбінуються різні види щипців. Так, на центральній осі фасаду прибуткового будинку Вітта, арх. А.Н. Клепінін, 1911р., Пантелеймонівська, 7, розміщено трикутний щипець високого підйому, а на бічних ризалітах — щипці необарокових форм. І навпроти, на фасаді прибуткового будинку Вольф-Триандафілової, арх. А.І. Гольцвурм, 1913–1914 рр., Ковальська, 52, щипець центральної розкрепівки має хвилеподібну необарокову конфігурацію, а щипці бічних розкрепівок — трикутну.

Гладінь стіни у будівлях пізнього модерну, залежно від розташування композиційних осей на фасадах, членувалася вертикальними розкрепівками, які переросли в розвинені ризаліти тільки на одиничних житлових об'єктах — в прибутковому будинку Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б, та в будівлі громадського значення — колишній конторі Індо-Європейського телеграфу, арх. В.І. Прохаска, 1911 р., Леонтовича, 14.

Значимим елементом в композиційному рішенні стіни є *еркери*. У попередньому дослідженні було виведено варіанти розташування еркерів за основними композиційними схемами рядової забудови одеського модерну [84] (Табл. 3.2.1).

На підставі цього була виконана класифікація за кількістю еркерів в будівлі та місцем розміщення їх на фасадах і були виявлені наступні варіанти:

— фронтальні будівлі з однієї центральної віссю — один еркер по головній осі;

— фронтальні будівлі з двома крайніми вісями — два еркери по них;

— фронтальні будівлі з трьома вісями — один еркер по центральній осі (у цьому випадку дві бічні осі виділялися розкрепівками);

— фронтальні будівлі з чотирма вісями — з еркерами по них.

Також було виявлено, що в архітектурі одеського пізнього модерну отримали поширення еркери в два або три поверхи, по конфігурації за планом: трапецієподібні, прямокутні, прямокутні з округленими кутами,

напівциркульні, криволінійні, та комбіновані [84] (Табл. 3.2.1).

Табл. 3.2.1 Еркери на фасадах будівель пізнього модерну Одеси.

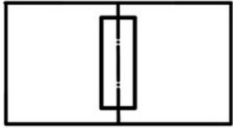


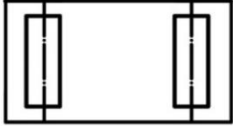


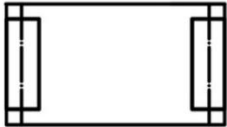


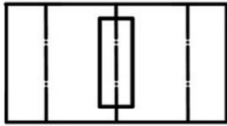



I За кількістю еркерів в будівлі і за місцем їх розміщення на фасадах			
<p>1.1. Фронтальні будівлі з однією центральною віссю - один еркер по головній осі:</p> 	 <p>Будинок товариства прикащиків-християн, арх. В.І. Прохаска, 1911 р.</p>	 <p>Прибутковий будинок Е.Л. Іоріні, арх. П.У. Клейн, Е.Я. Меснер, 1912 р.</p>	
<p>1.2. Фронтальні будівлі з двома крайніми осями - два еркери по цих осях</p> 	 <p>Прибутковий будинок Яворських, арх. В.І. Кундерт, 1911 р.</p>	 <p>Прибутковий будинок О.О. Русова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р.</p>	
<p>Кулісна схема</p> 	 <p>Прибутковий будинок Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр.</p>	 <p>Прибутковий будинок Хаджи-Кіргінова, арх. А.Б. Мінкус, Ф.Л. Паппе, 1914 р.</p>	
<p>1.3 Фронтальні будівлі з трьома осями - один еркер по центральній осі</p> 	 <p>Прибутковий будинок Трандафілової, арх. А.І. Гольшурм, 1913-1914 рр.</p>	 <p>Прибутковий будинок Актарова, арх. Р.Л. Радбіль, 1913-1914 рр.</p>	 <p>Будинок товариства прикащиків-євреїв, арх. Ф.А. Троуплянський, 1912-1914 рр.</p>

Табл. 3.2.1 Еркери на фасадах будівель пізнього модерну Одеси (продовження)


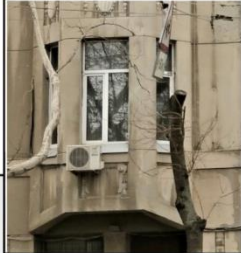











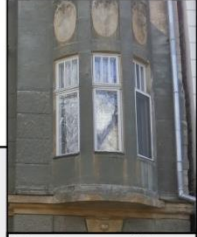

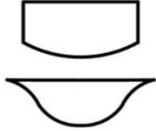





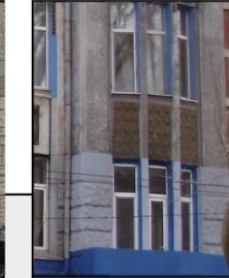

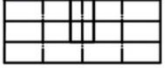
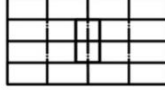
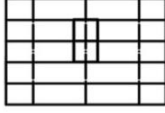
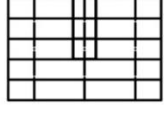
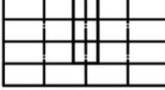
II За формою еркерів			
<p>2.1 Трапецієподібна форма</p> 			
	<p>Прибутковий будинок Молчанової, арх. Ф.Е. Кюннер, 1914 р.</p>	<p>Прибутковий будинок Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр.</p>	<p>Прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр.</p>
<p>2.2. Прямокутна форма</p> 			
	<p>Прибутковий будинок з клубом прикажчиків-християн, арх. В.І. Прохаска, 1911 р.</p>	<p>Прибутковий будинок Вассалья, арх. Е.Я. Меснер, Х. Я. Скведер 1912-1913 рр.</p>	<p>Прибутковий будинок І. Леві, арх. А.С. Панпулов, Ф.А. Троупянський, 1913-1914 рр.</p>
<p>2.3. Прямокутна форма з округленими кутами</p> 			
	<p>Прибутковий будинок Корімар, арх. А.І. Гольшвурм, Ф.Е. Кюннер, 1913 р.</p>		
<p>2.4. Циркулярна форма</p> 			
	<p>Прибутковий будинок Грандафілова, арх. А.І. Гольшвурм, 1913-1914 рр.</p>	<p>Прибутковий будинок Д. і Л. Ступельських, арх. Ф.І. Кюннер, 1914 р.</p>	<p>Прибутковий будинок Чернігова, Шестопапа, арх. Л.М. Чернігов, 1912 р.</p>

Табл. 3.2.1 Еркери на фасадах будівель пізнього модерну Одеси
(продовження)

<p>2.5. Криволінійна форма</p> 	 <p>Прибутковий будинок Русова, арх. Л.М.Чернігов, 1907 р.</p>	 <p>Прибутковий будинок Ліфшиця, арх. С.А.Ландесман, 1910 р.</p>	 <p>Будинок товариства прикажчиків-євреїв, арх. Ф.А.Троупянський, 1912-1914 рр.</p>	
<p>2.6. Комбінована форма</p> 	 <p>Прибутковий будинок Яворських, арх. В.І.Кундерт, 1911 р.</p>	 <p>Прибутковий будинок Хаджи-Кічкінова, арх. А.Б.Мінкус, Ф.Л.Паше, 1914 р.</p>	 <p>Прибутковий будинок С.Д.Кравченка, арх. Ф.А.Троупянський, 1914 р.</p>	
<p>III За поверховістю та особливістю розміщення на будівлі</p>				
<p>3.1.</p>  <p>2-поверхові еркери в 3-поверхових будинках</p>	<p>3.2.</p>  <p>2-поверхові еркери в 4-поверхових будинках</p>	<p>3.3.</p>  <p>2-поверхові еркери в 5-поверхових будинках</p>	<p>3.4.</p>  <p>3-поверхові еркери в 5-поверхових будинках</p>	<p>3.5.</p>  <p>3-поверхові еркери в 4-поверхових будинках</p>

Також, у результаті дослідження В результаті аналізу, також, було виявлено наступні варіанти розміщення еркерів в будівлях пізнього модерну Одеси:

— 2-х поверхові еркери в 3-х поверхових будинках починалися з 2-го;
 — 2-х поверхові еркери в 4-х поверхових будинках починалися з 2-го;
 — 2-х поверхові еркери в 5-х поверхових будинках починалися з 3-го
 поверху, що обумовлювалося торговою та офісною функціями перших двох
 поверхів.

Для кутових будівель застосовувалася композиційна схема, коли весь акцент зводився до кута будівлі. У пізній період модерну в кутових будинках придбав поширення округлений кут, а для його акцентування найчастіше застосовувалися два фланкуючих еркера на розкрепівках (прибутковий будинок Молчанової, арх. Ф.Е. Кюнер, 1914 р., прибутковий будинок Корімар, арх. А.І. Гольцврум, Ф.Е. Кюнер, 1913 р.).

В архітектурі пізнього модерну Одеси знайшли застосування також елементи *ордерних систем*: карнизи, фризи, колони з базами і без них. Деякі колони мали характерні для модерну видозмінені капітелі.



Рис. 3.2.10 Елементи стіни: ордерні системи.

У класицизованому напрямку модерну найшли застосування колони з доричними і іонічними капітелями (прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., прибутковий будинок Асвадунова, арх. Л.М. Чернігов, Я.С. Гольднберг, 1912-1914 рр.) (Рис. 3.2.10).

У будівлях пізнього модерну Одеси знайшли застосування також і *лоджії* (Рис. 3.2.11). У прибутковому будинку Я.А. Наума, арх. Я. С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б лоджії розміщені з обох боків головного фасаду, в тому місці, де він стикується з бічними фасадами. За рахунок цього зорозово зменшується маса стін в куту стику, перехід від одного фасаду до іншого стає більш гармонійним. В прибутковому будинку Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1913 р. лоджії утворені у глибоких нішах бічних еркерів, мають чітку прямокутну форму. Таку ж чітку конструктивну форму лоджій створено на бічному фасаді прибуткового будинку І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р, на верхньому ярусі п'ятиповерхового об'єму, який значно виступає від поверхні фасаду. Зовсім іншу форму мають лоджії кутового об'єму прибуткового будинку Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр. Тут лоджії утворено за рахунок дугоподібної балконної плити третього поверху, та такою ж плити четвертого поверху з кам'яною огорожею, яка підтримується здвоєними попарно колонами.

Балкони будинків пізнього модерну Одеси робилися з кам'яною чи металевою огорожею або застосовувалася комбінація бетонних стовпчиків і металевої огорожі (Рис. 3.2.11). Самою розповсюдженою у будинках одеського пізнього модерну була *прямокутна форма* балконів та її різновиди: прямокутна з округленими кутами, вигнутими кутами, зрізаними кутами і т.п. В цей період з'являються також балкони у *формі півкола* (прибутковий будинок Караїмського товариства, арх. А.С. Панпулов, 1913 р., Рішельєвська, 31, прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. А.С. Панпулов, 1910 р., Військовий узв., 3.), у *формі трапеції* (прибутковий будинок Антоновича, арх. В.І. Кундерт, 1911 р., Канатна, 41, прибутковий будинок А.Г. Актарова, арх. Р.А. Радбіль, 1913 р., Катеринінська, 24), у *п'ятигранній формі*

СТІНА: Лоджії



Прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1912 рр., Маразлівська, 14-б



Прибутковий будинок Е.С.Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р.



Прибутковий будинок І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р.



Прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, арх. П.Л. Славкін, 1912-1913 рр.

СТІНА: Балкони



Прибутковий будинок В.Л. Блюмберга, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, 1910 р.



Прибутковий будинок Е.С. Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1913-1914 рр.



Прибутковий будинок Чернігова і Шестопаля, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр.

а. Прямокутна форма балконів



Прибутковий будинок Караймського товариства, інж. А.С. Панпулов, 1913 р.



Прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. А.С. Панпулов, 1910 р., Військовий узв., 3



Прибутковий будинок Антоновича, арх. В.І. Кундерт, 1911 р., Канатна, 41



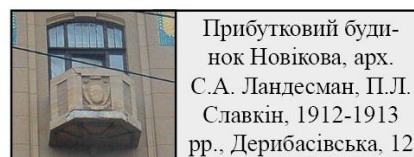
Прибутковий будинок А.Г. Актарова, арх. Р.А. Радбиль, 1913 р., Катеринінська, 24

б. У формі півкола

в. У формі трапеції



Прибутковий будинок О. Скаржинської, арх. М.Г. Рейнгерц, 1906 р.



Прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерibasівська, 12



Прибутковий будинок А.А. Хаджи-Хачікова, арх. Ф.Л. Паппе, Славкін П.Л., 1914 р.

г. П'ятигранної форми



Прибутковий будинок Маркова, арх. Л.М. Чернігов, інж. М.М. Марков, 1912 р.



Прибутковий будинок О. Скаржинської, арх. М.Г. Рейнгерц, 1906 р.

д. Дугоподібної форми

Рис. 3.2.11 Лоджії і балкони на фасадах будівель пізнього модерну Одеси.

(прибутковий будинок Скаржинської, арх. М.Г. Рейнгерц, інж. В.І. Зуєв, 1906 - 1910 рр., прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л.

Славкін, 1912-1913 рр., Дерibasівська, 12, прибутковий будинок А.А. Хаджи-Хачікова, арх. Паппе Ф.Л., Славкін П.Л., 1914 р.). Цікавий варіант балкону *дугоподібної форми* розташовано на округлених кутах прибуткових будинків Скаржинської, арх. М.Г. Рейнгерц, інж. В.І. Зуєв, 1906 - 1910 рр., Ланжеронівська, 24, і І.В. Маркова, інж. І.Д. Шульгін, М.М. Марков, 1910-і рр., М.Арнаутська, 51.

Форма *вікон* будівель пізнього періоду модерну Одеси не відрізняється великою різноманітністю. У більшості своїй вікна мають просту прямокутну форму, з пропорційним співвідношенням сторін 1:2, яка була притаманна вікнам будівель періоду класицизму, історизму і раннього модерну. Окрім зазначених, у період пізнього модерну розповсюдження знайшли форми вікон, які наближаються до квадрату (Рис. 3.2.12).

У нижніх поверхах будівель робилися прямокутні і аркові форми великих за розміром вікон. Аркові вікна розташовувалися також і по другому поверху прибуткових будівель, зазвичай позначаючи адміністративне призначення приміщень.

На фасадах одеських будівель періоду пізнього модерну знайшли також застосування трапецієподібні за формою вікна із зрізаними кутами (романтичний напрям "північного" і "неоукраїнського" модерну: прибутковий будинок Вернетта, арх. А.Б.Мінкус, 1912 р., Ясна, 10, житловий комплекс I-го товариства квартироспіввласників, арх Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 3), а також вікна з напівциркульним завершенням, які зазвичай розміщували у верхніх поверхах фасадів (житловий комплекс II-го товариства квартироспіввласників, арх Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 5, прибутковий будинок В.Т. Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1913 р. Старопортофранківська, 97). У еркерах застосовувалися вузькі прямокутні вікна (Рис. 3.2.12).

Характерною ознакою будівель пізнього модерну – є застосування на одному фасаді вікон різних за формою і розмірами.



Рис. 3.2.12 Варіанти форми вікон будівель пізнього модерну Одеси.

На фасадах *входи* і *проїзди* могли розміщуватися по осях розкріпівок – ліворуч або праворуч від центральної осі. В одеському пізньому модерні лише в декількох прикладах зустрічається рішення розміщення входу до квартир з рогу будівлі (прибуткового будинку В. І. Свінцицького, арх. Ф.Е. Кюнер, 1912 р., Коблівська, 2), що було зумовлено створенням певного образу будівлі. Головні входи в під'їзди у більшості будівель розміщувалися з в'їзних арок або з двору, оскільки раціональний принцип винесення сходового об'єму на головні фасади будівель в одеському пізньому модерні

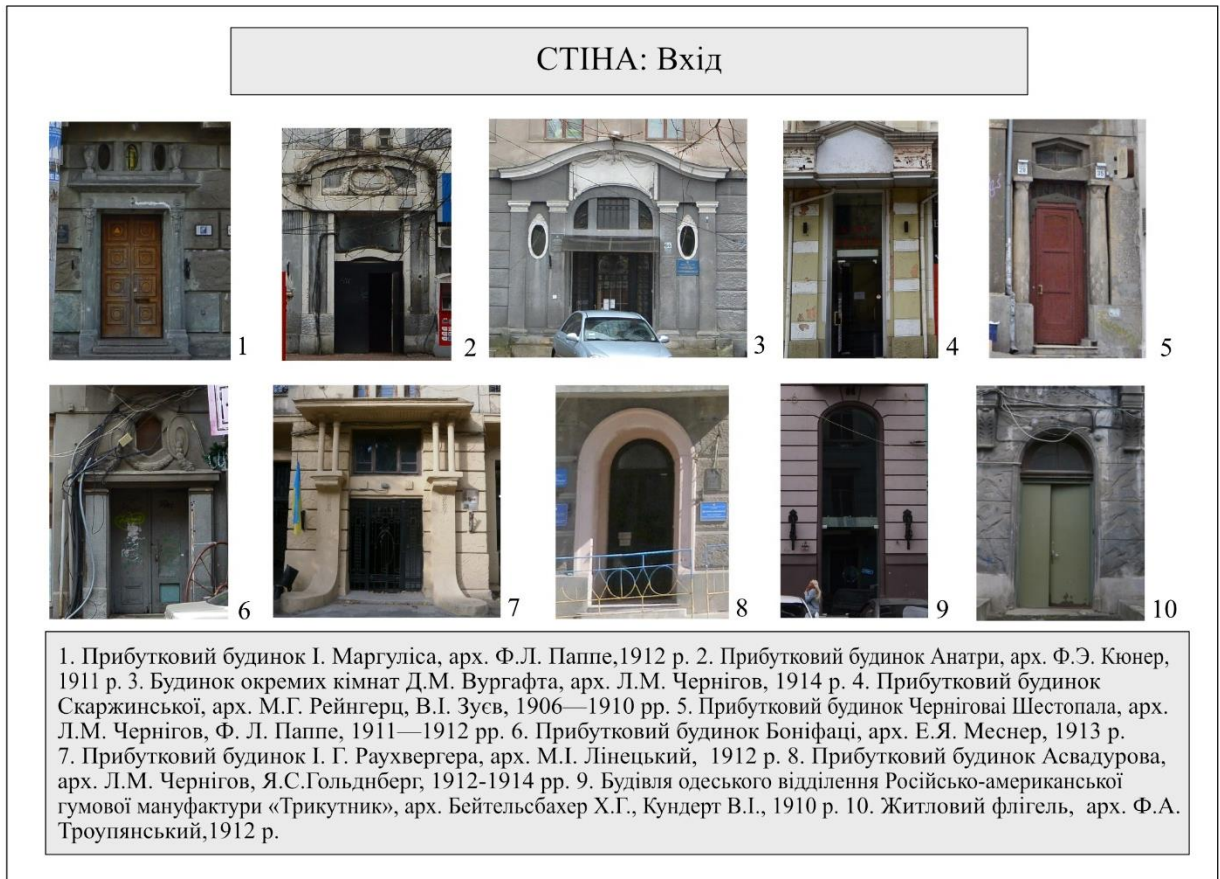


Рис. 3.2.13 Варіанти форми входів будівель пізнього модерну Одеси.

так і не отримав поширення. В тих прикладах коли входи до сходової частини робилися на головному фасаді будівлі, вони мали найчастіше прямокутну форму. Збагачення входів робилися за рахунок складних сандриків і фрамуг. У будівлях пізнього одеського модерну зустрічаються також входи з напівциркульним завершенням (Рис. 3.2.13).

Проїзди в прибуткових будинках пізнього модерну Одеси зазвичай мали просту широку прямокутну форму, форму зі зрізаними кутами, аркову напівциркульну форму, а також сегменту форму (Рис. 3.2.14). Проїзди на фасадах будівель часто обрамлялися декоративними тягами чи прямокутними елементами з простим декором. Напівциркульні та сегментні завершення отвору проїздів доповнювалося імітацією класичного русту. Проїзди зі зрізаними кутами знайшли застосування у будинках романтичного напрямку «неоукраїнського» та «північного модерну». Цікавий приклад ступінчастої форми отвору проїзду надає будівля прибуткового будинку К.І. Соломос, арх. В.І. Прохаска, 1913 р., Преображенська, 4.

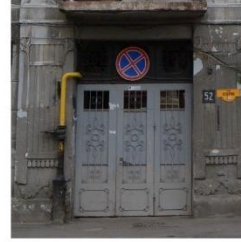
СТІНА: В'їзд



1



2



3



4

Прямокутна форма: 1. Прибутковий будинок Актарова, арх. Р.Л.Радбиль, 1913-1914 рр. 2. Прибутковий будинок В.Т. Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1913 р. 3. Прибутковий будинок Вольф-Триандафілової, арх. А.І. Гольцвурм, 1913-1914 рр. 4. Прибутковий будинок С.В. Шестопала, арх. Л.М. Чернігов, 1910 р.



5



6



7



8

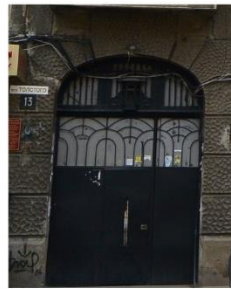
Форма зі зрізаними кутами: 5. І житловий комплекс товариства квартироспіввласників, арх. Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр. 6. Прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр. 7. Прибутковий будинок Яворської, арх. В.І. Кундерт, 1911 р. 8. Прибутковий будинок К.І. Соломос, арх. В.І. Прохаска, 1913 р.



9



10



11



12

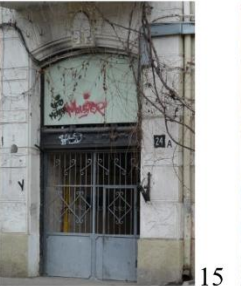
Напівциркульна форма: 9. Прибутковий будинок Боніфаци, арх. Е.Я. Меснер, 1913 р. 10. Прибутковий будинок Котляревської, арх. В.І. Прохаска, 1910 р. 11. Прибутковий будинок Телалла, арх. А. Панпулов, 1914 р. 12. Прибутковий будинок Вітта, арх. А.Н. Клепінін, 1911 р.



13



14



15



16

Сегментна форма: 13. Прибутковий будинок Антоновича, арх. В.І. Кундерт, 1911 р. 14. Прибутковий будинок з клубом прикажчиків-христیان, арх. В.І. Прохаска, 1911 р. 15. Прибутковий будинок Скаржинської, арх. М.Г. Рейнгерц, В.І. Зуєв, 1906—1910 рр. 16. Прибутковий будинок Е.Л. Іоріні, арх. П.У. Клейн, Е.Я. Меснер, 1912 р.

Рис. 3.2.14 Варіанти форми входів будівель пізнього модерну Одеси.

3.3 Архітектурний декор будівель періоду пізнього модерну Одеси.

До одного з головних типів архітектурного декору відноситься скульптурний декор, який на фасадах одеського пізнього модерну класифікується на рельєф, барельєф і об'ємну скульптуру.

Так, к рельєфному декору можна віднести поглиблення — прорізи, які зазвичай обмежені квадратними або прямокутними полями. Такі рельєфи включені у фільонки між вікнами по вертикалі та в верхньому полі щипців на фасаді прибуткового будинку Тарасевича, арх. Ф.Е. Кюнер, 1912 р., Буніна, 17. Рельєф у вигляді хвилі, укладений в прямокутну форму, яка імітує каміння в оздобленні фасаду, знайшов використання в прибутковому будинку прикажчиків-християн, арх. В.І. Прохаска, 1911-1914 рр., Новосельського, 100.

Рельєфна «хвиля» заповнює підкарнизну площину фасаду прибуткового будинку Чернігова і Шестопала, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35, а підкарнизне поле прибуткового будинку Анатри, арх. Ф.Е. Кюнер, 1911 р., Грецька, 46 повністю заповнено маленькими спіралеподібними рельєфними завитками.

Самим розповсюдженим видом скульптурного декору в архітектурі одеського пізнього модерну є *барельєф*. На фасадах будинків він застосовувався як в якості великих тематичних панно, так і як невеликі тематичні чи орнаментальні включення. Тематичні барельєфи оздоблюють фасади великих презентабельних будинків Одеси, таких як: прибутковий будинок Чернігова і Шестопала, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35, прибутковий будинок Караїмського товариства, інж. А.С. Панпулов, 1913 р., Рішельєвська, 31, прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б, прибутковий будинок А.Г. Актарова, арх. Р.А. Радбіль, 1913 р., Катеринінська, 24.

В якості невеликих барельєфів можна привести різноманітні медальйони, вінки, гірлянди, маскарони, поодинокі квітки і квіткові композиції, а також барельєфи із зображенням сов, грифонів, малят.

Об'ємна скульптура в одеській архітектурі пізнього модерну представлена у вигляді людських фігур (прибутковий будинок А.Г. Актарова, арх. Р.А. Радбіль, 1913 р., Катеринінська, 24, прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б, прибутковий будинок І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Маразліївська, 34) та ваз неокласичної і необарокової форм.

Також в цей період модерну в деяких будівлях застосовувалася *мозаїка* з простих майолікових плиток: прибутковий будинок Вольф–Триандафілової, арх А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюнєр, 1913-1914 рр., Ковальська, 52, прибутковий будинок Караїмського товариства, інж. А.С. Панпулов, 1913 р., Рішельєвська, 31, прибутковий будинок О.А. Пікель, арх. А.І. Гольцвурм, 1910 р., Канатна, 52, прибутковий будинок Чернігова і Шестопаля, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35), яка в деяких випадках складалася в тематичну композицію (прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерibasівська, 12, прибутковий будинок В.Т. Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1913 р., Старопортофранківська, 97) (Рис. 3.3.1).

До однієї з основних ознак модерну відноситься *вітраж*, що частково зберігся в одеських будівлях пізнього модерну в склінні під'їздів і вікон житлових кімнат, який в основному має геометричний малюнок чи стилізований рослинний. Як приклад можна навести вітраж в під'їзді прибуткового будинку О.П. Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р., Коблевська, 38-б.

Металевий декор фасадів будинків пізнього модерну знайшов розповсюдження в огорожах балконів, кронштейнах та в інших елементах. Малюнок огорожі балконів поряд з індивідуальними розробками виконували із залученням типових елементів, таких як ампірні вінки, гірлянди, кола, овали, квадрати. Металеві кронштейни під карнизом та під балконами представлені в будівлі одеського відділення Російсько-американської

гумової мануфактури «Трикутник», арх. Бейтельсбахер Х.Г., Кундерт В.І., 1910 р., Пушкінська, 32 (Рис. 3.3.2).

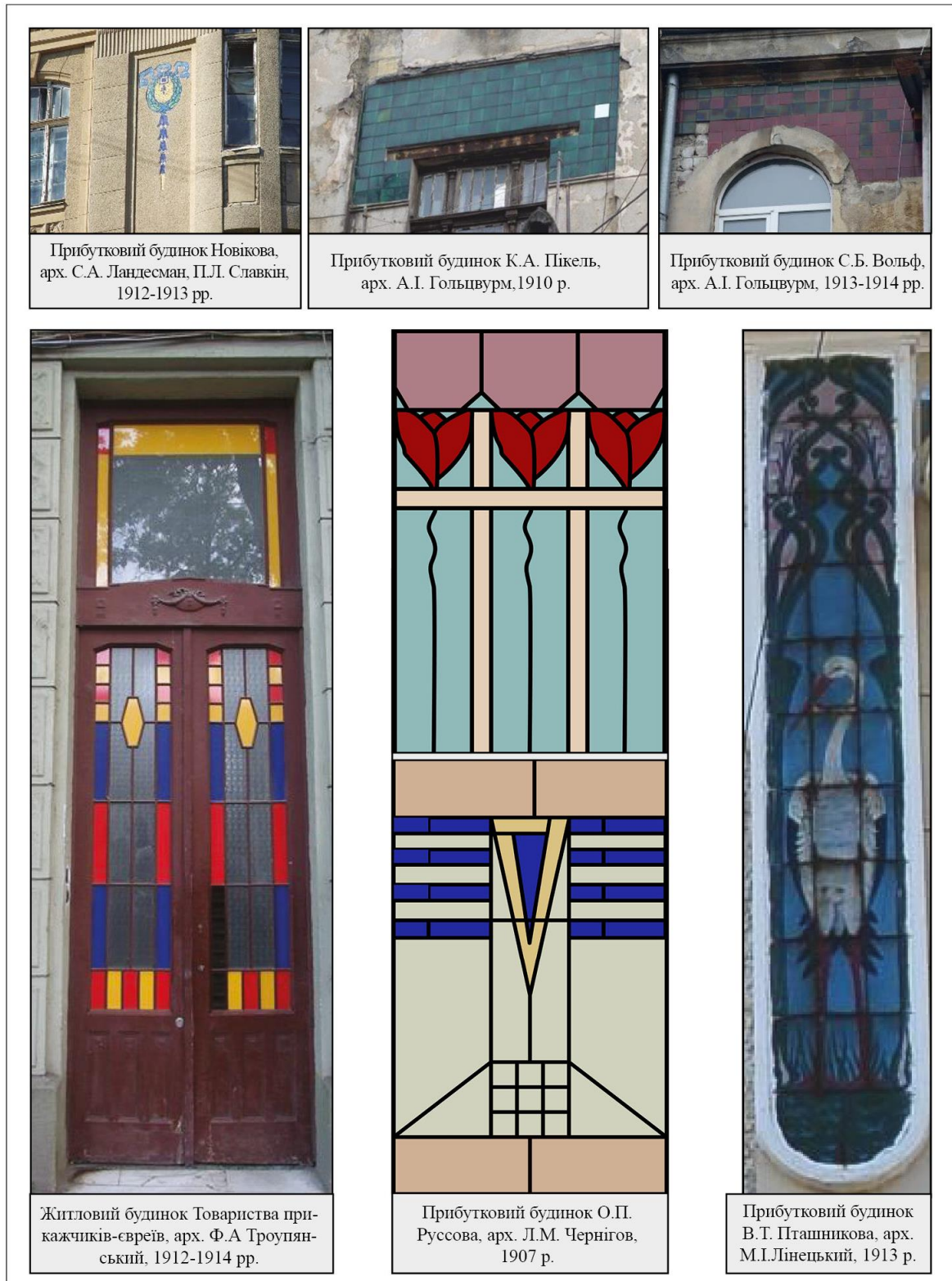


Рис. 3.3.1 Мозаїка і вітраж в архітектурному декорі будівель пізнього модерну Одеси.



Рис. 3.3.2 Металевий декор на фасадах будівель пізнього модерну Одеси.

За характером малюнка архітектурний декор пізнього модерну Одеси класифікується на: геометричний, рослинний, зооморфний, антропоморфний, геральдичний, декор з використанням ордерних систем та, у меншій мірі, тератологічний декор (образ фантазійних сутностей).

Так, *геометричний малюнок* в будівлях пізнього модерну знайшов використання в металевому декорі, вітражах, та рельєфному декорі в оздобленні фасадів. На фасадах будинків одеського пізнього модерну він постає у формі простих овалів або квадратів, які, в деяких випадках, розташовано в підкарнизній площині фасадів як заміна майоліковому декору (прибутковий будинок Хаджаша, арх. А.С. Пампулов, 1912 р., Олександрівський просп., 23, прибутковий будинок Севастопуло, арх. В.І. Прохаска, 1911-1912 рр., Катеринінська, 19).

Геометричний декор



Прибутковий будинок Яворської,
арх. В.І. Кундерт, 1911 р.



Прибутковий будинок Я.А.
Наума, арх. Я.С. Гольденберг,
1912-1913 рр



Будівля одеського відділення
Російсько-американської
гумової мануфактури
«Трикутник», арх. Бейтельс-
бахер Х.Г., Кундерт В.І., 1910 р.



Прибутковий будинок В.Т.
Пташнікова, арх. М.І. Лінецький,
1913 р.



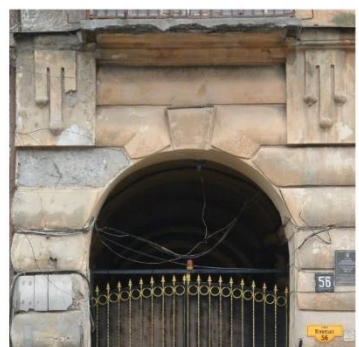
Прибутковий будинок
Антоновича, арх. В.І. Кундерт,
1911 р.



Прибутковий будинок І.І.
Хаджаша, арх. А.С. Пампулов,
1912 р.



Прибутковий будинок Г.Г. Мірошніченко, 1914 р.



Прибутковий будинок В.В.
Гаврилюка, 1910-і рр.

Рис. 3.3.3 Геометричний декор будівель пізнього модерну Одеси.

Геометричний декор у вигляді кола з вертикальними лініями, чи горизонтальними лініями, який достатньо часто використовувався в архітектурі раннього модерну, широкого розповсюдження в період пізнього модерну не отримав (Рис.3.3.3).



Рис. 3.3.4 Рослинний декор будівель пізнього модерну Одеси.

Рослинний декор на фасадах будівель пізнього модерну використовувався в більшій мірі у барельєфних композиціях: у вигляді стилізованих квітів на довгих стеблинах безпосередньо на гладіні фасадів

прибуткового будинку благодійного товариства одеського Кафедрального Собору, арх. Д.Т. Мирошниченко, В.А. Короповський, 1911 р., Старопортофранківська, 4, під карнизом прибуткового будинку В.В. Гаврилюка, 1910-і рр., Ніжинська, 56, у всіляких барельєфних тематичних і орнаментальних композиціях (прибутковий будинок В.Т. Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1913 р. Старопортофранківська, 97, прибутковий будинок Прибутковий будинок Корімана, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюннер, В. Арнаутська, 99, 1913 р., прибутковий будинок Г.Л. Босхі, арх. П.П. Славкін, С.А. Ландесман, 1912 р., М. Арнаутська, 43 та ін.). Особливо велике розповсюдження на фасадах будинків пізнього модерну мали композиції з ампірних вінків і гірлянд, а також необарокові композиції з квітів у гірляндах та корзинах (прибутковий будинок Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., прибутковий будинок Боніфаці, арх. Е.Я. Меснер, 1913 р. та ін. (Рис. 3.3.4).

Зооморфний декор не знайшов широкого використання в архітектурі одеського пізнього модерну. На фасадах будівель він зустрічається тільки на деяких будинках: у вигляді барельєфів з совами на фасаді будинку Е.С. Вернетти, арх. А.Б. Мінкус, 1910-1912 рр., Ніжинська, 52, у вигляді мозаїчного панно з лелекою — на центральній розкрепівці прибуткового будинку В.Т. Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1913 р., Старопортофранківська, 97, лебедів і орлів — на фасаді прибуткового будинку П.С. Раллі, арх. Зуєв В.І., гр. інж. Безчастнов М.Ф., гр. інж. Кюннер Ф.Е., 1907-1908 рр., Пушкінська, 7 (Рис. 3.3.5).

Антропоморфний декор у вигляді маскаронів в архітектурі пізнього модерну Одеси зустрічається в якості орнаменту з достатньо великих жіночих маскаронів та маскарону в центральній розкрепівці на фасаді прибуткового будинку В.Т. Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1913 р., Старопортофранківська, 97, прибуткового будинку П.С. Раллі, арх. Зуєв В.І., гр. інж. Безчастнов М.Ф., гр. інж. Кюннер Ф.Е., 1907-1908 рр., Пушкінська, 7,



Рис. 3.3.5 Зооморфний декор будівель пізнього модерну Одеси.

на бічних щипцях прибуткового будинку О.П. Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р., Софіївська, 16, в замковому камені арки входу на фасаді будинку Е. С. Вернетти, арх. А.Б. Мінкус, 1910-1912 рр., Ніжинська, 52, на бічному фасаді Сктинг ринг, маскаронів у вигляді масок єгипетських фараонів, які фланкують фасад прибуткового будинку О.П. Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р., Коблевська, 38-б (Рис. 3.3.6).

Антропоморфний декор також знайшов використання у вигляді людських голів і гротескних масок з різними гримасами на фасаді прибуткового будинку Новікова, арх. С.А. Ландесман, арх. П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерibasівська, 12, прибуткового будинку І. Маргуліса арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Маразліївська, 34, та фігур на барельєфах (прибутковий будинок Караїмського товариства, інж. А.С. Панпулов, 1913 р., Рішельєвська, 31, прибутковий будинок Чернігова і Шестопаля, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35) і в об'ємній скульптурі на фасадах прибуткових будинків А.Г. Актарова, арх. Р.А. Радбіль, 1913 р., Катеринінська, 24, прибуткового будинку Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б та ін. (Додаток Б, Рис. 3.3.2). Цікавий приклад такого виду декору надають барельєфні жіночі профілі на овальних медальйонах розташованих на фасадах Чернігова і Шестопаля, арх. Л.М.

Антропоморфний декор



Прибутковий будинок Асвадура, арх. Л.М. Чернігов, Я.С.Гольднберг, 1912-1914 рр



Прибутковий будинок О.П. Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р.



Барельєфи на фасадах прибуткових будинків: Караїмського товариства, арх. А.С. Панпулов, 1913 р. та Чернігова і Шестопада, арх. Л.М. Чернігов, Ф. Л. Паппе, 1911—1912 рр.



Прибутковий будинок Чернігова і Шестопада, арх. Л. М. Чернігов, Ф. Л. Паппе, 1911—1912 рр.



Прибутковий будинок Раллі, арх. Зуєв В. І Безчастнов М Ф., Кюнєр Ф. Е., 1907 – 1908 рр.

Рис. 3.3.6 Антропоморфний декор будівель пізнього модерну Одеси.

Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35 і М.Л. Кемпе (Дур'яна), арх. С.А. Ландесман, 1910 р., Тираспольська, 37 (Рис 3.3.6).



Рис. 3.3.7 Геральдичний декор будівель пізнього модерну Одеси.

Геральдичний декор зустрічається в барельєфах на фасадах деяких будинків пізнього одеського модерну: прибуткового будинку Е.С. Вернетти, арх. А.Б. Мінкус, 1910-1912 рр., Ніжинська, 52, в композиції з гірляндами і в мозаїчних панно — в прибутковому будинку Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерibasівська, 12, у вигляді маленьких гербів на вертикальній барельєфній стрічці прибуткового будинку Анатри, арх. Ф. Е.



Рис. 3.3.7 Декор з використанням ордерних систем будівель пізнього модерну Одеси

Кюнер, 1911 р., Грецька, 46, в фільонках між вікнами — в прибутковому будинку М.Л. Кемпе (Дур'яна), арх. С.А. Ландесман, 1910 р., Тираспольська, 37. (Рис.3.3.7).

Декор з використанням ордерних систем в будівлях пізнього модерну Одеси знайшов застосування, насамперед, у вигляді великих дентикулів, які

розташовуються під карнизами (прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, арх. П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерибасівська, 12, прибутковий будинок Караїмського товариства, інж. А.С. Панпулов, 1913 р., Рішельєвська, 31) та прикрашають фронти будинків (прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б). Також, на деяких будинках в якості декору можна побачити маленькі колонки. Так, на бічному фасаді будівлі колишнього Азовсько-Донського комерційного банку, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, С.В. Домбровський, 1910-1913 рр., Рішельєвська, 9-а, вони вставлені у вікно верхнього поверху, а на фасаді будинку Караїмського товариства, інж. А.С. Панпулов, 1913 р., Рішельєвська, 31, маленькі колонки розміщені в підвіконних зонах верхнього поверху. На фасадах ризалітів прибутковому будинку Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б і при вході до під'їзду в будинку Чернігова і Шестопаля, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35, використано колонки з капітелями гіпертрофованих форм (Рис. 3.3.7).

Тератологічний декор постає у вигляді круглої скульптури сфінксів на аттику прибуткового будинку О. П. Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р., Коблевська, 38-б, хижої риби - в бічному ризаліті прибуткового будинку І. Г. Раухвергера, арх. М.І. Лінецький, 1912 р., Пироговський пров., 6. Також в одеській архітектурі пізнього модерну є два варіанти барельєфів у вигляді грифонів: в фільонках фасаду прибуткового будинку Молчанової, арх. Ф.Е. Кюннер, 1914 р., Л.Толстого, 28 і на аттику житлового комплексу II – го товариства квартироспіввласників, арх. Я.М.Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 5 (Рис. 3.3.8).

Колористичне рішення будинків модерну Одеси було проаналізовано в попередньому дослідженні де було виявлено, що для будівель одеського модерну використовувався коричневий, сірий, жовтий, зелений кольори [35, с. 278]. Тут можна додати, що для у кольоровій гамі фасадів будівель пізнього періоду модерну найбільше розповсюдження отримали відтінки коричневого, від світлого до темного, та сірий колір.



Рис. 3.3.8 Тератологічний декор будівель пізнього модерну Одеси

Висновки до третього розділу:

1. Проведено аналіз об'ємно-просторової композиції, який показав, що об'єм будівлі залежав від плями розміщення на ділянці. Так, будівлі рядової забудови міста, що одним фасадом виходили на головні вулиці, могли мати О-подібні, П-подібні і призматичні об'єми. Більшість об'ємів будівель кутової забудови склалися з О-подібних замкнених форм, а також могли мати об'єми складної конфігурації.

2. Об'єми будівель кутової забудови мали різні кути, які ставали домінантами в забудові міста. За формою вони могли бути: прямими, зрізаними, округленими, або вирішуватися за рахунок окремого об'єму, що блокується з фасадами, а також могли мати комбіновану форму.

3. До особливостей планувальних рішень будівель пізнього модерну Одеси можна віднести поряд з одно- і двох- секційними будинками, появу п'яти- і шостисекційних будівель, що дозволяло створити більш

раціональне планування кімнат. Сходові клітини лише в одиничних об'єктах виносилися на головні фасади.

4. У композиційній побудові фасадів будинків рядової забудови одеського пізнього модерну переважає симетрія. У результаті аналізу, поряд з різними симетричними схемами було виявлено найпоширеніший тип — 3-осьову композицію фасаду з виділенням усіх трьох вісей. Асиметрична композиційна схема не знайшла широкого застосування, але є приклади дисиметричної побудови фасадів одеського пізнього модерну. Фасади будівель кутової забудови вирішувалися за асиметричною схемою, що було пов'язано з нерівними сторонами кутових ділянок, так і як симетричні об'єкти.

5. Аналіз структурних елементів фасадів архітектурних об'єктів пізнього модерну виявив головні формальні ознаки будівель, до яких належать: бані, аттики, щипці, еркери, цокольний поверх. *Бані* в архітектурі пізнього модерну Одеси могли вирішуватися у формах ротонди з невисокою колонадою, могли мати параболічну форму, а також мали вигляд башти: чотириохкутної та конусоподібної. *Карнизи* будівель одеського пізнього модерну в більшості мають прямолінійну форму з великими дентикулами, чи вирішувалися у вигляді невеликих карнизів на дугоподібних кронштейнах. *Парапети* в будинках пізнього модерну також мали прямолінійну форму та в більшості випадків прикрашалися стовпчиками, які ще могли декоруватися. В деяких випадках парапет переростав в *аттик* центральної частини будівлі. В будівлях пізнього модерну Одеси знайшли застосування *аттики* дугоподібної, трикутної форми, у вигляді фронтону, а також ступінчасті аттики прямокутної форми. Найпоширенішою стала прямокутна, трапецієподібна та комбінована форми *еркерів* і двоповерхові за висотою, які починались з 2-го рівня поверху будівлі. Розповсюдженими формами *балконів* стали: прямокутна, прямокутну з округленими кутами, трапецієподібна, форма півкола. *Лоджії* в будівлях пізнього модерну не отримали широкого застосування і зустрічаються лише в одиничних об'єктах.

На фасадах деяких будівель розміщені також колони з доричними і іонічними капітелями. Вікна мають різноманітну форму в залежності від того, яке місце на фасаді вони займали: по першому і другому поверхах застосовували великі за розмірами прямокутні і аркові вікна, що було покликано, у тому числі, громадською функцією приміщень, розташованих по цих поверхах. Прямокутна форма притаманна вікнам більшості фасадів будівель пізнього модерну. Поряд з цим, на фасадах одеських будівель періоду пізнього модерну знайшли також застосування трапецієподібні за формою вікна із зрізаними кутами (романтичний напрям "північного" і "українського" модерну), а також вікна з напівциркульним завершенням, які розташовувалися на верхніх поверхах будівель. У еркерах застосовувалися також вузькі прямокутні вікна. Входи в будівлях пізнього одеського модерну мають прямокутну форму. А для проїздів в прибуткових будинках пізнього модерну Одеси була властива форма, що тяжіє до квадрату, форма зі зрізаними кутами, і аркова напівциркульна форма.

6. У результаті аналізу був виявлений тип і вид декору будівель періоду пізнього модерну Одеси. Так, за типом скульптурний декор будівель одеського пізнього модерну можна класифікувати на рельєф, барельєф і об'ємну скульптуру. За характером малюнка декор пізнього модерну Одеси можна класифікувати на: геометричний, рослинний, зооморфний, антропоморфний, геральдичний і тератологічний.

РОЗДІЛ 4

АРХІТЕКТУРНА ПЛАСТИКА БУДІВЕЛЬ ПІЗНЬОГО МОДЕРНУ ОДЕСИ

4.1 Об'ємна пластика та пластика поверхні об'єктів архітектури одеського пізнього модерну.

Як було сказано в параграфі 1.3, комплексний аналіз архітектурної пластики пам'ятників архітектури дає можливість, у тому числі, виявити закономірності застосування тих чи інших пластичних засобів у конкретному будинку. У процесі аналізу архітектурної пластики об'єму віднесення її до того чи іншого виду ведеться «з урахуванням переважної стильової спрямованості твору і творчої позиції автора [106].

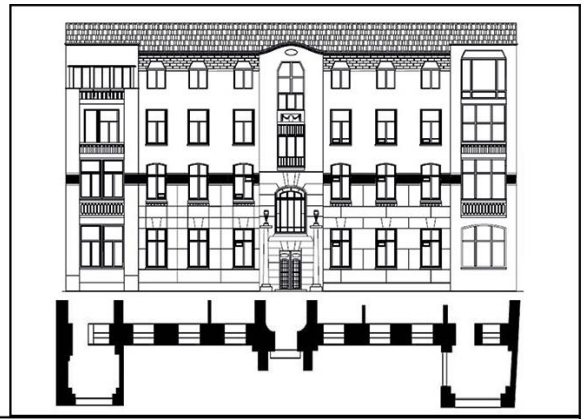
У попередньому дослідженні було вказано які види пластики об'єму були притаманні архітектурі пізнього одеського модерну і в які співполучення вони вступають з різними видами пластики поверхні [83]. Далі, у даному дослідженні, цей аналіз продовжено і углиблено.

Пластика об'єму.

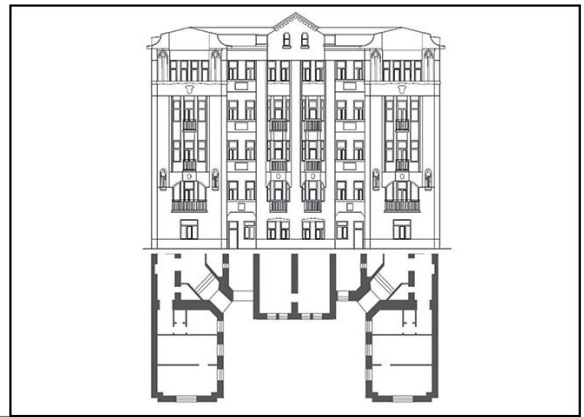
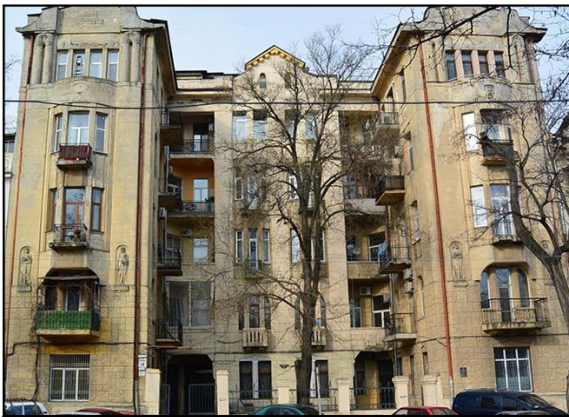
Функціонально-конструктивна об'ємна пластика властива будівлям раціонального модерну, у яких пластична форма об'єму прямолінійно виявляє конструктивно-просторову структуру будівлі. Тому, в окремо розташованих об'єктах, такий вид об'ємної пластики отримує найбільш повний вираз. Але, у зв'язку з тим, що більшість будівель одеського пізнього модерну мала фасадний характер, функціонально-конструктивна пластика знайшла прояв і у деяких фасадних композиціях (Рис. 4.1.1).

Так, великі бічні ризаліти, які виступають за межу лінії головного фасаду прибуткового будинку Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р., Ясна, 10, висловлюють зовні внутрішню конструктивно-планувальну систему будівлі. Конструктив ризалітів доповнюється великими отворами глибоких лоджій. Таке ж саме виявлення внутрішньої структури можна побачити у прибутковому будинку Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1913 р., Маразліївська,

14-а ще у більш розвинутих ризалітах, конструктивно-планувальна основа



Прибутковий будинок Е.С. Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р.



Прибутковий будинок Я. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-13 рр.



Прибутковий будинок І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р.

Рис. 4.1.1 Функціонально-конструктивна об'ємна пластика будівель пізнього модерну Одеси.

котрих включає розміщення декількох кімнат. Вираз функціонально-конструктивної пластики представлений у прибутковому будинку Маргуліса,

арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Сабанський пров., 1: тут з площини бічного фасаду висуваються частини стін, відображуючи внутрішню конструктивно-планувальну структуру будівлі. У нижній частині бічного фасаду влаштовано глибокий проріз проїзду та вхід, які розчленовують масив нижнього об'єму стіни. Це дає зоровий ефект того, що масивні верхні об'єми спираються на потужні стовпи першого поверху.

Тектонічна об'ємна пластика показує, як і належить тектонічному опрацюванню фасадів, «игру напружених тектонических сил» [106, с.15]. Одним з прикладів є фасад прибуткового будинку В.В. Гаврилюка, 1910-і рр., Ніжинська, 56 (Рис. 4.1.2). Тектонічна пластика фасаду цього будинку виявляється, насамперед, у загальному образі будівлі. Фасадна стіна як би «просідає» під своєю масою, тисне вагою на горизонтальні членування першого поверху, які ніби «пружніють» під вагою верхніх мас. Фасад прибуткового будинку Асвадунова, арх. Л.М. Чернігов, Я.С. Гольденберг, 1912-1914 рр., Пушкінська, 37, має явно виражену тектонічну організацію об'єму за рахунок великих розпластаних фронтонів, які як би притискають основну частину будівлі до низу. Додаткову вагу верхній частини додає горизонтальна профільована карнизна балка на чотирьох колонах по центральній осі будівлі, з розташованими на неї великими скульптурами. Ще один приклад застосування принципів тектоніки можна побачити на фасаді прибуткового будинку Яворської, арх. В.І. Кундерт, 1911 р., Ніжинська, 64. Основним елементом цього будинку є великий хвилеподібний карниз, перехоплений потужними вертикальними стовпами-розкрипівками з еркерами по боках, які стримують рух «хвилі» та осаджують будівлю до низу, придавлюючи її до рустованого цоколю.

Для створення певного образу будівлі застосовується *декоративно-символічна пластика*. В одеському пізньому модерні такі приклади також є. Цей вид пластики вибирався архітекторами для будівель романтичного напрямку модерну. Деякі з них розміщувалися в кутовій забудові, деякі мали

фасадний характер, але усі вони несли певний образ в рамках стилю (Рис. 4.1.3).



Прибутковий будинок В.В. Гаврилюка, арх. Ф.Е. Кюнер, поч. XX ст.



Прибутковий будинок Асвадунова, арх. Л.М. Чернігов, Я.С. Гольденберг, 1912-1914 рр.



Прибутковий будинок Яворської, арх. В.І. Кундерт, 1911 р.

Рис. 4.1.2 Художньо-тектонічна об'ємна пластика будівель пізнього модерну Одеси.

Так, у якості прикладу використання декоративно-символічної пластики, можна навести будинок житлового комплексу І-го товариства квартироспівласників, арх. Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська,



Рис. 4.1.3 Декоративно-символічна об'ємна пластика будівель пізнього модерну Одеси.

3. Комплекс був побудований у романтичному напрямку українського національного модерну, має два бічних неглибоких виступи ризалітів з верхнім характерним об'ємом зі зрізаними кутами. Такий же зрізаний кут використано у вікнах другого поверху. Такі форми вікон на той час вже набули характеру знакових елементів «українського» модерну [111, с. 140]. Центральній об'єм перекритий високим дахом, який був вкритий народними візерунками, викладеними з поліхромної малиново-червоної та синьої черепиці, а під дахом уздовж всього фасаду простягався майоліковий фриз з подібним народним орнаментом. Контур втраченого фризу й досі помітний на рівні останнього поверху [124]. Але не дивлячись на те, що декоративні елементи покрівлі і фризу були загублені, сама по собі декоративно-символічна форма досить самодостатня і несе впізнаваний образ.

Ще один приклад рішення романтичного образу в одеській архітектурі пізнього модерну — це комплекс житлових будинків товариства власників гігієнічних квартир (комплекс житлових квартир Є.А. Бондаревської), 1914 р. Пироговська, 13. Тут втілена західно-європейська стилізація в романтичній течії модерну. Дві фасадні будівлі, з'єднані брамою та розгорнуті одна до одної кутовими вежами циліндричної форми, які увінчані конічними банями з високими шпилями. Замкнутість, масивність форм надають комплексу суворий аскетичний характер середньовічної архітектури.

Також в романтичній стилістиці, але вже у так званому «неоруському» романтичному напрямку модерну, було побудовано будинок Селянського поземельного банку, арх. Ю.М. Дмитренко, 1912-1914 рр., Маразліївська, 34-а. Ця будівля являє собою приклад архітектурної стилізації, яка була притаманна самим передовим будівлям модерна столичних міст. У цьому будинку використані форми московського зодчества XVI-XVII ст., що, як тоді вважалося, відповідало смакам селянського люду [104, с. 136]. Фасад будівлі було вирішено як потужну середньовічну оборонну фортецю. Його центральна трьохповерхова протяжна форма розділена горизонталями ліній вікон, різними на кожному поверсі. Стінам першого поверху навмисно

надана велика товщина, яка проглядається в глибині арок з утепленими у них вікнами. Фасад фланковано двома масивними ризалітами, які відрізняються один від одного. Лівосторонній ризаліт — башта зі входом до будівлі. Потужна арка входу спирається на пружніючі під її вагою колонки. Зверху влаштована глибока лоджія, вище над нею зроблена невисока стіна, яка вирішена як частина кріпосної стіни з мерлонами. Завершується цей об'єм шатровою банею. Правий ризаліт — не менш масивний. Однак вікна третього поверху мають інший характер. Це комбінація з трьох аркових вікон з двома спрямованими вгору трикутними фестонами. Зверху ж цей об'єм завершується великим «кокошником», з двох сторін якого з низу прикріплені рясни у вигляді подвійних пузатих колонок з фігурними базами. Таким чином, у будинку Селянського банку віртуозно була виконана стилізація під давньоруську архітектуру. Однак крізь цей образ можна побачити ще один сюжет: лівосторонній ризаліт постає як чоловічий образ, а правобічний — як жіночий.

Декоративно-символічна пластика прибуткового будинку В.Л. Блюмберга, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р., Преображенська, 64 та прибуткового будинку В.І. Свінцицького, арх. Ф.Е. Кюнер, 1912 р., Коблевська, 2 отримала прояв тільки у кутових об'ємах. Це вже звернення до романтичного напрямку «північного» модерну. Однак, застосування формальних ознак цього напрямку в обох будинках мало деякі відмінності. Так, у прибутковому будинку Блюмберга кутовий об'єм вирішено як масивну призматичну вежу зі згладженою гранню, що пом'якшує його жорстку геометрію і надає образ природного утворення. Цей об'єм завершується чотирьохграною баштою із шатровим покриттям. Суворий характер будівлі додають грубе тинькування «під шубу» верхніх поверхів і «ломаного» каменю в рустовці нижніх. Кутовий об'єм, по всій висоті прорізаний великими вікнами, пропорції яких близькі до квадрату, і тільки у верхній частині зроблені близько поставлені вузькі вікна. Все це надає будівлі монументальності та вагомості.

Дещо інший характер має будинок Свінцинського. Це також чотирьохповерхова будівля, але з меншою висотою поверху, тому вона не створює враження монументальної споруди. Кутовий об'єм її має циліндричну форму і завершення у формі, притаманної для бань «північного» модерну. Вхід у будівлю, який зроблено у кутовому об'ємі, обрамляє стрілчаста арка в два поверхи. Її широкі розгорнуті назовні боки, які ще й оброблені грубим каменем, нагадують вирізаний отвір у скельній породі. Вузькі вікна не займають всю площу об'єму, тим самим зберігаючи масивний образ та монументальність. Кольорова гама будинків в рішенні «північного» модерну також має вагоме значення. Поєднання темно-сірих відтінків кольору з грубою фактурою стін нагадує суворий скельний пейзаж північних країн, у яких і зародився цей романтичний напрямок модерну.

Пластика поверхні. Пластика поверхні, яка в архітектурі невіддільна від пластики об'єму, розвиває та доповнює авторську ідею та має розподіл на структурну, орнаментальну і тематичну архітектурну пластику [106, с. 26].

Структурна пластика поверхні сприяє розкриттю внутрішній будові будівлі, обмежує фасадні площини, виявляє поверхи. [106, с. 27]. У пам'ятниках архітектури одеського пізнього модерну структурна пластика бере участь в організації поверхні фасадів у таких її проявах як: горизонтальні членування фасадів, у вигляді вертикальних елементів фасаду (розкрепівок, пілястр, колон, вертикальних тяг), в якості сандриків над віконними та дверними отворами та підвіконних плиток.

У багатьох будівлях одеського пізнього модерну горизонтальні тяги на фасадах будівлі відділяють перший або цокольний поверх від решти фасаду. Так відбувалося за рахунок того, що будівлі пізнього модерну перебудовували з існуючих застарілих одно- і двоповерхових будинків, добудовуючи над першими ще два чи три поверхи. Це стикування ніяк не приховували, а навпаки, підкреслювали горизонтальними тягами.

Самим поширеним видом структурної пластики поверхні в архітектурі одеського пізнього модерну є її застосування в якості вертикальних елементів

фасаду – розкрепівок і пілястр. У більшості прикладів розкрепівки грають роль значущих вертикальних елементів споруди, поділяючи фасад на частини та зорозво витягуючи його. Як приклад можна навести прибутковий будинок Вольфа-Триандафілової, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюнер, 1913-1914 рр., Ковальська, 52, на фасаді якого вузькі розкрепівки надають «вертикалізму» будівлі, а задля посилення цього ефекту вони ще й мають контрастне виділення більш світлим кольором (Рис.4.1.4).



Рис. 4.1.4 Структурна пластика поверхні будівель пізнього модерну Одеси.

Зворотний випадок, коли розкрепівки нівелювалися, показано на фасаді прибуткового будинку Корімана, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюнер, 1913 р., В. Арнаутська, 99. Тут розкрепівки розташовані досить часто, між кожним вертикальним рядом вікон, і коли б вони мали й ще контрастний колір, вони б зорозво «розбивали» площину фасаду. Тому поверхню розкрепівок покрили фактурою під «ломаний» камінь і в один колір з фасадом. Таким чином розкрепівки «зникають», і на перший план виходять вікна, а фасад здається не розчленений по вертикалі зовсім (Рис.4.1.4).

Розкрепівки іноді можуть виконувати функцію декоративного збагачення фасаду. Так, бічний, мало примітний з архітектурної точки зору, фасад театру Скетінг-ринг (нині Російський театр), арх. Ф.А. Троуплянський, 1910-1912 рр., Грецька, 48, в якому розташовано додатковий вихід і вікна другого поверху, саме завдяки членуванню достатньо виразними розкрепівками отримав самостійне архітектурно-композиційне значення (Рис.4.1.5).

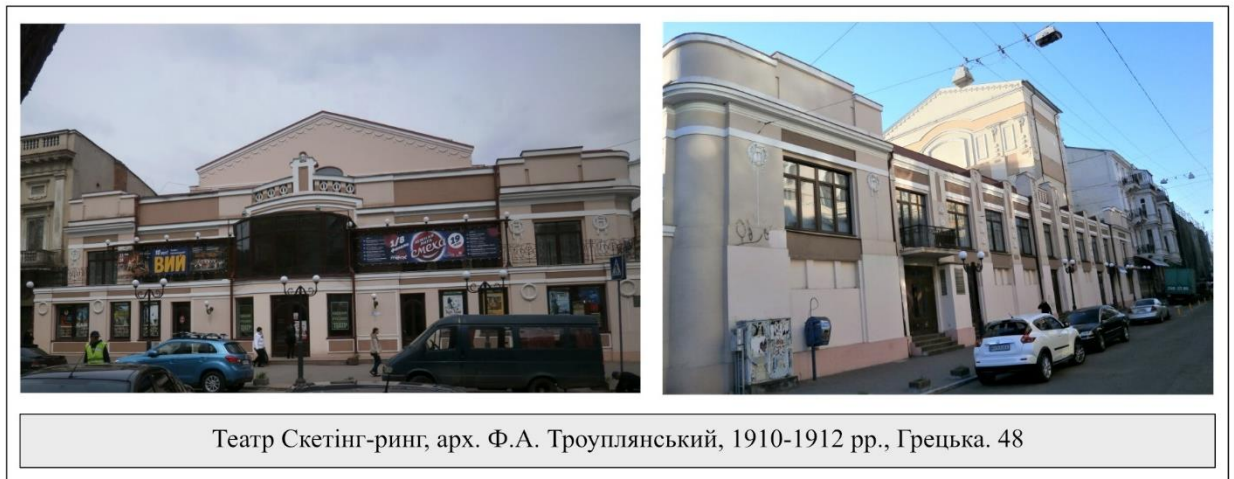


Рис. 4.1.5 Приклад збагачення фасаду розкрепівками.

Одним з найоригінальніших прийомів структурної пластики на фасадах одеського пізнього модерну стала імітація колон. Відмовившись від використання класичних елементів, у тому числі, і класичного ордеру, в архітектурі модерну часто замінювали його пілястрами чи розкрепівками із завершенням, що імітує капітель (Рис.4.1.6). Так, на фасаді прибуткового будинку І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Маразліївська, 34, між вікнами центральної площини стіни, розміщені витягнуті розкрепівки висотою у три поверхи. Вони завершуються стилізованими, геометричної форми, іонічними капітелями, основу яких складає скульптурна фігура аквіли, причому, дві бічні «дивляться» в протилежні сторони, а центральна — на глядача. У прибутковому будинку Антоновича, арх. В.І. Кундерт, 1911 р., Канатна, 41, світлі стрічки структурної пластики виділяють частину стіни, яка має темно-сірий колір, на всю висоту у три поверхи. Капітелями служать стилізовані орнаментальні гірлянди. На будівлі одеського відділення Російсько-



Прибутковий будинок І. Маргуліса,
арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р.



Прибутковий будинок Антоновича,
арх. В.І. Кундерт, 1911 р.



Будівля одеського відділення Російсько-американської гумової мануфактури «Трикутник», арх. Бейтельсбахер Х. Г., Кундерт В. І., 1910 р.



Прибутковий будинок Севастопуло,
арх. В.І. Прохаска, 1911-1912 рр.



Будівля колишньої контори Індоевропейського телеграфу,
арх. В. І. Прохаска, 1911 р.

Рис. 4.1.6. Імітація колон на фасадах будівель пізнього модерну Одеси.

американської гумової мануфактури «Трикутник», арх. Бейтельсбахер Х.Г., Кундерт В.І., 1910 р., Пушкінська, 32, імітація класичних пілястр виконана як по фасаду, так і між вікнами. І, якщо фасадні пілястри все ж таки нагадують тосканський ордер, то на пілястрах між верхнім рядом вікон розміщені капітелі у вигляді квітки. На фасаді прибуткового будинку Севастопуло, арх. В.І. Прохаска, 1911-1912 рр., Катеринінська, 19, розкрепівкам навіть надана округлена форма, а капітелями служать медальйони з гірляндами. По всьому фасаду будівлі колишньої контори Індо-Європейського телеграфу, арх. В.І. Прохаска 1911 р., Леонтовича, 14, розкрепівки вінчають великі дентикули, які імітують капітелі (Рис.4.1.6).

Для будинків пізнього модерну Одеси характерним стало використання вертикальних тяг, за допомогою яких утворювалася замкнута вертикальна композиція із захопленням усіх вікон за висотою. При цьому, розміщення таких структурних стрічок може не співпадати з реальною конструктивною структурою будівлі, являючи собою, поряд з розкрепівками, ще один варіант прояву «вертикалізму» на фасадах. Таки тяги мали контрастний основному фасаду світліший колір і могли бути різної ширини. На фасаді прибуткового будинку М.Л. Кемпе (Дур'яна), арх. Ландесман С.А., 1910 р. Тираспольська, 37 та прибуткового будинку В.Л. Блюмберга, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, 1910 р., Преображенська, 64 можна побачити варіант таких тяг, які охоплюють кожен рядок вікон, у тому числі, еркери. Прибутковий будинок братів Тарнаполь, арх. Ф.А. Троупянський, 1910-1911 рр., Пантелеймонівська, 38, дає приклад застосування більш широких та контрастніших тяг, а на будівлі прибуткового будинку Анатри, арх. Ф.Э. Кюннер, 1911 р., Грецька, 46 досить широкі, контрастні основній поверхні вертикальні структурні стрічки буквально розчленовують фасад, отримуючи самостійне значення (Рис.4.1.7).

Структурна пластика також знайшла прояв у будівлях одеського пізнього модерну у вигляді сандриків над вікнами і входами та підвіконних



Рис. 4.1.7 Застосування структурної пластики у композиційному рішенні фасадів будівель пізнього одеського модерну.

плит. Сандрики, як достатньо великі деталі фасаду, приймають активну участь у формуванні його пластики, а підвіконні плити, ще й беруть участь у композиційному рішенні фасаду, іноді як пунктирна горизонтальна лінія просікають фасад між розкрепівками та вертикальними тягами (Рис.4.1.8).

Структурна пластика може застосовуватися в архітектурі пізнього модерну ще й у вигляді різних фактур в обробці фасадів будівель. Однією з таких фактур є цегла. В одеській архітектурі є приклади, коли будинки возводилися повністю з цегли. В історизмі це так звана «цегляна» архітектура. У період пізнього модерну в Одесі повністю з цегли возводилися

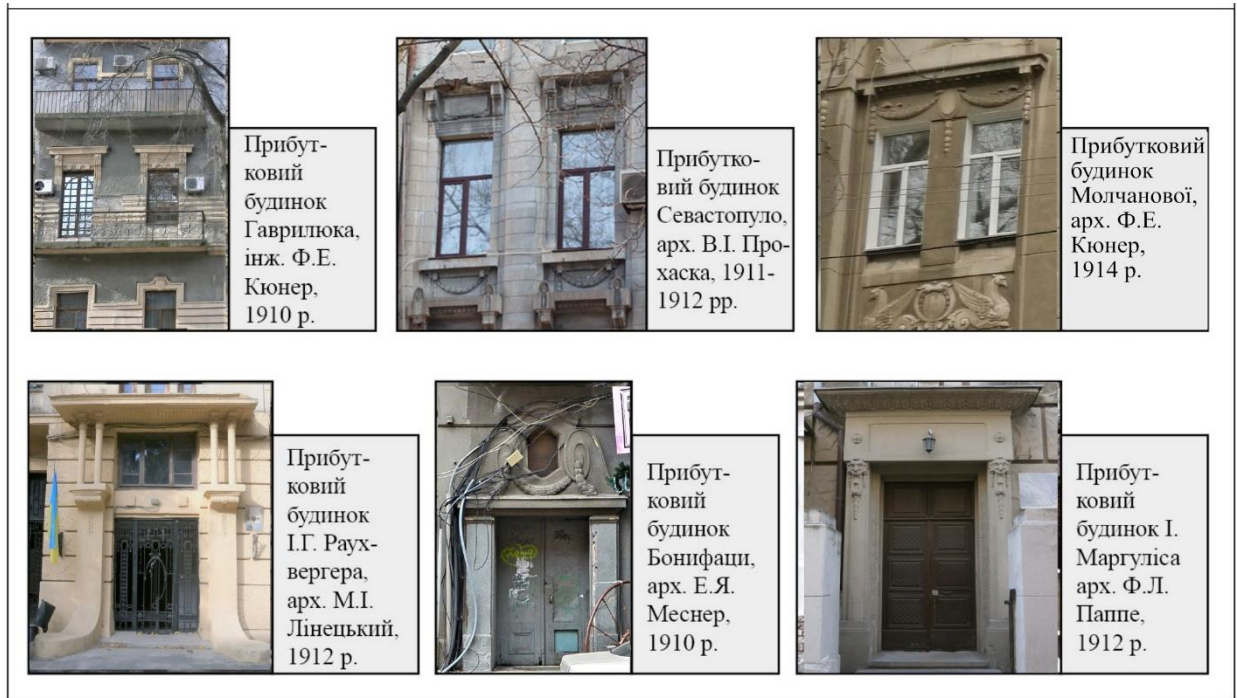


Рис. 4.1.8 Сандрики в якості структурної пластики будівель пізнього модерну Одеси.

будівлі промислового призначення, а також деякі адміністративні будівлі: адміністративний будинок нової міської електростанції, арх. А.Б. Мінкус, 1910-й р., Чорноморського козацтва, 70/1, адміністративний корпус Рішельєвського трамвайного депо, арх. А.Б. Мінкус, 1909-1910-і рр., Водопровідна, 1. Такий прийом був цілком раціональним, тому що не вимагав додаткової обробки та тинькування фасадів. Однак, в деяких будинках адміністративного призначення (два корпуси станції “Одеса-Порт”, арх. Л.Л. Влодек, 1907-1910 рр., Приморська, 8-10, адміністративна будівля, 1910 р. на Старосінній площі, 2) використано оздоблення фасаду червоною кахлею, що імітує цеглу. Одним з прикладів такого застосування такого прийому на фасаді житлового будинку може служити прибутковий будинок П.С. Раллі, арх. Зуєв В.І., інж. Безчастнов М.Ф., інж. Кюнер Ф. Е., 1907-1908 рр., Пушкінська, 7 (Рис 4.1.9).

Орнаментальна пластика поверхні може носити самостійний характер, або доповнювати структурну пластику. «Засноване на закономірностях ритму і симетрії, типове стрічкоподібне або килимове заповнення площини фасаду з чітким метричним чергуванням однотипних



Корпуси станції «Одеса-Порт», арх. Л.Л. Влодек, 1907-1910 рр., Приморська, 8-10

Адміністративна будівля, 1910 р.

Прибутковий будинок П.С. Раллі, арх. В.І. Зуєв, М.Ф. Безчастнов, Ф.Е. Кюнер, 1907-1908 рр.

Рис. 4.1.9 Прояв структурної пластики в якості фактури фасадів будівель одеського пізнього модерну.

форм або зображень, як правило, взаємопов'язане з основними композиційними осями фасадів» [106, с. 32]. Як килимове заповнення, орнаментальна пластика знайшла використання у підкарнизній площині деяких фасадів будівель пізнього модерну Одеси у вигляді майолікових панно. Так, прибутковий будинок О.А. Пікель, арх. А.І. Гольцвурм, 1910 р., Канатна, 52 має майоліковій фриз із темно-зелених плиток, який на невеликій відстані від карнизу широкою горизонтальною стрічкою охоплює весь фасад, включаючи бічні розкрепівки, та зорозво «стягує» його.

На фасаді прибуткового будинку Чернігова і Шестопада, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35 майоліковий декор заповнює міжвіконну площину верхнього ряду вікон та, ніби то,

«просочується» до низу поміж вікнами нижчого ряду «краплями»



Прибутковий будинок Чернігова і Шестопада, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр.



Прибутковий будинок Антоновича,
арх. Кундерт В.І., 1911 р.

Прибутковий будинок Севастопуло,
арх. В.І. Прохаска, 1911-1912 рр.



Прибутковий будинок О. Скаржинської,
арх. М.Г. Рейнгерц, 1906 р.

Прибутковий будинок Є.А Пікель,
арх. А.І. Гольцвурм, 1910 р.



Прибутковий будинок Е.С. Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р.

Прибутковий будинок Караїмського
товариства, інж. А.С. Панпулов, 1913 р.

Рис. 4.1.10 Орнаментальна пластика поверхні будівель пізнього модерну Одеси.

поодиноких плиточок. Такий же прийом охоплення верхнього ряду напівциркульних вікон темно-червоними плитками надає фасад житлового

комплексу II-го товариства квартироспіввласників, арх. Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 5. У декілька спрощеному вигляді майолікове панно заповняє підкарнизну площину фасадів прибуткового будинку Вольф-Триандафілової, арх. А.І. Гольцвурм, 1913–1914 рр., Ковальська, 52, прибуткового будинку Караїмського товариства, інж. А.С. Панпулов, 1913 р., Рішельєвська, 31 (Рис 4.1.10).

Орнаментальна пластика зазвичай зустрічається зі структурною, доповнює і художньо підсилює її, розмішуючись у найбільш відповідальних місцях будівлі. Наприклад, підкарнизний фриз прибуткового будинку В.Т. Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1913 р., Старопортофранківська, 97 дає приклад чергування стилізованих підкарнизних кронштейнів та згрупованих по два медальйонів між ними. Орнаментальна пластика у вигляді стилізованих квітів та овалів збагачує структурну пластику розвинутих сандриків прибуткового будинку І.В. Маркова, інж. І.Д. Шульгін, М.М. Марков, 1910-і рр., М.Арнаутська, 51 (Рис 4.1.11).



Рис. 4.1.11 Приклад застосування структурної пластики в якості орнаментальної на фасадах будівель пізнього модерну Одеси.

Цікавий вигляд орнаментальної пластики надають панно з частими прорізами, у верхній частини яких розташовані овали або квадрати. При огляді будівлі на відстані вони нагадують стилізовані квіти на стеблах. Такі панно розташовані на щипцях розкrepівок прибуткового будинку Тарасевича, арх. Ф.Е. Кюнер, 1912 р., Буніна, 17, та у підкарнизній зоні прибуткового будинку Яворської, арх. В.І. Кундерт, 1911 р., Ніжинська, 64 (Рис 4.1.11).

Найбільш ошатний вигляд мають будинки, на яких чергується відразу декілька видів орнаментальної пластики. Одними з таких є прибутковий будинок І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Сабанській пров., 1, прибутковий будинок Чернігова і Шестопаля, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35 та інші. Так, на фасаді прибуткового будинку Анатри, арх. Ф.Э. Кюнер, 1911 р., Грецька, 46, у підкарнизній площині розташовано майоліковий фриз, нижче, під ним, над розкrepівками, йде заповнення площини фасаду рельєфним декором у вигляді спіралеподібних завитків, в підвіконному полі верхнього ряду вікон — панно з частими заглибленнями, у верхній частині якого розміщені маленькі медальйончики, що нагадують квіткові бутони.

В якості *тематичної пластики* виступають сюжетні або символічні барельєфи. Тематична пластика може також включати поодинокі постаті або символи, а також групові композиції [106, с. 32]. Вона займає найбільш важливі та добре осяжні місця у композиції фасадів, її місце розташування визначається художніми міркуваннями та умовами огляду (Рис. 4.1.12).

У пам'ятниках архітектури одеського пізнього модерну представлені тематичні барельєфи у вигляді панно на фасадах декількох будівель. Так, у прибутковому будинку Караїмського товариства, інж. А.С. Панпулов 1913 р., Рішельєвська, 31, та прибутковому будинку А.Г. Актарова, арх. Р.А. Радбіль, 1913 р., Катеринінська, 24, на тематичних сюжетних барельєфах зображені напівоголені постаті жінок в образі грецьких німф. У площину фасадів прибуткового будинку Чернігова і Шестопаля, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л.

Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35 вставлені такі ж самі за площею барельєфні панно, але вже з фігурами робітників та атрибутами праці.



Прибутковий будинок Караїмського товариства,
арх. А.С. Панпулов, 1913 р.



Прибутковий будинок А.Г. Актарова,
арх. Р.А. Радбіль, 1913 р.



Прибутковий будинок Чернігова і Шестопада,
арх. Л. М. Чернігов, Ф. Л. Паппе, 1911—1912 рр.



Прибутковий будинок О. П. Руссова,
арх. Л.М. Чернігов, 1907 р.



Будинок колишньої жіночої гімназії О. В. Камінської,
арх. Мінкус А. Б., Кундерт В. І., 1914 р.



Прибутковий будинок І. Г. Раухвергера,
арх. М.І. Лінецький, 1912 р.



Прибутковий будинок Я. А. Наума,
арх. Я. С. Гольденберг, 1912-1913 рр.



Прибутковий будинок І. Маргуліса,
арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р.

Рис. 4.1.12 Тематична пластика поверхні будівель пізнього модерну Одеси (барельєфи).

У прибутковому будинку О.П. Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р., Коблевська, 38-б, декоративні барельєфні панно, які розміщені на бічних еркерах, відображують стилізовані фігури чоловіків, які схопилися в динамічній сутичці, що є символом боротьби народних мас. Усі перераховані барельєфні композиції розташовано на лінії другого поверху, що є найліпшим для огляду з близьку та на відстані (Рис 4.1.12).

В одеській архітектурі пізнього періоду модерну є також приклади розташування тематичних панно в верхній частині будинків, на головній вісі фасадів. Такий варіант розміщення барельєфу можна побачити на фасаді будинку колишньої жіночої гімназії О.В. Камінської, арх. Мінкус А.Б., Кундерт В.І., 1914 р., Канатна, 89. Невелике барельєфне включення у площину головного фасаду, над входом до будинку, уособлює групу фігур, вдягнутих в грецьки хітони, які чергою йдуть на заняття. На фасаді прибуткового будинку І.Г. Раухвергера, арх. М.І. Лінецький, 1912 р., Пироговський пров., 6, тематичне панно, яке розміщене під щипцем по центральній осі будинку, відображує напівоголені жіночу та чоловічу фігури, які розташовані спиною в півоберту на глядача і тримають у руках довгі стрічки гірлянд.

Барельєфи у вигляді одиничних фігур можна побачити у прибутковому будинку Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б. По обох боків еркерів, по лінії другого поверху, у напівциркульних нішах, розміщені жіноча фігура, яка спирається на якір, та фігура чоловіка, в руках якого молоток. По лінії верхнього поверху симетрично розташовані барельєфні фігури робітників зі знаряддями для праці, прикрашаючи центральну лоджію бічного фасаду прибуткового будинку І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Маразліївська, 34 (Рис 4.1.12).

До тематичної пластики відноситься, звісно, і об'ємна скульптура (Рис. 4.1.13). Так, на фасадах прибуткового будинку Асвадунова, арх. Л.М. Чернігов, Я.С. Гольденберг, 1913-1914 рр., Пушкінська, 37, постають об'ємні фігури у вигляді грецьких воїнів і жінок у хітонах, які у руках тримають

лаврові вінки. Чотири фігури, чергуючись попарно, розміщено на карнизі під великими фронтонами обох фасадів.



Рис. 4.1.13 Тематична пластика поверхні будівель пізнього модерну Одеси (об'ємна скульптура).

У деяких будинках пізнього модерну Одеси знайшла застосування неobarокова об'ємна скульптура. У кутовій частині прибуткового будинку Боніфаці, арх. Е.Я. Меснер, 1913 р., Чайковського, 18, і на бічних фасадах по лінії другого поверху розміщено маленькі фігурки малят, які нагадують путті, а на фасаді прибуткового будинку А.Г. Актарова, арх. Р.А. Радбіль, 1913 р., Катеринінська, 24, також на лінії огляду в рівні другого поверху — фігури хлопчиків великого розміру, які тримають в руках роги достатку (Рис 4.1.13).

Як данина романтизації єгипетської тематики з обох сторін аттику прибуткового будинку О.П. Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р., Коблевська, 38-б, розташовано об'ємні фігури сфінксів (Рис. 4.1.13).

До тематичної пластики можна віднести також вази (Рис. 4.1.14). В одеській архітектурі пізнього модерну знайшли застосування вази двох типів: неокласичної форми, їх на фасадах будинків одеського пізнього модерну більшість, та необарокової форми. Вази необарокової форми прикрашали будівлі ще у ранній період модерну Одеси (прибутковий будинок О.О. Коссаговської, арх. М.І. Лінецький, поч. ХХ ст., Ніжинська, 66), а у пізній період модерну, у якості об'ємної скульптури, вони розташовані на верхніх стовпах центрального ризаліту фасаду тільки однієї будівлі —прибуткового будинку І.Г. Раухвергера, арх. М.І. Лінецький, 1912 р., Пироговський пров., 6.

Вази, як самостійний декоративний елемент, зазвичай, використовували попарно, і вони мали різні міста розташування. Так одним з варіантів є розміщення ваз у верхній частині будівель на щипцях розкрепівок на фасаді житлового комплексу II-го товариства квартироспіввласників, арх Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 5 (нині зберіглася лише одна ваза). Приклади розміщення ваз у нішах останнього, четвертого поверху, надають будівля колишнього Азовсько-Донського комерційного банку, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, С.В. Домбровський, 1910-1913 рр., Рішельєвська, 9-а, а також, прибутковий будинок Л.М. Лівшиця, арх. Л.М. Чернігов, А.Б. Мінкус, 1914 р., Преображенська, 62 (Рис 4.1.14).

Вази також розміщували у нижній частині будівлі на сандриках головних входів: прибуткового будинку Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р., Ясна, 10 та прибуткового будинку Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Сабанський пров., 1. В одеському пізньому модерні є також приклад розміщення вази на куті будівлі — у будинку колишньої жіночої гімназії О.В. Камінської, арх. Мінкус А.Б., Кундерт В.І., 1914 р., Канатна, 89, яка ще й виступає в якості акценту кутової частини (Рис 4.1.14).

До тематичної пластики також можна віднести барельєфні медальйони з жіночими голівками. На фасаді прибуткового будинку Чернігова і



Рис 4.1.14 Вазы в якості тематичної пластики фасадів будівель одеського пізнього модерну.

Шестопада, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35, вони розташовані попарно з обох сторін щипців, а у прибутковому будинку М.Л. Кемпе (Дур'яна), арх. С.А. Ландесман, 1910 р., Тираспольська, 37 великі медальйони, вірогідно, з профілем власниці будинку, акцентують кути будівлі (Рис 4.1.15).

Тематична пластика у будинках пізнього періоду модерну Одеси представлена також у вигляді маскаронів. Маскарони, які були невід'ємною темою у декорі раннього періоду модерну, у пізній період в одеській архітектурі не мали такого поширеного застосування. На деяких будинках вони могли нести самостійне значення, розміщуючись над входами у будівлі

як, наприклад, в прибутковому будинку Е.С. Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1910-1912 рр., Ніжинська, 52, фланкуючи з обох сторін центральний та бічний ризаліти на фасаді прибуткового будинку П.С. Раллі, арх. Зуєв В. І., гр.інж. Безчастнов М. Ф., гр.інж. Кюнер Ф.Е., 1907-1908 рр., Пушкінська, 7, на ризалітах входу на бічному фасаді театру «Скетінг-ринг», арх. Ф.А. Троуплянський, 1910-1912 рр., Грецька, 48, а також, могли бути включеними до структурного ряду і, тим самим, перетворюватися в орнаментальну пластику фасадів, як на фасаді прибуткового будинку В.Т. Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1911-1912 рр., Старопортофранківська, 97 (Рис 4.1.15).



Рис 4.1.15 Барельєфні медальйони в якості тематичної пластики фасадів будівель одеського пізнього модерну.

Взагалі включення тематичної пластики у систему структурної та перетворення її завдяки повторенню в орнаментальну пластику, було дуже поширеним прийомом у будівлях одеського пізнього модерну. Можна навести кілька прикладів горизонтального чергування тематичної пластики на фасадах будівель одеського пізнього модерну. У підвіконних фільонках між другим та третім поверхами прибуткового будинку Молчанової, арх. Ф.Е. Кюнер, 1914 р., Л.Толстого, 28, розташовано барельєфні композиції



Прибутковий будинок Молчанової, арх. Ф.Е. Кюнер, 1914 р.



Прибутковий будинок Е.С. Вернетти, арх. А.Б. Мінкус, 1910-1912 рр.



Будівля колишнього ілюзіону "Великий Рішельєвський театр", арх. Ф.Е. Кюнер, 1913 р.

Рис 4.1.16 Приклади застосування тематичної пластики як орнаментальної на фасадах будівель одеського пізнього модерну.

грифонів, які, повторюючись декілька раз, перетворюються у орнамент. Тематичні барельєфи із зображенням сов та геральдичних символів, змінюючи один одного у горизонтальному напрямку на протязі всієї ширини фасаду прибуткового будинку Е.С. Вернетти, арх. А.Б. Мінкус, 1910-1912 рр.,

Ніжинська, 52, також можуть сприйматися як орнаментальна композиція. Цікавий приклад горизонтально розташованої орнаментальної пластики у вигляді стилізованих жіночих фігурок, надає фасад будівлі колишнього ілюзіону “Великий Рішельєвський театр”, арх. Кюнер Ф.Е., 1913 р., Рішельєвська, 47 (Рис 4.1.16).

4.2 Архітектурна пластика та прийоми композиції будівель періоду пізнього модерну Одеси.

До основоположних засобів композиції О.О. Тіц відносить *тектоніку, архітектурний масштаб та ієрархічне співвідношення* різних видів архітектурної пластики [106].

Деякі приклади прояву тектоніки на фасадах будівель пізнього одеського модерну було розглянуто у параграфі 4.1 у ході аналізу тектонічної пластики об’єму. Продовжуючи аналіз, тектоніка розглядається як композиційний засіб. Вирішення прийомів *тектоніки* у будівлях пізнього модерну Одеси бере на себе структурна пластика. У тектонічній побудові фасадів структурна пластика виступає у вигляді фактури «ломаного» каменю цокольних та перших поверхів, ніби «розчавленого» під вагою будівлі. Такий прийом використаний у великій кількості будинків одеського пізнього модерну: у прибутковому будинку А.Г. Актарова, арх. Р.А. Радбіль, 1913 р., Катеринінська, 24, прибутковому будинку Караїмського товариства, інж. А.С. Панпулов, 1913 р., Рішельєвська, 31, прибутковоу будинку І. Маргуліса арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Маразліївська, 34, прибутковому будинку А.А. Хаджи-Хачікова, інж. Паппе Ф.Л., Славкін П.Л., 1914 р., Пушкінська, 57, та ін. У будинках Яворської, арх. В.І. Кундерт, 1911 р., Ніжинська, 64 і Коріман, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюнер, 1913 р., Преображенська, 84 фактура «ломаного» каменю навіть «переповзає» вище по фасаду. У таких будівлях пізнього модерну Одеси відчуття посилення ваги в нижніх частинах стін відбувалося за рахунок пластичної виразності рустовки. На фасадних композиціях часто створювалася зорова «гра напружених тектонічних сил»

за допомогою застосування різних видів грубого тинькування під «ломаний» камінь і «шубу». Однак особливого тектонічного виразу мав прийом, побудований на контрасті гладкої поверхні стіни та грубого рустованого першого поверху. За рахунок цього створювалося зорове відчуття масивності та посилення ваги до низу стіни, висловлюючи дію навантаження стінової конструкції.

Деякі елементи в будівлях одеського пізнього модерну зорово посилювали навантаження. Так, будівлі додають навантаження великі фігури малят-путті, які розміщуються над рустованим першим поверхом на фасаді прибуткового будинку А.Г. Актарова, арх. Р.А. Радбіль, 1913 р., Катеринінська, 24. Досить вагомими фігури грецьких воїнів, які спираються на карнизну балку прибуткового будинку Асвадунова, арх. Л.М. Чернігов, Я.С.Гольденберг, 1912-1914 рр., Пушкінська, 37 і надають додаткову тектонічну вагу будівлі. Виразні сандрики над вікнами дома фасад — прибуткового будинку В.В. Гаврілюка, арх. Ф.Е. Кюнер., 1910 р., Ніжинська, 56 — також додають тектонічного ефекту і як би притискають фасад до низу. Такими же потужними виглядають необарокові сандрики над входами прибуткового будинку Боніфації, арх. Е.Я.Меснер, 1913 р., Чайковського, 18, і неокласичні широкі карнизи-сандрики над входами прибуткового будинку І. Маргуліса арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р, Маразліївська, 34.

У якості тектонічних елементів можуть виступати ордерні системи, які зорово знімають частину навантаження зі стіни, приймаючи на себе вагу верхніх елементів будівлі. В одеській архітектурі пізнього модерну такий прийом практично не був поширений. Як приклад можна навести тільки будівлю колишнього Азовсько-Донського комерційного банку, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, С.В. Домбровський, 1910-1913 рр., Рішельєвська, 9-а, ордер якої має класичну побудову: велетенські іонічні колони покояться на високих прямокутних базах-стовпах і тримають на собі потужний неокласичний фронтон, при цьому тіла колон як би пружніють під його



Рис. 4.2.1 Приклади тектоніки і атектоніки у побудові фасадів будівель пізнього модерну Одеси

масою. Не менш поширеним в будівлях пізнього модерну стало застосування принципу *атектоніки*. Прагнучі досягти сильного емоційного враження, архітектори навмисно змінювали традиційну тектонічну організацію будови. Ордерним формам надавалися декоративні риси. Алогізм форм, відчуття їх рухливості, театральний ефект змінюють характер структурної пластики [106, с. 31]. Так, в будинку окремих кімнат Д.М. Вургафта, арх. Л.М. Чернігов, 1914 р., Новосельського, 62, велетенський класичний ордер за висотою у двоповерховий проліт, спирається на тоненьку балку балкону другого поверху, яку підтримують два маленькі кронштейни. У

прибутковому будинку Асвадунова, арх. Л.М. Чернігов, Я.С.Гольденберг, 1912-1914 рр., Пушкінська, 37, колони потужного доричного ордеру втрачають підтримку постаменту і бази, замість них цю роль відтворює тинькована під «шубу» поверхня фасаду першого поверху. На фасаді будинку колишньої жіночої гімназії О.В. Камінської, арх. Мінкус А.Б., Кундерт В.І., 1914 р., Канатна, 89, невеликі, в один поверх, колони доричного ордеру спираються на довгий карниз, взагалі нічим знизу не підтриманий. Ще один приклад атектонічності надають будівлі, в яких великі ділянки потужних стін нависають над першим поверхом та нічим не підтримуються. Самий показовий приклад такого атектонічного прийому надають фасади кутової частини прибуткового будинку І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Маразліївська, 34.

Масштабність. Масштабними виглядають великі будівлі пізнього модерну Одеси у чотири та п'ять поверхів, які могли займати по пів кварталу в забудові міста, особливо, якщо вони були позбавлені дрібного декору, та фасади яких не мали членувань елементами структурної пластики. Таке рішення зорозово додавало габариту та масштабності будівлі прибуткового будинку Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерibasівська, 12. Масштабним здається позбавлений декору п'ятиповерховий кутовий будинок К. і Л. Шестопаля, арх. А.Б. Мінкус, 1913 р., Л. Толстого, 10. У прибуткових будинках В.Л. Блюмберга, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, 1910 р., Преображенська, 64, та Скаржинської, арх. М.Г. Рейнгерц, інж. В.І. Зуєв., 1906-1910 рр., Ланжеронівська, 24, масштабності додавав кутовий об'єм, а у прибуткових будинках Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Маразліївська, 34, та Асвадунова, арх. Л.М. Чернігов, Я.С. Гольденберг, 1912-1914 рр., Пушкінська, 37, окрім значних габаритів — великі елементи та частини будівель.

За кількістю розкріпок та ступеню їх виділення на фасадах будівлі надавалася більш чи менш масштабна форма. Так, наприклад, пластику фасаду прибуткового будинку Тарасевича, арх. Ф.Е. Кюнер, 1912 р., Буніна,

17, формують втягнути та неширокі розкрепівки. Маючи неглибокий виступ та будучі позбавлені декору і членувань, вони надають фасаду будівлі стрункості та додають масштабності. А без того невеликий будинок Г.Г. Мірошниченко, 1914 р., Отрадна, 6, буквально розчленований глибокими та невисокими розкрепівками, які ж до того, у верхній частині мають горизонтальне членування орнаментальною пластикою. Такий підхід додає масивності споруді, як би приземлює її, зменшуючи її масштабність в забудові.

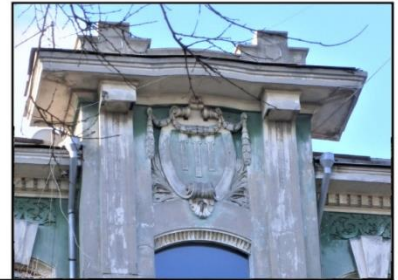
Додатковими елементами, які надавали масштабності будинкам одеського пізнього модерну, були деталі будівель збільшених розмірів. Таким прикладом може бути щипець на головній центральній осі прибуткового будинку Ж.А. Наума, арх. А.С. Панпулов, 1910 р., Військовий узв., 3. Навмисно збільшений, він підноситься над двома фасадними крилами, зорозво поєднуючи їх. Значно виступає над достатньо протяжним фасадом щипець центрального ризаліту прибуткового будинку прикажчиків-християн, арх. В.І. Прохаска, 1911-1914 рр., Новосельського, 100 (Рис. 4.2.2). В одеському пізньому модерні існують також декілька прикладів навмисного збільшення розмірів декору у верхніх частинах будинків, посилюючи тим самим значимість цих масштабних елементів і будівлі в цілому. Так, на фасадах прибуткових будинків Е.Л. Іоріні, арх. П.У. Клейн, Е.Я. Меснер, 1912 р., Італійський бульвар, 11, кронштейни у підкарнизній зоні достатньо великих розмірів, у вигляді підвісок з гірляндами, фланкують центральний ризаліт і групи віконних отворів.

На кутах невеликого за поверхами прибутковому будинку М.Л. Кемпе (Дур'яна), арх. С.А. Ландесман, 1910 р., Тираспольська, 37, розміщені великі медальйони з профілем жінки, яка є, як вказують джерела [122], власницею будинку (Рис.4.2.2).

Принцип *ієрархічної підпорядкованості* — це вибір головного виду об'ємної пластики: функціонально-конструктивної, художньо-тектонічної



Прибутковий будинок Ж.А. Наума, арх. А.С. Панцулов, 1910 р.



Прибутковий будинок з клубом прикажчиків-християн, архітектор В.І. Прохаска, 1911-1914 рр.



Прибутковий будинок М. Л. Кемпе (Дур'яна), арх. С.А. Ландесман, 1910 р.



Прибутковий будинок Е.Л. Іоріні, арх. П.У. Клейн, Е.Я. Меснер, 1912 р.

4.2.2 Масштабність як прийом архітектурної композиції будівель пізнього модерну Одеси.

або декоративно-символічною. А потім, в залежності від нього, відбираються інші композиційні закономірності, які більше відповідають прийнятій лінії формоутворення, характеру творчої спрямованості зодчого [106, с. 46-47].

Сюди відносять і вибір пластики поверхні. У будівлях одеського пізнього модерну принцип ієрархічності приймається у ступені застосування пластики поверхні та її кількості відносно площині фасадів у конкретних спорудах [83].

Так, у результаті аналізу пам'ятників архітектури пізнього модерну Одеси, були виявлені наступні закономірності у застосуванні певного виду пластики поверхні. При тому, що функціонально-конструктивна пластика не обов'язково потребує засобів пластики поверхні, в прибутковому будинку Е.С. Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р., Ясна, 10, жорстка конструктивна форма посилюється засобами структурної пластики у вигляді фактури «ломаного» каменю і «шуби». В інших будівлях старалися приховати конструктив будинку за рахунок орнаментальної та тематичної пластики поверхні, хоча структурна пластика залишалася основною у розробці фасадів (прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б, прибутковий будинок Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Сабанський пров., 1).

Художньо-тектонічна об'ємна пластика досліджуваних пам'ятників архітектури органічно включає структурну, орнаментальну і тематичну пластику поверхні (прибутковий будинок Яворської, арх. В.І. Кундерт, 1911 р., Ніжинська, 64, прибутковий будинок А.Г. Актарова, арх. Р.А. Радбіль, 1913 р., Катеринінська, 24).

Декоративно-символічна пластика об'єму не потребує пластичної обробки поверхні в орнаментальній або тематичній пластиці для підтвердження певного романтичного напрямку модерну (кутова вежа прибуткового будинку В.Л. Блюмберга, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, 1910 р., Преображенська, 64, («північний» модерн), житловий комплекс І-го товариства квартироспіввласників, арх. Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 3 («український» модерн).

Має також значення, у якій кількості та розмірах використовується той чи інший вид пластики на будівлі відносно основному об'єму чи основній

площині фасаду. Так, у прибутковому будинку А.Г. Актарова, арх. Р.А. Радбіль, 1913 р., Катеринінська, 24, великі фігури хлопчиків акцентують увагу на себе, додаючи до раціональної будівлі, яка вирішена в художньо-тектонічній пластиці, необарокового декоративного характеру. У прибутковому будинку Боніфаці, арх. Е.Я. Меснер, 1913 р., Чайковського, 18, навпаки, фігурки малять настільки незначущі за розмірами, що ніяк не впливають на раціональний вигляд будівлі в цілому.

Ще одним важливим аспектом в аналізі пам'яток архітектури одеського модерну є виявлення значущості застосування пластики поверхні для визначення стилістичного напрямку модерну у будівлях з одним і тим же видом об'ємної пластики. Так, одна і та ж форма в залежності від пластики поверхні може бути віднесена до художньо-тектонічної або декоративно-символічної. Як приклад можна привести будівлю прибуткового будинку Котляревської, арх. В.І. Прохаска, до 1910 р. Тут художньо-тектонічна форма фасаду вирішена в романтичному стилізовому напрямку за рахунок структурної і орнаментальної пластики, а у прибутковому будинку Е.С. Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, М.І. Лінецькій, 1912 р., Ясна, 10, функціонально-конструктивна пластика об'єму за рахунок пластики поверхні (виявлення фактури) та структурної пластики носить характер романтичного напрямку «північного» модерну.

4.3 Архітектурна пластика як засіб ідентифікації пізнього модерну в архітектурі Одеси.

Архітектурна пластика є основним чинником ідентифікації архітектури пізнього модерну у забудові міста. У результаті аналізу, проведеного у 3 і 4 розділах даного дослідження, були виявлені характерні елементи фасадів і прийоми композиції будівель пізнього модерну, які, разом з різними видами архітектурної пластики, створюють орієнтований на сприйняття певний образ будівель. При чому, у кожному будинку поєднання та співвідношення елементів і деталей фасадів з видами архітектурної пластики було різним.

Аналіз архітектури пізнього модерну Одеси показав, що характерними для будівель цього періоду і головними з композиційних прийомів на цьому рівні стали *ритм, акцент і домінанта*.

Складні ритми, які зазвичай надають нерівномірне розподілення по фасаду вісей і розкрепівок, в архітектурі пізнього модерну Одеси не знайшли втілення, так як взагалі зберігалася прагнення досягти симетрії у композиційній побудові фасадів як рядових, так і кутових будівель. У випадках асиметричного, відносно осей фасаду, розміщенні розкрепівок як, наприклад, на фасаді прибуткового будинку Корімана, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюнер, 1913 р., В. Арнаутська, 99, цю асиметрію урівноважили вертикальним рядом балконів.

Однак в архітектурі пізнього модерну Одеси є приклади використання *вертикальних ритмів*. Так, на фасадах прибуткового будинку Боніфаці, арх. Е.Я. Меснер, 1913 р., Чайковського, 18, побудовано ритм за допомогою балконів: від більш важкого кам'яного на нижньому поверсі, до більш легкого — на верхньому. Ритм балконів на бічному фасаді прибуткового будинку К. і Л. Шестопал, арх. А.Б. Мінкус, 1913 р., Л.Толстого, 10, починається за вертикаллю з двох балконів другого та третього поверху, далі переходить у бік до одного балкону на третьому поверсі і спадає на протилежний бік по такому ж ряду с двох балконів (Рис. 4. 3.1).

Варіанти складних ритмів надають різновиди чергування на фасадах вертикальних груп, які можуть бути утворені рядом вікон, розкрепівок, еркерів, і які можуть ще й посилюватися структурною пластикою вертикальних тяг (прибутковий будинок Анатри, арх. Ф.Э. Кюнер, 1911 р., Грецька, 46, прибутковий будинок В.Л. Блюмберга, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, 1910 р., Преображенська, 64).

Акценти на будівлях пізнього модерну створюють, зазвичай, розкрепівки з еркерами чи без них, які завершаються щипцями. Як приклад можна привести фасад прибуткового будинку О.А. Пікель, арх. А.І. Гольцвурм, 1910 р., Канатна, 52, де акцентними стають широкі розкрепівки з



Рис. 4.3.1 Ритм у композиційній побудові фасадів будівель пізнього одеського модерну.

обох боків гладкого фасаду. Додатково на цих розкрепівках розташовано вертикальний ряд балконів, а зверху, на щипцях — значних розмірів вінки.

У верхній частині будівель акцентними стають аттики та великі щипці і фронтони. Особливо акцентними представляються щипці з великим виносом вгору на фасаді житлового комплексу II-го товариства квартироспіввласників, арх.. Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 5. Кожному з них додатково акцентують великі барельєфні композиції з гірлянд. Один з кращих прикладів акцентного фронтона надає фасад прибуткового будинку Ж.А. Наума, арх. А.С. Панпулов, 1910 р., Військовий узв., 3.

Домінантою в одеській архітектурі пізнього модерну зазвичай виступали великі кути у куткових спорудах, які формували композицію вулиць та перехресть. Такими є: кут-вежа прибуткового будинку В.Л. Блюмберга, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р., Преображенська, 64, великий округлений кут прибуткового будинку Скаржинської, 1906-1910 рр., арх. М. Г. Рейнгерц, інж. В.І. Зуев, Ланжеронівська, 24, та будинку А.Я. Топуза, 1910 р., арх. М.Г. Рейнгерц, Єврейська, 4. Прикладом у рядовій забудові є домінуючі ризаліти прибуткового будинку Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б (Рис. 4.3.2).

Із допоміжних засобів архітектурної композиції будівлям одеського пізнього модерну властиві ще *пластичність фасаду* та *контраст*, які посилюють виразність у застосуванні архітектурної пластики.

Пластичність фасадів будівель пізнього модерну Одеси створювалася за рахунок ефекту втопленості вікон та інших елементів будівлі у товщу стіни. Такий ефект створено на фасадах прибуткових будинків Л. М. Лівшиця, арх. Л.М Чернігов, А.Б. Мінкус, 1914 р., Преображенська, 62, та Корімана, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюннер, 1913 р., В. Арнаутська, 99. А на фасаді прибуткового будинку Севастопуло, арх. В.І. Прохаска, 1911-1912 рр., Катеринінська, 19, зорова втопленість вікон та входу у глибину стіни відбувається завдяки округленим розкрепівкам, які виступають уперед від фасаду.

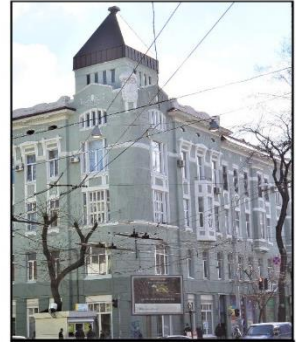
Домінанта-кутовий об'єм



Прибутковий будинок О. Скаржинської,
арх. М.Г. Рейнгерц, 1906 р.



Прибутковий будинок,
арх. М.Г. Рейнгерц, 1910 р.



Прибутковий будинок
В.Л. Блюмберга, арх. А.Б.
Мінкус, В.І. Кундерт,
1910 р.



Прибутковий будинок Л.М. Лівшиця,
арх. Л.М. Чернігов, А.Б. Мінкус, 1914 р.



Прибутковий будинок
Р.Ш. Коріман,
арх. А.І. Гольцвурм,
Ф.Е. Кюнер, 1913 р.



Прибутковий будинок
Севастопуло,
арх. В.І. Прохаска,
1911-1912 рр.

Контраст в фасадних композиціях



Прибутковий будинок Актарова,
арх. Р.Л. Радбіль, 1913 р.



Прибутковий будинок К.А. Пі-
кель, арх. А.І. Гольцвурм, 1910 р.



Прибутковий будинок П.С. Раллі,
арх. Ф.Е. Кюнер, 1907-1908 рр.

Рис. 4.3.2 Додаткові прийоми композиції в архітектурі пізнього одеського модерну.

Ще одним композиційним прийомом, який впливає на сприйняття, є *контраст*. У будинках одеського пізнього модерну знайшли застосування

декілька рішень з використанням контрасту, а саме: контраст між чистою гладдю стіни і частин с декором, контраст кольору на фасадах і контраст фактур. Так, прикладом першого варіанту застосування контрасту може служити фасад прибуткового будинку О. А. Пікель, арх. А.І. Гольцвурм, 1910 р., Канатна, 52.

Особливо ефектним на будівлях пізнього модерну Одеси предстает контраст темного кольору поверхні та світлого кольору тяг структурної пластики (Прибутковий будинок братів Гарнаполь, арх. Ф.А. Троупянський, 1910-1911 рр., Пантеліймонівська, 38, прибутковому будинку Антоновича, арх. В.І. Кундерт, 1911 р., Канатна, 41), або поєднання гладкої поверхні структурних елементів з фактурною плоскістю фасаду (прибутковий будинок В.В. Гаврілюка, арх. Ф.Е.Кюнер., 1910 р., Ніжинська, 56).

Приклад контрастного поєднання фактурної частини стіни з гладкою її поверхнею надають фасади прибуткового будинку Актарова, арх. Р.А. Радбіль, 1913 р., Катеринінська, 24, та прибуткового будинку Асвадурава, арх. Л.М. Чернігов, Я.С. Гольденберг, 1912-1914 рр., Пушкінська, 37.

Однією з характеристик стилю модерн є наявність в архітектурі активних асиметричних і динамічних композицій. Одеському модерну, як показав попередній аналіз, використання асиметричних композицій у побудові фасадів було не властиво. Однак, задля придання будинкам пізнього модерну певної архітектурно-художньої і навіть емоційної виразності, будівлям надавалася *динамічність* засобами архітектурної пластики (Рис.4.3.3).

Архітектурі пізнього одеського модерну властива динамічність композиції, що розвивається у різних площинах: у горизонтальному і вертикальному напрямках, і навіть у перпендикулярній площині. Прихована потенційна енергія неначе народжується в надрах будівель, проривається з них у вигляді хвилеподібних аттиків і м'якої пластики еркерів у горизонтальному русі, в устремліннях в гору у вертикальному русі

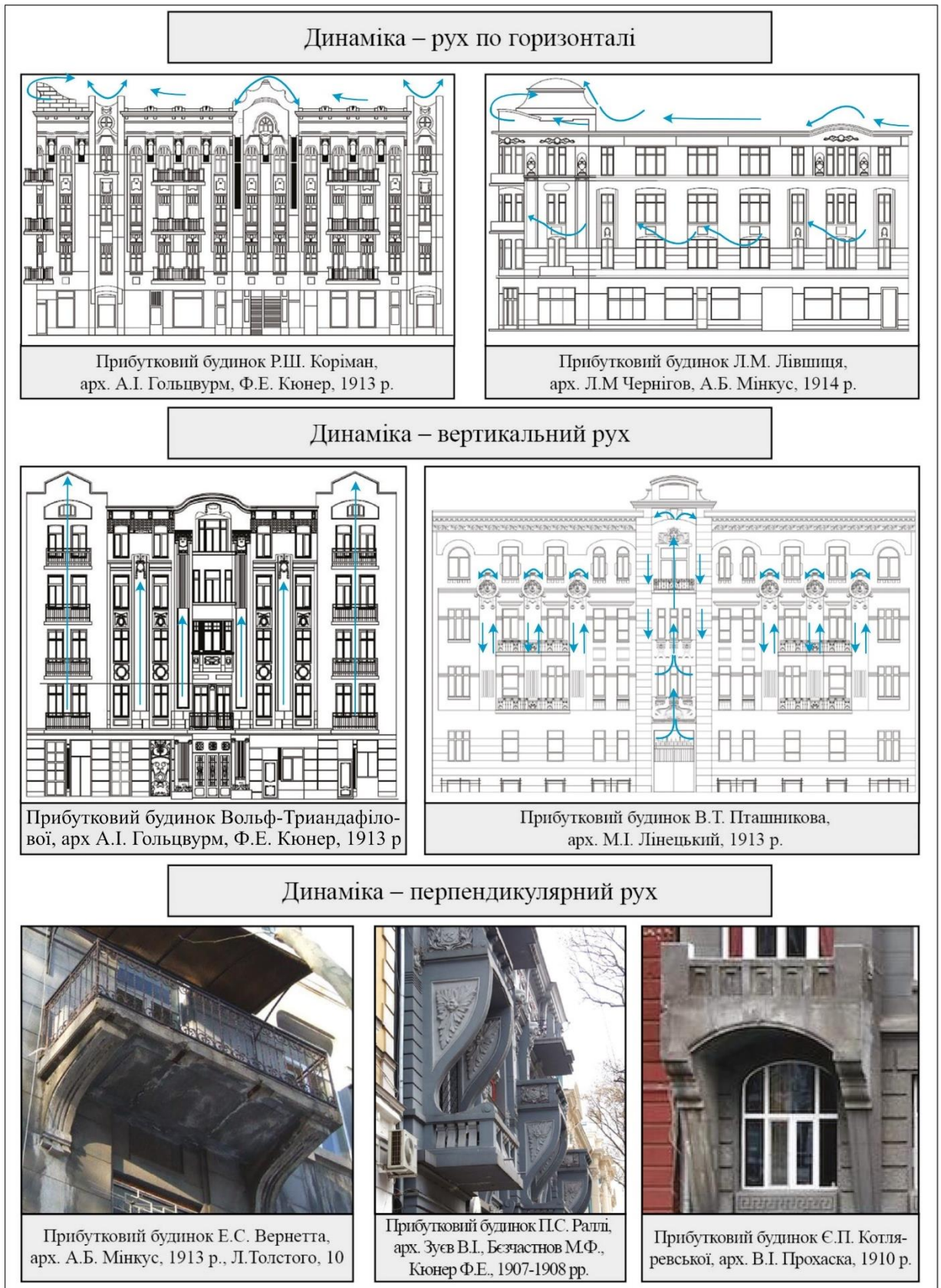


Рис. 4.3.3 Динаміка (рух) як додатковий прийом композиції будівель пізнього модерну Одеси.

розкрепівок і структурних тяг, перпендикулярно фасаду — за рахунок великих дугоподібних кронштейнів, що підтримують широкі балкони чи

широкі карнизи. Вибір того чи іншого композиційного прийому відбувався з розрахунком на сприйняття глядачем і в кожній будівлі вирішувався індивідуально. У горизонтальній площині динамічний рух створювався, у тому числі, за допомогою структурної пластики. Напруга створюється почастищенням ряду розкріпок при зоровому спостереженні у перспективі вулиць. У прибутковому будинку Скаржинської, 1906-1910 рр., арх. М.Г. Рейнгерц, інж. В.І. Зуєв, Ланжеронівська, 24, структурна пластика розкріпок, часто розташованих по фасаді, при незначній відстані від сусідньої забудови, по мірі руху у перспективному спотворенні, створювало відчуття наростаючої динаміки, яка розряджається на округленому куті. У цьому ж будинку структурна пластика карнизу, рухаючись вздовж фасаді, підіймається в активному русі над округленим кутом, тим самим роблячи цю доміную ще виразнішою. Динаміку фасадним композиціям рядової забудови надавав також хвилеподібний аттик, чи округлений еркер (Будинок товариства прикажчиків-євреїв, арх. Ф.А. Троупянський, інж. Г.Л. Орпішевський, 1912-1914 рр., Троїцька, 43-а).

Вибір того чи іншого виду архітектурної пластики та їх співсполучення між собою з урахуванням вищезазначених композиційних прийомів передрішає ступінь виразу стилю модерн у тому чи іншому будинку, а також виявляє певний *принцип формоутворення* будівель пізнього модерну Одеси.

Для виявлення ідентичності будівель пізнього модерну в існуючій історичній забудові міста було проведено порівняльний аналіз їх з будівлями історизму і раннього модерну за структурними елементами і деталями фасаді та головними формоутворюючими принципами.

У попередньому дослідженні при проведенні порівняльного аналізу будівель раннього та пізнього модерну було виявлені відмінності у формах і деталях, а також у загальній композиційній побудові на прикладі двох будинків раннього і пізнього модерну [82]. Результатом дослідження стало зазначення суттєвих відмінностей як у композиції фасадів, у формі

структурних елементів, декоративного оздоблення фасадів, так і в загальному вигляді обох будівель.

Головними формоутворюючими принципами в побудові фасадів будинків пізнього одеського модерну, як виявилось раніше, стають *ієрархічне співвідношення видів архітектурної пластики, тектонічність, акцент, ритм, і динаміка (рух)*. Критерієм знаходження відмінності або подібності різностильових архітектурних об'єктів, які складають забудову міста, є міра застосування в їх композиції зазначених принципів формоутворення (Додаток Б, Таблиця 4.3).

Так, аналіз кутового будинка М.Б. Лібмана, арх. А. Нієс, Е.Я. Меснер., Г.А. Моргуліс, 1887-1888 рр., Преображенська, 23, показав, що ієрархічного співвідношення елементів на фасадах немає, акценти відсутні, головна вісь не виявлена. Основною ознакою є наявність рівнозначності в розподіленні елементів по фасадах. Тектонічність на фасадах теж відсутня. Метричне розташування однакових вікон надає відчуття покою та стабільності, тобто динаміки і руху в композиційній побудові споруди теж не має. Кутовий об'єм «існує» окремо і ніяк не є зв'язаним з бічними фасадами. Фасад як би накладається на будівлю, приховуючи під собою її внутрішню структуру.

Прибутковий будинок Гринберга, арх. М.І. Лінецький, С.С. Гальперсон, 1902 р., Рішельєвська, 24, був побудований у пізній період історизму і його композиційна структура вже більш складна. Присутнє виділення куту як домінанти за рахунок розкрепівок. Рух починається в необарокових щипцях бічних фасадів, але продовження не має. Фасад розчленовано структурною пластикою горизонтальних тяг. Площина фасаду між вікнами повністю заповнена елементами необарокового декору. На один з бічних фасадів ще й накладається окремий об'єм з колонами. Однак цей об'єм не став акцентом, так як тут не використано принципу контрасту, який в даному випадку полягає в розташуванні насиченого дрібними елементами і декором елементу на більш гладкій і чистій поверхні стіни.

Як приклад будівлі в рядовій забудові можна привести композиційну побудову будівлі прибуткового будинку Суворова, 1881 р., арх. П.В. Апишков, Олександрівський просп., 4. Центральна ось, на який розташовано вхід, виділено широкою розкрепівкою, яка з обох сторін прикрашена пілястрами. Однак ієрархічної підпорядкованості тут немає. Бічні крила фасаду виконано за прийнятою в історизмі композиційною схемою: рівнозначне поділення площини стіни на рівні відстані та мірний ряд чергування однакових вікон. Різноманітність композиції утворюються лише за рахунок завершення вікон: на нижньому поверсі вікна мають прямокутну форму, а на верхньому — напівциркульну. На площі фасаду явно прочитуються горизонталі, якими обмежені поверхи, що також є характерною рисою будівель історизму.

Фасад рядового будинку А.Е. Гаєвського, арх. В.О. Домбровський; Ф.А. Троупянський, 1903-1905 рр., Єлісаветинська, 17, який було створено вже у період раннього модерну, не дивлячись на площинний характер фасаду, відрізняється вже новими композиційними прийомами, а саме: великий портал входу складної форми, висотою в два поверхи, стає акцентом в композиції фасаду, мірне членування рядом віконних отворів залишається, але відстань між ними збільшується. Гладінь стіни між вікнами стає чистою, вільною від декору. Це місце займають вертикальні розкрепівки, які прикрашені декором тільки у верхній частині. Горизонтальний напрям фасадів історизму змінюється на вертикальний рух модерну.

На фасаді прибуткового будинку О.О. Коссаговської, арх. М.І. Лінецький, поч. ХХ ст., Ніжинська, 66, ще залишається велика кількість декору, але ж, при цьому, особливості його розташування сприяють виявленню певних композиційних закономірностей в організації фасаду. Ними стають: акцент на центральній розкрепівці, в якій розташовано в'їзд, та контраст завдяки розміщенню поміж вікон розкрепівок, практично позбавлених декору, які задають вертикального руху композиції. З'єднання в нижній частині цих розкрепівок між собою плавною дугою робить цей рух

безперервним. Але ж самим виразним композиційним прийомом є хвилеподібна лінія карнизу, яка, починаючись з зовнішніх боків фасаду, високо підіймається широкою дугою над центральною розкрепівкою, роблячи її ще й домінантою фасаду. Тим самим, в цьому будинку реалізовані майже усі композиційні прийоми, які притаманні і пізньому модерну: акценти, ритми, динаміка, яка задана рухом в горизонтальному і вертикальному напрямках.

Фасад прибуткового будинку А.Б. Магнера, арх. Л.М. Чернігов., А.В. Юргевіч, Н.М. Канівський, 1904-1905 рр., Приморський бул., 14 має симетричну побудову з виділенням двох крайніх вісей за допомогою балконів. Балкони, які підтримуються досить розвинутими кронштейнами, мають значний винос вперед, вирішуючи тим самим рух в перпендикулярній площині. Гладінь фасаду розчленено вертикалями, які імітують пілястри між рядами вікон. Ці вертикалі виділені більш світлою фарбою і надають зорове вертикальне устремління споруді. Будинок практично позбавлений декору, лише в деяких місцях: на підвіконних плитах, на огорожах кам'яних балконів можна побачити барельєфний геометричний стилізований декор, який складається в орнаментальну пластику. І хоча будівля була збудована в ранній період модерну, тут можна казати вже о наявності тих принципів формоутворення, які лягли в основу архітектури саме пізнього періоду модерна.

Таким чином, проведений порівняльний аналіз доводить, що архітектура пізнього модерну відрізнялася від попередньої архітектури історизму за основними принципами формоутворення – композиційними прийомами та видами архітектурної пластики, а вже з архітектурою раннього модерну знайдено спільні прийоми, що дозволяє провести лінію спадкоємності цих прийомів від раннього періоду модерну — в пізній.

Висновки до четвертого розділу.

1. Проведений аналіз архітектурної пластики пам'ятників архітектури пізнього модерну Одеси показав, що більшості будівель було притаманно

використання художньо-тектонічної пластики. Для придання будівлям романтичного образу застосовувалася декоративно-символічна пластика об'єму. Функціонально-конструктивна пластика в одеських пам'ятниках пізнього модерну виявлена в одиничних об'єктах раціонального напрямку.

2. Також були виявлені певні закономірності в поєднанні різних видів об'ємної пластики та пластики поверхні. Так, для нівелювання і зм'якшення функціонально-конструктивної пластики об'єму її поєднували із структурною і тематичною пластикою поверхні; художньо-тектонічну пластику об'єму, для посилення виразності будинку в цілому, застосовували в поєднанні із структурною і орнаментальною пластикою поверхні. Також у будівлях пізнього модерну в більш значній кількості у порівнянні з раннім модерном художньо-тектонічну пластику об'єму збагачували тематичною пластикою поверхні. Декоративно-символічна пластика об'єму формувала, повністю чи частково, романтичний образ будівель пізнього модерну Одеси. Будучи самодостатньою формою, вона була практично позбавлена структурної, орнаментальної або тематичної пластики.

3. Було також проведено аналіз застосування того чи іншого виду пластики, а також поєднання їх між собою у будівлях пізнього модерну з урахуванням основних композиційних прийомів, а саме: тектоніки і масштабності та ієрархічного співвідношення видів архітектурної пластики у конкретних об'єктах.

4. У ході дослідження було визначено певні закономірності у виборі виявлених сполучень об'ємної пластики і пластики поверхні в пам'ятниках архітектури одеського пізнього модерну. У виборі форми будівлі основним були форма ділянки і пляма забудови будинку, а вже в архітектурному рішенні конкретного фасаду відбивалася авторська концепція зодчого, яка полягала в виборі тих чи інших варіантів застосування об'ємної архітектурної пластики і пластики поверхні.

5. Було виявлено, що головними особливостями побудови фасадних композицій будівель одеського пізнього модерну є прояв ритмів, акценту,

домінанти і динаміки (руху). Попри те, що симетрична трьохосьова композиція фасадів рядової забудови досліджуваної архітектури переважала, що сприяло візуальній схожості будівель історизму і пізнього модерну, спостерігається принципово інший підхід до рішення пластики фасадів останнього. На фасадах будівель пізнього модерну відбувається зміщення акцентів у бік тих же осей і звільнення площини фасадів від дрібного декору. Також в одеському пізньому модерні є приклади будівель, позбавлених активного декору взагалі, в яких тільки пластика об'єму та структурні елементи фасадів формують стилістику модерну.

6. У результаті порівняльного аналізу з будинками попередніх стилів історизму і раннього модерну було виявлено відмінності від них за принципами формоутворення (композиційними прийомами і закономірностями застосування архітектурної пластики), до яких відносяться: принцип ієрархічного співвідношення, прояв акцентів, ускладнення ритмів і прояв руху в різних площинах на будинках пізнього модерну Одеси.

РОЗДІЛ 5

СТИЛЬОВІ ТЕЧІЇ І НАПРЯМИ ОДЕСЬКОГО ПІЗНЬОГО МОДЕРНУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ МІСТА

5.1 Сильові течії, напрями і лінії в архітектурі пізнього модерну Одеси.

Проведений попередній композиційний аналіз, а також аналіз елементів і деталей будівель пізнього одеського модерну, особливостей застосування в їх побудові певного виду архітектурної пластики, дає змогу виявити специфіку комбінацій у конкретних будівлях цих елементів та звести їх у групи за стилістичними течіями і напрямиами. В залежності від творчого задуму автора і його втілення в архітектурі пізнього модерну Одеси з'явилися деякі стильові течії, напрями і лінії.

Головним у розподілі архітектурних об'єктів по стильових групах є не стільки сама форма будинку, як його об'ємна архітектурна пластика, структурна пластика поверхні та великі значущі елементи і деталі, які є морфологічними ознаками стилю. До другорядних, які доповнюють об'ємну і структурну пластику, відносяться орнаментальна та тематична пластики поверхні.

Архітектурні пам'ятники пізнього модерну Одеси можна звести до двох основних стильових течій: ретроспективної і раціоналістичної (Рис. 5.1.1).

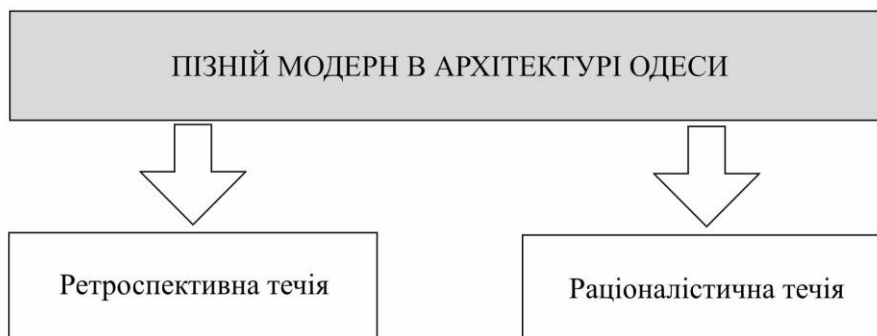


Рис. 5.1.1 Сильові напрями в архітектурі пізнього модерну Одеси.

Ретроспективна течія включає класицизований і необароковий стильові напрями (Рис.5.1.2). Розподіл на стильові напрями відповідає тим принципам, за якими складається архітектурно-композиційна побудова того чи іншого пам'ятника архітектури одеського пізнього модерну. Будівлі, які побудовано за класицизованим принципом, мають значущі неокласичні деталі, такі як неокласичний фронтон та ордерні системи. Структура будівлі може бути видозмінена, але структурна пластика фасадів та великі архітектурні деталі і особливості їх компонування свідчать про застосування саме класицизованого принципу у побудові фасадів.

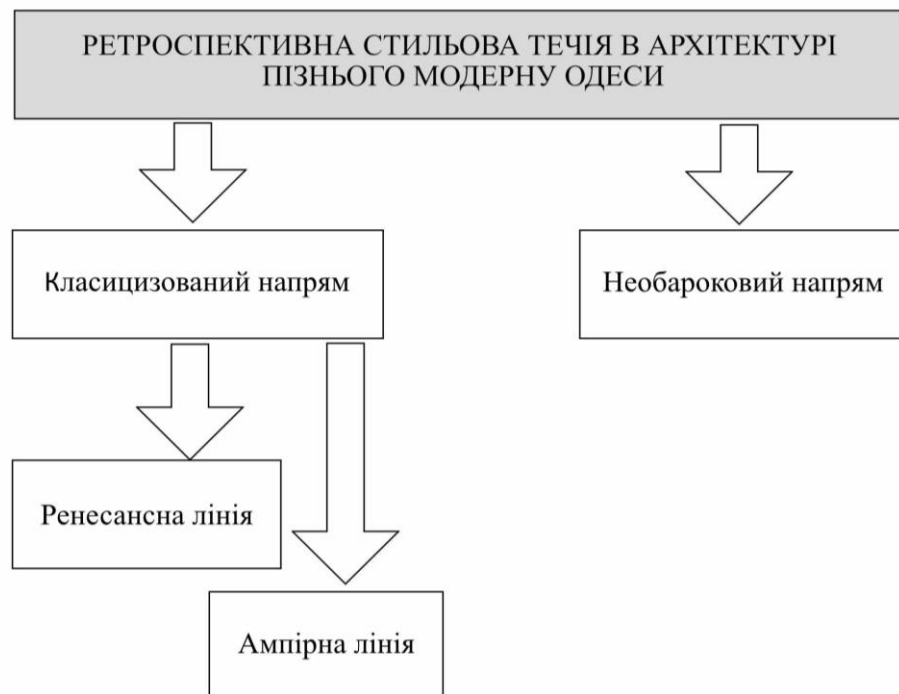


Рис. 5.1.2 Ретроспективний напрям в архітектурі одеського пізнього модерну.

Прикладом будівлі, побудованої за цим принципом, є будинок окремих кімнат Д.М. Вургафта, арх. Л.М. Чернігов, 1914 р., Новосельського, 62 (Рис. 5.1.3). Будинок має достатньо велику довжину, практично позбавлений декору, по осях розташовано чотири широкі розкрепівки, які вінчають класичні фронтони. На розкрепівках по висоті другого та третього поверхів розміщено великі колони іонічного ордеру. Вдовж фасаду монотонно чергуються прямокутні однакові вікна. Під ними розміщені довгі

Ретроспективна стильова течія

Класицизований напрям



Будинок окремих кімнат Д.В. Вургафта, арх. Л. М. Чернігов, 1914 р.



Будинок Азовсько-Донського комерційного банку, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, С.В. Домбровський, 1910-1913 рр.

Ренесансна лінія



Прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр.

Рис. 5.1.3 Ретроспективна стильова течія в архітектурі пізнього модерну Одеси (ампірна лінія, ордерні системи).

балкони по всій довжині фасаду. І, навіть хвилеподібний сандрик неobarокової форми над входом не змінює загального враження гармонії, впорядкування і врівноваженості, що викликано класицизованим принципом у побудові будинку.

До класицизованого стилістичного напрямку можна віднести будівлю колишнього Азово-Донського комерційного банку, арх. А.Б. Мінкус, В.І. Кундерт, С.В. Домбровський, 1910-1913 рр., Рішельєвська, 9-а (Рис. 5.1.3). Такий самий тип неокласичного фронтона, виділяючи вхід до будівлі, спирається на великі колони на базах-стовпах. При асиметричній композиції фасаду, що було визвано необхідністю розташування входу з правого боку будівлі, фасад будинку урівноважують ряди однакових вікон з лівого боку фасада. В цілому вся будівля урівноважена, статна та масивна.

У класицизований стильовий напрям входять також ренесансна та ампірна лінії. Як приклад ренесансної лінії у класицизованому напрямку можна назвати прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л. Славкін, 1912-1913 рр., Дерibasівська, 12 (Рис.5.1.3).

Основною морфологічною ознакою, завдяки якій можна віднести цю будівлю до ренесансної стильової лінії — є дугоподібні лоджії, які розташовано на акцентній частині будинку — з двох боків центрального округленого кута по лінії третього поверху. Верхня частина лоджії, яка переходить у балкон четвертого поверху, підтримується рядом парних колон іонічного ордеру. Ренесансний образ будинку доповнює тематична пластика у структурі замкових каменів у кожному напівциркульному вікні другого поверху, у яких вміщено барельєфи у вигляді чоловічих голів різного характеру та емоцій. Причому, цей знак ренесансу розташовано тільки у межах лоджії. Далі по лівому фасаду вони переходять у комічні гротескні маски. Геральдичні знаки, які, як відомо, також були притаманні ренесансній архітектурі, завуальовано у барельєфних композиціях з гірлянд, а також, у мозаїчних панно у верхній частині будинку.



Рис. 5.1.4 Ретроспективна стильова течія в архітектурі пізнього модерну Одеси (класицизований напрям, ампірна лінія, безордерні системи).

Ампірна лінія представлена тими будинками, де ордер не використовувався, і тими, де ордер знайшов застосування. Так, приклади безордерних систем надають будинки рядової забудови: прибутковий будинок братів Тарнаполь, арх. Ф.А. Троупянський, 1910-1911 рр., Пантеліймонівська, 38, прибутковий будинок Ж.А. Наума, арх. А.С. Панпулов, 1910 р., Військовий узв., 3 і деякі будівлі кутової забудови: прибутковий будинок Караїмського товариства, інж. А.С. Панпулов 1913 р., Рішельєвська, 31, прибутковий будинок Шумбройта, арх. М.І. Лінецький, 1910 р., В.Арнаутська, 58. Головним знаком ампіру у рядових та кутових будинках виступає ампірний фронтон з напівциркульним вікном, позбавлений класичних членувань та — в якості тематичної пластики — ампірні вінки з гірляндами, факели, фави (Рис. 5.1.4).

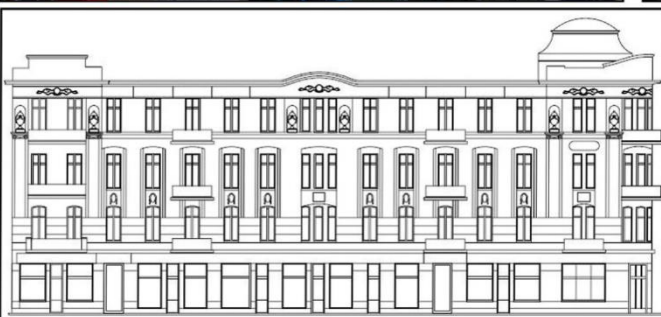
В ампірній лінії пізнього модерну Одеси є приклади будівель з використанням ордерних систем. Насамперед, це великий кутовий будинок Асвадунова, арх. Л.М. Чернігов, Я.С. Гольденберг, 1912-1914 рр., Пушкінська, 37. Кожен з його фасадів вінчає ампірний фронтон з напівциркульним вікном, центральне місце на фасаді займає грецький доричний ордер. Проте тут він позбавлений традиційною тектонічності, і тим самим створюється ефект ширяння, і це, у свою чергу, ще раз повертає до принципів модерну — іронічне, гротескне відношення до ордерних систем (Рис.5.1.4).

Втілення саме ампірного принципу з використанням ордеру отримала невелика будівля колишньої жіночої гімназії О.В. Камінської, арх. Мінкус А.Б., Кундерт В.І., 1914 р., Канатна, 89. Тут центральне місце фасаду, під ампірним фронтоном, зайняла колонада з чотирьох колон доричного ордеру, яка також позбавлена тектонічного сенсу (Рис.5.1.4).

Таким чином, *класицизований стильовий напрям* відбивається у використанні монументальної «жорсткої» форми будівлі в якості художньо-тектонічної пластики об'єму, структурної пластики — у вигляді ордерів і

Ретроспективна стильова течія

Необароковий напрям



Прибутковий будинок Л.М. Лівшиця, арх. Л.М Чернігов, А.Б. Мінкус, 1914 р.



Прибутковий будинок Р. Ш. Коріман, арх. А.І.Гольцвурм, Ф.Е. Кюнер, 1913 р.

Рис. 5.1.5 Ретроспективна стильова течія в архітектурі пізнього модерну Одеси (необароковий напрям).

колон, вертикальних тяг; орнаментальної пластики поверхні — у вигляді вінків, гірлянд, медальйонів, факелів; тематичної пластики — у вигляді геральдичних знаків, ренесансних чоловічих голів, ампірних фав, класицизованих фігур на барельєфах, ваз класичних форм.

До композиційних прийомів, які застосовуються у будівлях класицизованого напрямку відноситься: статичність або рух по вертикалі, який задається лініями ордерних систем чи вертикальними рядами розкрепівок.

До *необарокового* стильового напрямку *ретроспективної течії* можна віднести деякі будинки пізнього модерну Одеси: прибутковий будинок Л.М. Лівшиця, арх. Л.М. Чернігов, А.Б. Мінкус, 1914 р., Преображенська, 68, прибутковий будинок Корімана, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюнер, 1913 р., В. Арнаутська, 99 (Рис. 5.1.5).

Пластика об'єму прибуткового будинку Л.М. Лівшиця формує горизонтальний рух, який як хвиля, через округлену форму еркерів, доходить до центрального об'єму, обертаючи його. Відображення потенційної енергії, яка нібито виривається назовні через товщу стіни, відноситься як раз до основних критеріїв стилю бароко [20, С. 121].

У прибуткового будинку Корімана, арх. А.І. Гольцвурм, Ф.Е. Кюнер, 1913 р., В. Арнаутська, 99, необароковий принцип відбився по іншому. Фасади будівлі побудовано з використанням розкрепівок, ще й дуже часто розташованих. Але оздоблювання їх поверхні фактурою під «ломаний» камінь нівелювало структуру і зробило фасад зорovo більш цільним. В той же час, на перший план вийшла хвилеподібна лінія округлених форм еркерів. При цьому, лінія горизонтального руху проходить по верхній частині будинку завдяки необароковій і дугоподібним складним формам великих акцентних щипців (Рис. 5.1.5).

Необароковий принцип полягає у наступному: застосування м'якої пластичної форми будинку, відсутність неокласичних фронтонів і аттиків, великі деталі — щипці необарокових форм, відсутність колон в будь-якому

вигляді, рух по горизонталі, пластичність товщини фасаду («втоплені» вікна), відсутність чи нівелювання вертикальних тяг, а до орнаментальної пластики включаються квіткові композиції. До композиційних прийомів необарокового напрямку відноситься: динамічність, рух по горизонталі, який посилює структурна пластика поверхні.

Раціоналістична стильова течія в одеській архітектурі пізнього модерну вмістила в себе романтичний напрям, який у Європі попадає у ранній період модерну, а в Одесі, як було зазначено, з'явився з запізненням (Рис. 5.1.6).

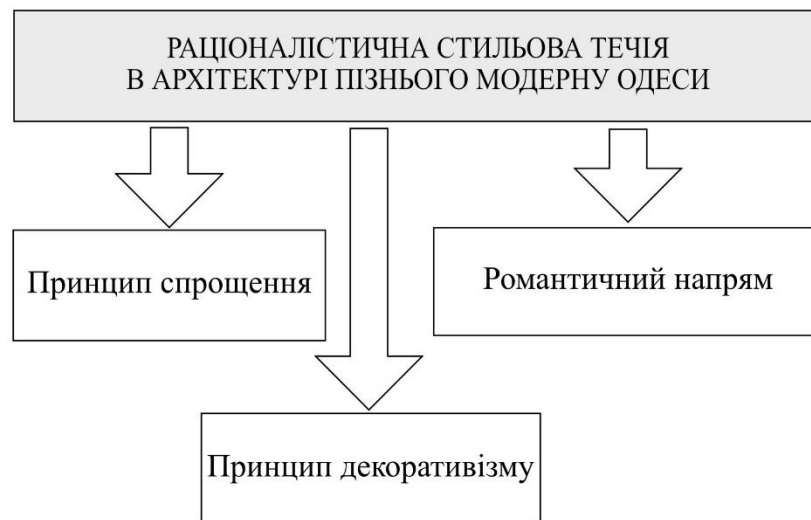


Рис. 5.1.6 Раціоналістична течія в архітектурі одеського пізнього модерну.

Будинки, які включаються до *раціоналістичної стильової течії* відрізняються, насамперед, застосуванням функціонально-конструктивної пластики об'єму. Як приклад можна привести будівлю прибуткового будинку Яворської, арх. В.І. Кундерт, 1911 р., Ніжинська, 64. Жорстка функціонально-конструктивна пластика об'єму, яка лежить в основі побудови форми будівлі, практично позбавлена декору та тематичної пластики. Тільки в якості орнаментальної пластики тут використано часті вертикальні прорізи під дугоподібним карнизом.

Раціоналістична стильова течія



Прибутковий будинок І. Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р.



Прибутковий будинок Д.А. Тарасевича, арх. Шульмейстер З.І., Гофман Ж.Л., 1912 р.

Принцип спрощення



Прибутковий будинок М. М. Маркова,
арх. Л.М. Чернігов, 1912 р.



Прибутковий будинок І.І. Хаджаша,
арх. А.С. Пампулов, 1912 р.

Рис. 5.1.7 Раціоналістична течія в архітектурі одеського пізнього модерну.

Ще одним прикладом архітектурного рішення у раціональній стильовій течії пізнього одеського модерну є будівля прибуткового будинку І.

Маргуліса, арх. Ф.Л. Паппе, 1912 р., Маразліївська, 34 (Рис. 5.1.7). Тут також в основі побудови об'єму лежить функціонально-конструктивна пластика, а більшість декоративного оздоблення споруди прибрано уверх будівлі, де його важко розгледіти в умовах вузької вулиці. Раціональний об'єм прибуткового будинку Боніфаці, арх. Е.Я. Меснер, 1913 р., Чайковського, 18, не порушують незначні за кількістю і розміру необарокова тематична та орнаментальна пластики поверхні.

Основною ознакою раціоналізму в архітектурі, як було зазначено раніше, є чітка конструктивна побудова будівлі, яка проявлена назовні у структурній побудові фасадів, позбавленні будинків зайвого декоративного оздоблення, спрощенні форм та елементів тощо.

Принцип спрощення в раціональному напрямі одеського пізнього модерну постає у двох варіантах. В першому випадку — це спрощення, яке було визвано ще більшим рухом у бік раціональності форми, тобто повного позбавлення її багатого декоративного оздоблення. Як приклад можна привести будівлю прибуткового будинку Тарасевича, арх. Ф.Е. Кюнер, 1912 р., Буніна, 17, де практична відсутність тематичної і орнаментальної пластики не зменшує його архітектурно-художнього значення. Основну роль тут відіграє структурна пластика розкрепівок та форма щипців.

Будівля житлового комплексу II-го товариства квартироспіввласників, арх Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 5, демонструє чистий раціональний фасад, який має невеликий барельєфний декор в фільонках поміж вікнами і тільки у верхній частині щипців бічних розкрепівок розташовано гірлянди з вінками, та на щипці центральної частини слабо будівлі прочитується барельєфна композиція з грифонами.

Фасад прибуткового будинку О. А. Пікель, арх. А.І. Гольцвурм, 1910 р., Канатна, 52, має спрощений вигляд: проста чиста поверхня центральної частини фасаду, фланкована з обох боків двома незначного виступу розкрепівками. На щипцях цих розкрепівок розташовано барельєфні ампірні вінки. І тільки широка смуга контрастного майолікового декору із плиточок

зеленого кольору у верхній частині будівлі стала основним і достатнім декоративним оздобленням будівлі.

В другому варіанту — це спрощення, яке було визвано економією фінансових коштів замовників. Прикладом такого підходу може служити будівля прибуткового будинку І.В. Маркова, інж. І.Д. Шульгін, М.М. Марков, 1910-і рр., М.Арнаутська, 51, у якому багатий скульптурний декор було змінено на прорізний, а форма кута зроблена зрізаною, що спрощувало процес будівництва. Об'єм будівлі прибуткового будинку І. І. Хаджаша, арх. А.С. Панпулов, 1912 р., Олександрівський просп., 23 вирішено таким же прийомом застосування зрізаного кута і в оздобленні цієї будівлі, також, є приклад спрощених майолікових фризів: орнаменти з квадратів, які тільки імітують майоліковий фриз (Рис. 5.1.7).

За принципом спрощення побудовано значну кількість будинків фонові забудови Одеси: прибутковий будинок Шихман, 1910-і рр., Пантеліймонівська, 32, прибутковий будинок Донцова, 1910-і рр., Пантеліймонівська, 104, (не збірися), прибутковий будинок Райгера, арх. М.І. Лінецький, 1911-1912 рр., Старопортофранківська, 65.

Також до раціоналістичній течії потрапляють будинки, з художньо-тектонічною об'ємною пластикою, у яких вираз тектонічності надається за допомогою структурної пластики поверхні: тинькування фактурою «ломаного» каменю нижніх поверхів будівлі, а по верхніх поверхах поверхня фасаду зорво облегується. Побудова фасадів таких будинків виконана цілком за принципами раціоналізму: чітка структура еркерів чи широких розкрепівок по лініях основних композиційних вісей фасадів, які зорво відділені від основної поверхні фасаду. Однак, при цьому, фасади таких будівель мали чимало декоративних елементів і деталей. Тут можна казати про проявлення в архітектурі одеського пізнього модерну *принципу декоративізму*.

Таким чином, *принцип декоративізму* проявляється у випадку, коли будівлям, раціональним за формою та структурою фасадів, надавалося

активного декоративного оздоблення с включенням орнаментальної та тематичної пластики. Так, наприклад, у прибутковому будинку Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б, жорсткість функціонально-конструктивної пластики великих ризалітів нівелюється за рахунок м'якої пластичної поверхні фасадів, а також за рахунок тематичної пластики та використання орнаментальної пластики в оздоблюванні балконів (Рис. 5.1.8). На фасаді прибуткового будинку Молчанової, арх. Ф.Е. Кюннер, 1914 р., Л. Толстого, 28, з'являються тематично-орнаментальна пластика у вигляді грифонів, розташованих по лінії другого поверху між віконними фільонками та розвинуті необарокові щипці над розкрепівками. Раціональний фасад прибуткового будинку Чернігова і Шестопала, арх. Л.М. Чернігов, Ф. Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35, прикрашає як тематична пластика у вигляді барельєфів з людськими фігурами і медальйонів з жіночими профілями, так і орнаментальна, з використанням майолікового фризу в підкарнизній площині. Цілком раціоналістичний за побудовою фасад прибуткового будинку А.Г. Актарова, арх. Р.А. Радбіль, 1913 р., Катеринінська, 24 доповнено по лінії другого поверху збільшеними фігурами хлопчиків, які тримають роги достатку (Рис. 5.1.8).

Особливо декоративно прикрашеною постає будівля прибуткового будинку І.Г. Раухвергера, арх. М.І. Лінецький, 1912 р., Пироговський пров., 6. Вона виконана цілком за принципами раціоналізму, а її фасад оздоблено різною тематичною та орнаментальною пластикою. Тут можна знайти єгипетські елементи (капітелі колон, які виконані у вигляді зімкнутого папірусу, і в базах яких розміщено маски фараона), необарокові елементи в якості необарокових широких ваз з квітами та барельєфних фруктових гірлянд, які вставлені в товщу стіни правобічної розкрепівки, і скульптурні химерні риби, які вставлені в куті лівої розкрепівки. Зверху, під центральним щипцем, розташовано романтичний барельєф з зображенням жіночої та чоловічої фігур (Рис. 5.1.8).

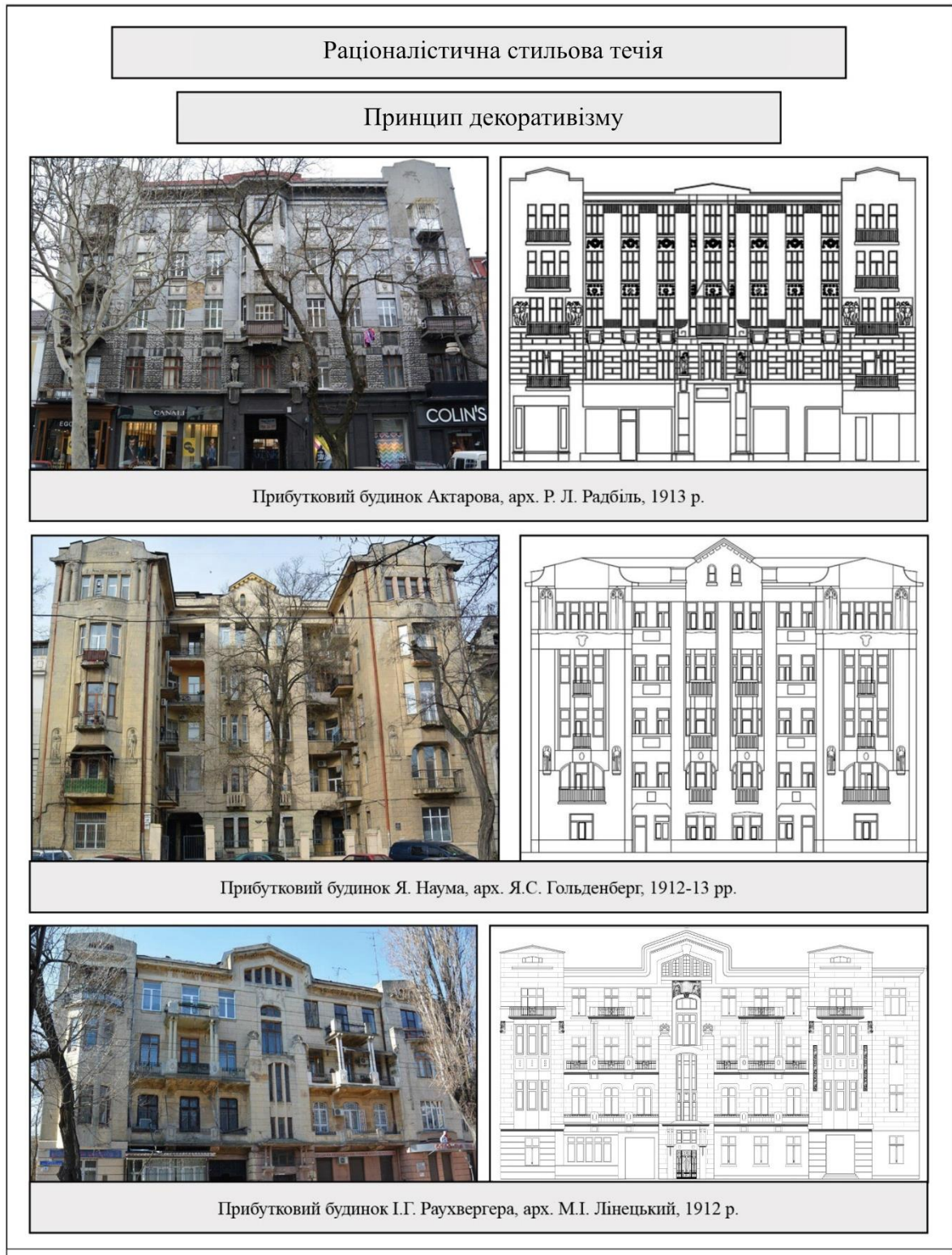


Рис. 5.1.8 Раціоналістична течія в архітектурі одеського пізнього модерну (принцип декоративізму).

Декоративізм пізнього модерну обґрунтовується посиленою комерційною складовою при зведенні будівлі, бажанням прикрасити будівлю, притягнути до неї увагу і, як наслідок, надмірним захопленням небарочними елементами і деталями, але вже з урахуванням композиційних

знахідок в об'ємному, планувальному і композиційному аспектах пізнього раціонального модерну.

Таким чином, *принцип раціоналізму* полягає у наступному: основу будинків складає функціонально-конструктивна або художньо-тектонічна пластика об'єму, орнаментальна та тематична пластика має другорядне значення (менші за розміром, за кількістю, чи практично повна їх відсутність), і композиційну побудову фасадів бере на себе структурна пластика.

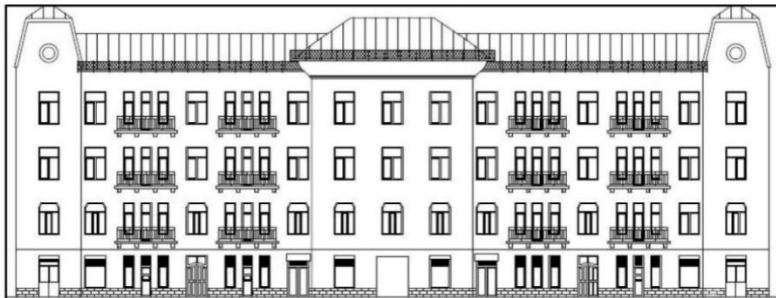
В випадку застосування *принципу спрощення* основною у побудові будинку стає конструктивна об'ємна пластика. Пластика поверхні практично відсутня. У варіанті застосування *принципу декоративізму* в основі будівлі також застосовується функціонально-конструктивна або художньо-тектонічна пластика об'єму, але тематична та орнаментальні пластики також отримують вагоме значення в оздобленні фасадів.

Романтичний напрям в одеській архітектурі потрапляє у період пізнього модерну і представляється в зміненому вигляді як стилізація «північного» (скандинавського) модерну, «неоукраїнського» модерну, «неоруського» модерну. Тому «романтизм» одеського пізнього модерну базується на раціональних принципах організації фасадів і не потребує зайвого декоративного оздоблення (Рис. 5.1.9). Приклади в архітектурі пізнього періоду модерну в Одесі це: будинки житлового комплексу І-го товариства квартироспіввласників, арх. Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр., Пироговська, 3, будинок будинок Селянського поземельного банку, арх. Ю.М. Дмитренко, 1912-1914 рр., Маразліївська, 34-а, комплекс житлових будинків товариства власників гігієнічних квартир (комплекс житлових квартир Є.А. Бондаревської), 1914 р. Пироговська, 13, які було проаналізовано у параграфі 4.1.

Але ж, окрім вищезазначених будівель, в яких основою до складання образу стала декоративно-символічна об'ємна пластика, в пізньому одеському модерні є будинки, романтичний напрям яких створюється за

Раціоналістична стильова течія

Романтичний напрям



Житловий комплекс І-го товариства квартироспіввласників, арх. Я.М. Пономаренко, 1911-1913 рр.



Прибутковий будинок Е. С.Вернетта, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р.,



Прибутковий будинок О.П. Руссова,
арх. Л.М. Чернігов, 1907 р.,



Прибутковий будинок Вітта,
арх. О.Н. Клепінін, 1911 р.

Рис. 5.1.9 Раціоналістична течія в архітектурі одеського пізнього модерну (напрямок романтизму).

рахунок застосування певної тематичної пластики і великих архітектурних деталей. Стилізовані елементи давньоєгипетської тематики надають романтичного напрямку раціональним будівлям пізнього модерну (об'ємні фігури сфінксів, які розташовано з обох боків аттику та стилізовані маскарони на фасаді прибуткового будинку О. П. Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р., Коблевська, 38-б), а форми високих трикутних щипців, на деяких будівлях, виступають як елементи західноєвропейської традиційної архітектури (прибутковий будинок Вігта, арх. О.Н. Клепінін, 1911 р., Пантеліймонівська, 7, прибутковий будинок К. І. Соломос, арх. В.І. Прохаска, 1913 р., Преображенська, 4) (Рис. 5.1.9).

Принцип *романтизму у раціональній течії* пізнього модерну базується на декоративно-символічній пластиці об'єму як раціонально побудованій формі, у якій структурна пластика може допомагати у розкритті образу будівлі, а орнаментальна та тематична пластики майже відсутні. Тематична пластика в тих будинках, де вона все ж мала застосування, була покликана підкреслювати романтичний образ будівлі

Багата кількість інших будівель пізнього модерну Одеси знаходилась поміж цих великих груп і могла поєднувати у собі в рівній мірі різні стилістичні течії та лінії у складі раціонального та ретроспективного напрямів. Наприклад, прибутковий будинок В.Л. Блюмберга, арх. А.Б. Мінкус, 1912 р., Преображенська, 64, поєднує у собі романтичний напрям «північного» модерну (кутовий об'єм) та ретроспективну течію класицизованого напрямку (класицизована структурна пластика фасадів).

При цьому, загальноприйнятим було те, що кожна окрема будівля, незалежно до якого стильового напрямку вона відноситься, могла вміщувати у собі ідентичні елементи структурної, орнаментальної або тематичної пластики поверхні. Наприклад, елементи ампірного декору: вінки, гірлянди, медальйони окрім класицизованого напрямку модерну, стали невід'ємним атрибутом будівель пізнього раціонального модерну, в яких могли застосовуватися і елементи "північного" модерну, і необарокові деталі.

Таким чином, розподіл пам'ятників архітектури пізнього модерну Одеси за стильовими течіями, напрямками та лініями є декілька умовним, однак все ж таки відповідає загальній тенденції формування та розвитку такого складного і неоднозначного стилю як модерн, включаючи і його пізню стадію (Рис. 5.1.10)



Рис.5.1.10 Стильові течії, напрями, лінії в архітектурі пізнього модерну Одеси.

Ретроспективна течія класицизованого модерну дала поштовх до виникнення неокласицизму, який розвивався в Одесі паралельно з пізнім модерном з 1910 по 1914 рр. [32]. Раціоналістична течія більшою мірою проявлялася у планувальних і композиційних рішеннях, ретроспективна — на рівні фасаду, на рівні деталі та декору.

5.2 Творчий внесок одеських архітекторів періоду пізнього модерну у розвиток архітектури Одеси і роль замовника в цьому процесі.

Досліджуючи специфіку архітектури Одеси пізнього періоду модерну, не можливо не дати характеристику творчим ідеям архітекторів, тим більше,

як показав попередній аналіз, кожна будівля мала індивідуальний характер, у кожній було проявлено авторське бачення архітектора. Низка одеських архітекторів, працюючи над проектами замовників, втілювала не тільки свої професійні здібності стосовно фундаментальних знань з архітектурної композиції, формоутворення, стилю. Вони, знаходячись у руслі європейських професійних подій, змогли віднайти можливість застосування у своїх будівлях тих принципів формоутворення та стилеутворення, які було винайдено в архітектурі світового модерну.

Щоб наочно побачити втілення творчого задуму одеських архітекторів, тих принципів модерну, які було застосовано в їх творах, проведемо аналіз фасадів деяких з видатних пам'ятників архітектури пізнього модерну Одеси (Додаток Б).

Так, М.І Лінецький у стилістиці пізнього модерну зводить декілька видатних об'єктів. Серед них, будівля прибуткового будинку І. Г. Раухвергера, 1912 р. у Пироговському провулку, 6 (Додаток Б, Табл. 5.2.1). Основним акцентом цієї трьохосевої будівлі став центральний ризаліт над головним входом зі збільшеним щипцем. Дві бічні розкрепівки «стягуються» до центрального ризаліту довгими балконами по другому та третьому поверхам. М.І. Лінецький додатково акцентує цей ризаліт, додаючи до нього невисокий об'єм сходової частини будівлі. Тектонічність споруди надає масивний руст нижнього поверху під «ломаний» камінь, а вище стіна облегується завдяки зменшенню маси балконів: по другому поверху їх огорожа кам'яна, далі, на третьому — ажурна, металева. Ще вище, на верхньому поверсі, розміщено один балкон, який підтримується витягнутими колонками. Завдяки такому прийому Лінецький надає фасаду напрям вертикального ритму, а з ним — й вертикального руху. Додатково рух уверх посилюється витягнутими лініями вузьких вікон у центральному об'ємі, який продовжує вікно у щипці, яке дрібно поділено на п'ять вузьких вертикальних частин. Будинок вирішено у раціональному дусі, а надання

йому певної орнаментальної та тематичної пластики дозволяє віднести його до декоративної лінії пізнього модерну.

Декілька по-іншому, але теж з використанням тих же принципів формоутворення, М.І. Лінецький вирішує фасад одного з двох будинків В.Т. Пташнікова, 1913 р., по вулиці Старопортофранківській, 97 (Додаток Б, Табл. 5.2.2). Тут головною є центральна вісь, яка виділяється на фасаді неглибокою розкрепівкою. Зверху вона акцентована високим дугоподібним щипцем. Бічні сторони будинку «з'єднуються» з центральною розкрепівкою за рахунок горизонтального фризу, а також, структурної пластики, яка проходить між третім та четвертими поверхами у вигляді довгих горизонтальних стрічок з включенням ряду барельєфних вінків з жіночими маскаронами. М.І. Лінецький вводить на фасад горизонтальний ритм за рахунок зменшення ширини вікон. Так, на крайніх боках фасаду вікна є достатньо широкими, далі, по руху до центру, вони звужуються, наступний ряд — це є два вузьких вікна і, нарешті, на центральній розкрепівці розміщено вже три вузьких вікна. Рух уверх виконується також по головній розкрепівці: широкий отвір проїзду на першому поверсі змінюється на другому та третьому рядом вікон, які складаються з трьох частин. Далі рух продовжується до барельєфного маскарону, розташованого по центральній осі, і вертається по дугоподібній арці униз. Такому поверненню руху сприяють також два вузьких мозаїчних панно, які вставлені у гладінь стіни з обох боків верхньої частини розкрепівки. Таким чином, М.І. Лінецький, вирішуючи композиційну побудову фасаду, використав приховані, не видимі з першого погляду, прийоми, але саме вони сприяють цілісності будові та її раціональності, яка проявилась, в тому числі, і в зовнішньому вигляді споруди.

Ще, в якості прикладу застосування прийомів формоутворення в архітектурі пізнього модерну, можна навести будівлю прибуткового будинку Чернігова і Шестопада, 1911-1912 рр., на Катеринінській, 35, де відомий архітектор Л.М. Чернігов в співтоваристві з Ф.Л. Паппе, разом з іншими,

використав той же прийом зворотного руху (Додаток Б, Табл. 5.2.3). Ієрархічна супідрядність головному куту будівлі двох бічних фасадів створюється завдяки широким розкрепівкам з великими щипцями трапецієподібної форми, які цей кут фланкують. Тектонічність знайшла вираз в облегшенні ваги стіни від нижнього рустованого поверху, який виконано з нанесенням фактури «ломаного» каменю, до верхньої чистої гладі поверхні. Виражений ритм вікон дає вертикальний рух угору: від широкого вікна першого поверху він переходить на менш широкі прямокутні вікна другого та третього поверхів і вище — вікно зі зрізаними вікнами переводить рух на пару вузьких вікон останнього поверху. На горі цей рух «зустрічається» з мозаїчним декором підкарнизного фризу і повертає униз, «стікаючи» маленькими плиточками мозаїки по стіновій поверхні між вертикальним рядом вікон.

Зовсім інший прийом ієрархії, тектонічності, ритму та руху використовує Л.М. Чернігов у співавторстві з Я.С. Гольденбергом у побудові композиції прибуткового будинку Асвадунова, 1912-1914 рр., Пушкінська, 37 (Додаток Б, Табл. 5.2.4). В цьому великому кутовому будинку Л.М.Чернігов робить два повноцінних окремих фасада, які розгнуті на вулиці Пушкінську та Троїцьку. Кут нівелюється і, хоч залишається домінантою перехрестя, головного значення в ієрархії елементів будинку не має, будучи сполучною ланкою двох фасадів. Все поле композиційних прийомів і ієрархічних співвідношень Л.М. Чернігов зрушує на бічні фасади, а саме, в область їх центральних вісей. Він використовує по центральних вісях фасадів композицію з групи елементів, акцентуючи її великим фронтом з напівциркульною ампірною аркою та чотирма колонами доричного ордеру. Тектонічність будинку надає фактура «ломаного» каменю на першому та другому поверсі, а далі фасад облегшується за рахунок гладі поверхні стіни. Горизонтальний рух задається двома бічними еркерами, які «передають» хвилю центральному еркеру, нібито зажатому між двох колон. Рух вгору здійснюється від рустованого поля нижніх поверхів, який

завершується віялом трапецієподібних каменів напівциркульних арок. Далі рух вздовж стіни продовжується по вертикальних лініях еркерів, завершаючись нагорі в міжвіконних колонках.

Не менш цікавим представляється будинок І. Маргуліса, який збудував архітектор Ф.Л. Паппе у 1912-1913 роках, Сабанський пров., 1. Величний будинок, кут якого орієнтовано на головний вхід до Олександрівського парку (нині парк ім. Т.Г. Шевченка), Ф.Л. Паппе вирішив у вигляді кубічного об'єму. Таким чином, домінантою становиться не окремий кут будівлі, як було прийнято в більшості будівель одеського пізнього модерну, а увесь об'єм. Обидва боки об'єму організовано як два фронтальних фасади, з центральними вісями на кожному. По цих вісях Ф.Л. Паппе розміщує широкі розкрепівки: в три вікна по одному фасаду і в два — по другому. На головному фасаді, який розгорнуто на вулицю Маразліївську, композиція «стягується» до центру лініями довгих балконів. Тектоніка надається фасадам за рахунок русту нижнього поверху з фактурою «ломаного» каменю. На головному фасаді відтворюються горизонтальний рух лінією хвилеподібних сандриків над вікнами центральної розкрепівки. Його доповнюють горизонтально повернуті овали медальйонів на міжвіконних фільонках третього поверху. На тому фасаді, що виходить на Сабанський провулок, Ф.Л. Паппе задає вертикальний рух вузькими довгими розкрепівками між вікон центрального блоку. Вертикальна лінія повторюється в членуванні фільонки та продовжується у імпостах вікон, тим самим створюючи ніби безперервну вертикаль, яка тягнеться до верху будівлі. До головного об'єму примикає бічний фасад, в якому повторюються такі самі композиційні принципи. Ф.Л. Паппе доповнює його тематичною пластикою у вигляді барельєфів робітників, розміщуючи їх на самому верху — по стіні лоджії верхнього поверху.

Таким чином, наведені приклади будинків пізнього модерну Одеси характеризують, перш за все, авторську позицію архітекторів у виборі композиційних прийомів та принципів формоутворення, які були притаманні

архітектурі пізнього модерну взагалі і втілення їх в свої об'єкти, зберігаючи при цьому індивідуальність і неповторність образу.

Усіх одеських архітекторів, які працювали в стилістиці модерну та які будували, в тому числі, і в пізньому модерні, об'єднує віртуозне володіння засобами композиції та методами стилізації, що вимагалося стилем. Не дивлячись на те, що більшість з них лише починали свою професійну діяльність, а деякі вже достатньо довго працювали і у добу історизму, вони, відчувши віяння нової архітектури, зуміли створити дійсно значущі архітектурні будівлі пізнього модерну Одеси. Одеським архітекторам був притаманний делікатний підхід до існуючої забудови: ретельне вписування нових будівель, уникнення активних асиметричних композицій фасадів, задля збереження візуальної цілісності забудови міста. У фасадних композиціях пізнього модерну одеські зодчі застосовували оригінальність, і при тому гармонійне поєднання тих чи інших композиційних прийомів, декору, архітектурної пластики. Вони не обійшли стороною і гротескне включення необарокових елементів до фасадів раціонального модерну. При цьому, архітектори, звісно, знаходилися у руслі політичних та суспільних подій с тодішню хвилею демократизації суспільства в цілому і відповіли на це включенням до фасадів прибуткових будинків скульптур та барельєфів на тему праці. Перебуваючи у просторі вільного вибору тих чи інших композиційних та декоративно-пластичних засобів, вони не виходили за межі стилю пізнього модерну, основним посилом якого стала раціональність у всіх аспектах архітектурного формоутворення.

Безперечним є те, що одеські архітектори належали до еліти суспільства і були безсумнівними професіоналами в архітектурній практиці. Отримавши у своїй більшості професійну освіту у Санкт-Петербурзькій академії мистецтв або в столичному Інституті цивільних інженерів, вони знаходилися у струмені прогресивних тенденцій архітектури того часу. Але, попри те, що в Європі, в Санкт-Петербурзі, Львові, Києві, Харкові та інших містах модерн міцно завойовував свої позиції, в Одесі спостерігалися

коливання між історизмом і модерном. Навіть в період пізнього модерну, коли тенденції історизму повинні були відступити, в Одесі продовжували будуватися будівлі в "неостилях", правда вже з застосуванням нової для того часу конструктивної схеми та будівельних матеріалів. Прикладом цього може служити низка пам'яток архітектури, таких як прибутковий будинок Григорьєвої, арх. Ю.М. Дмитренко, Х.Я. Скведер, 1912 р., Ланжеронівська, 15, виконаний з елементами неоготиці, або будинок О. Распопової, арх. Ю.М. Дмитренко, 1911 р., Катеринінська, 21, що відтворює класичну спадщину. На все це більшою мірою впливали смаки замовників і їх фінансові можливості.

У смаках одеської публіки все ще переважала любов до еkleктики та історизму, чим пояснюється вибір ними стильових напрямів модерну із застосуванням різноманітного декору на фасадах одеської забудови пізнього періоду модерну. На площину фасадів вводилися елементи модерну при практично завжди симетричній композиції та традиційній формі і розмірах вікон. Все це в цілому зближує будівлі пізнього модерну з архітектурою історизму Одеси.

Не можна не відмітити і особливу прихильність одеського замовника до необарокових елементів фасадів з побажаннями добробуту (путті, вази з фруктами та квітами, інші символи добробуту). Окрім зазначених необарокових елементів цікавим прийомом була вставка у фасад прибуткового будинку витягнутого вузького прямокутника з барельєфами у вигляді гірлянд з фруктів в глибині нього, як знак та символ побажання фінансового благополуччя для замовника. А.Б. Мінкус вперше використовує його в прибутковому будинку Е.С. Вернетти, побудованому у 1910-1912 рр. на Ніжинській, 52, а коли він пізніше, у 1913-1914 рр., добудовує до нього другий будинок по вул. Л. Толстого, 10, також для Е.С. Вернетти, саме цей елемент став об'єднуючим для обох будівель. У фасад правого ризаліту прибуткового будинку І.Г. Раухвергера, 1912 р. М.І. Лінецький включає такий самий елемент у вигляді двох витягнутих вузьких прямокутників, які фланкують велике вікно другого поверху (Рис. 5.2).



Рис. 5.2 Необарокові барельєфні гірлянди на фасадах будівель одеського пізнього модерну.

Фінансова складова замовників як економія коштів відбилася також у збільшенні об'єму будівлі за рахунок зменшення площі вільного двору, що у деяких випадках робило неможливим раціональне планування квартир. Типізація, з деякими невеликими змінами, якою скористався архітектор Л.М. Чернігов в проектуванні низькі невеликих прибуткових будинків для О.П. Руссова на вулицях Софіївський і Коблівський, заощаджувала кошти вже на стадії проектування[119]. В деяких випадках стали економити на рішенні екстер'єру будівлі, виконуючи у кутових будівлях зрізаний кут як більш простіший у виконанні, тим самим. повертаючи застарілі прийоми історизму в архітектуру пізнього модерну. Застосування спрощеного прорізного декору, яким на фасадах деяких будівель замінювали складний і більш затратний у виготовленні скульптурний декор, стало ще одним заощадження на будівництві хоча і надавало будівлям більш раціонального вигляду.

Таким чином, як показав проведений аналіз, архітектуру пізнього модерну, так як і попереднього йому стилю - історизму, також можна назвати архітектурою вибору. Але, на відміну від історизму, який диктував вибір з форм і елементів архітектури минулих епох, у модерні вибір здійснювався архітектором і замовником на базі компромісу між передовими тенденціями світової архітектури того часу, творчого втілення авторського задуму архітектора і індивідуальних вимог замовника. Деякі архітектори пізнього

модерну продовжували працювати і у післяреволюційний період, продовжуючи втілення принципів раціоналізму в архітектуру конструктивізму і функціоналізму Одеси.

5.3 Значення архітектури пізнього модерну в подальшому розвитку одеського зодчества.

Історичні і політичні події, які сталися після 1915 року поступово привели до припинення будівництва у місті. Надалі архітектура Одеси розвивалася у спільному руслі, прийнятого новою державою для усіх міст — конструктивізму-функціоналізму, у якому раціональна побудова на всіх рівнях і відмова від зайвого декоративно-пластичного оздоблення фасадів стали основоположними. Через деякий час архітектуру конструктивізму змінив соцреалізм, у якому, у певній мірі, також знайшли втілення раціональні принципи. Результатом попереднього дослідження стало визначення ступеню еволюційного розвитку та виявлення спільних морфологічних і композиційних ознак пізнього модерну, конструктивізму і соцреалізму [86]. Основним принципом, який було застосовано в подальшій архітектурі, був принцип раціональності на рівні забудови ділянки, на планувальному рівні, об'ємно-просторовому рішенні будівель, композиційному та архітектурно-декоративному рівнях.

Вплив архітектури пізнього модерну на подальшу архітектуру конструктивізму-функціоналізму виявився, перш за все, на втіленні раціонального засобу розташування будівель на ділянці забудови: з відступом об'єму будівлі від червоної лінії забудови та утворенням, за рахунок цього, двору-курдонера (Рис.5.3.1).

У попередньому дослідженні [86] було також проведено аналіз і винайдено ідентичність у влаштуванні секцій і планувань будинків пізнього модерну і конструктивізму. Також було виявлено спільні риси у побудові фасадів пізнього модерну і конструктивізму. Показано вплив пізнього модерну у рішенні об'ємів, у формі і розміщенні вікон на фасадах, у

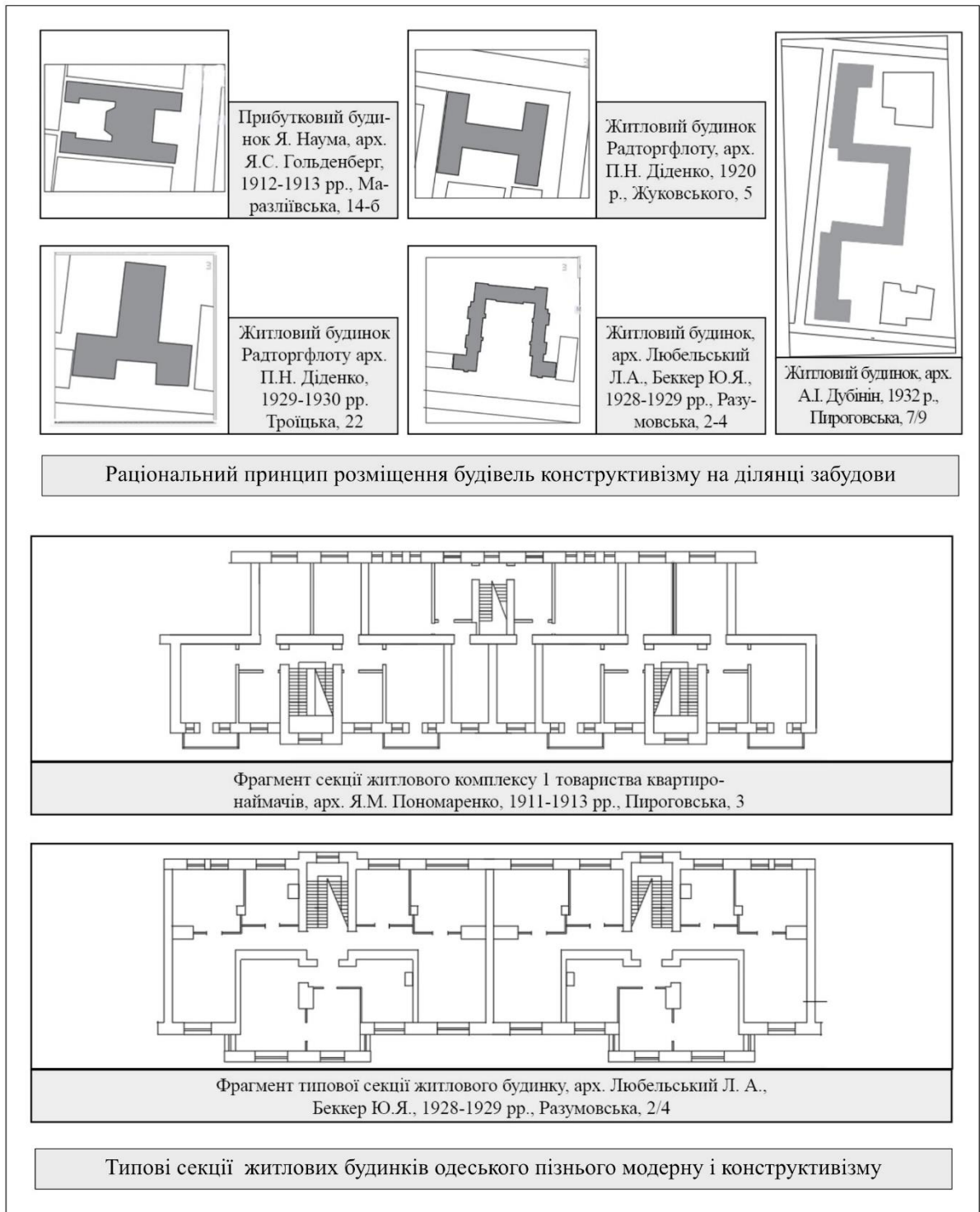


Рис. 5.3.1. Прояв раціональності в розташуванні у кварталній структурі міста і у прийомах планування будівель пізнього модерну і конструктивізму.

відсутності в деяких будівлях прийнятого в конструктивізмі розміщення заскленого сходового блоку на головних фасадах. Надалі, в архітектурі конструктивізму Одеси композиційним елементом об'ємів все ж таки став засклений сходовий блок, який було винесено на фасад, але цей прийом

також зародився у пізній період модерну, проте тоді в одеських будівлях за рідким виключенням широкого поширення не отримав (Рис. 5.3.2).

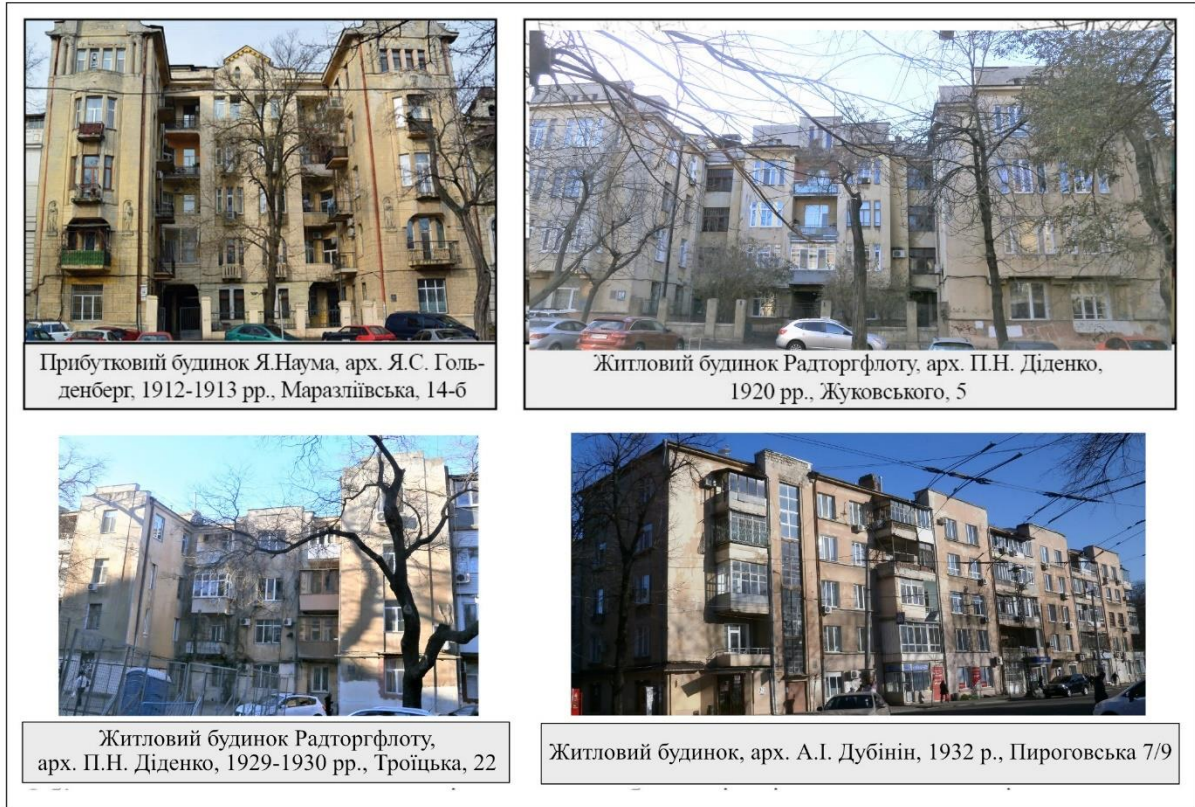


Рис. 5.3.2 Приклади рішення об'ємів будівель пізнього модерну та конструктивізму в архітектурі Одеси.

Що стосується застосування основних принципів формоутворення, які було виявлено в даному дослідженні, то на цьому рівні в архітектурі конструктивізму як раз спостерігаються відмінності від архітектури пізнього модерну.

Для архітектури конструктивізму було притаманне застосування функціонально-конструктивної пластики об'єму, яка стала основною у ієрархічному співвідношенні видів архітектурної пластики, лише у деяких випадках вона вступала у сполучення із структурною пластикою поверхні (вузькі розкрепівки), яка додавала вертикалізму і руху угору. Тектонічність будівлі ніяк не виявлялася. Будівля за рахунок позбавлення декору взагалі, а у деяких випадках, і структурної пластики ставала масивним самодостатнім об'ємом у міській забудові.

На архітектуру соцреалізму, що змінила конструктивізм, архітектура пізнього модерну вплинула як прямо, так і опосередковано, через неокласицизм (Рис. 5.3.3). У попередньому дослідженні на прикладі двох будівель пізнього модерну і неокласицизму було виявлено спільності у композиційній побудові фасадів, застосуванні ідентичних елементів оздоблення в тому числі і декору, спільні прийоми в прояві архітектурної пластики об'єму і поверхні [118].

В архітектурі соцреалізму знайшла втілення насамперед, художньо-тектонічна пластика об'єму у співсполученнях зі структурною, орнаментальною і тематичною пластиками поверхні. У кутових будівлях, поряд зі зрізаним, широке застосування отримав округлений кут, який став домінантою у міській забудові. Акцентами на фасадах стають еркери. Але, у композиційній побудові фасадів будинків соцреалізму на визначено вільного руху і динаміки. Будинки соцреалізму були за характером об'ємів масивними, надавали відчуття стабільності, стійкості та рівноваги, що перш за все, відповідало державній політичній програмі в області архітектури. Структурна пластика відбилася у горизонтальних тягах, а у деяких випадках, і у структурних стрічках із захопленням вертикального ряду вікон. У більшості будинків соцреалізму на фасадах застосовано контрастне співвідношення тинькування під «ломаний» камінь чи шубу нижніх поверхів і більш гладкої поверхні верхніх. В оздобленні фасадів знайшла застосування також тематична пластика у вигляді барельєфного декору у фільонках між рядами вікон та підкарнизних площинах. Правда, у таких випадках, ампірні вінки і гірлянди пізнього модерну було змінено на символіку соцреалізму: замість ампірних медальйонів — п'ятикутні зірки в оточенні вінків з пшеничних колосків. Було також показано, що вплив пізнього модерну простежується у будинках соцреалізму на композиційному рівні і на рівні елементів і деталей. У будівлях соцреалізму застосувалося декілька морфологічних і композиційних прийомів з архітектури пізнього модерну, а саме: чітка лінія трапецієподібних та прямокутних еркерів на



Пізній модерн:
прибутковий будинок Чернігова, Шестопала,
арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр.,
Катеринінська, 35



Неокласицизм:
прибутковий будинок С.Л. Рудь,
арх. Ф.Е. Кюннер, 1913 р., Тираспольська, 16



Соцреалізм: житловий будинок, арх. Г.В. Топуз, 1952-1954 рр., Грецька, 26/28

Рис. 5.3.3 Будинки пізнього модерну, неокласицизму і соцреалізму в архітектурі Одеси.

основних композиційних вісях фасадів, широкі вікна, пропорції яких близькі до квадрату, напівциркульні вікна, які розташовано по лінії верхнього

поверху, а також, запозичена з архітектури пізнього модерну необарокова форма щипців на фасадах (Рис. 5.3.4).



Рис. 5.3.4 Приклад застосування щипців «необарокової» форми у будівлях соцреалізму.

Кольорова гамма будинків конструктивізму та соцреалізму теж мало чим відрізнялося від колористики будівель пізнього модерну. В основному це світло та темно коричневі кольори фасадів.

Проте, не дивлячись на деякі відмінності в цілому, саме в архітектурі соцреалізму відбилися основні композиційні та формоутворюючі принципи пізнього модерну.

Таким чином, наведений вище аналіз доводить безперервність еволюції основних прийомів і засобів, сформованих в архітектурі пізнього модерну, застосування яких тривало у подальшій архітектурі конструктивізму і соцреалізму.

5.4 Рекомендації щодо відновлення втрачених елементів будівель та напрями подальших досліджень архітектури одеського пізнього модерну.

В Одесі до сьогодні існує тривала глобальна проблема — погана збереженість будівель історичної забудови. З кожним роком стан історичних будинків все більш погіршується і це, звичайно, може призвести до незворотних наслідків — до повного їх руйнування. А за цим піде процес нового будівництва в усталеній існуючій забудові (такі приклади вже є), і тим самим, місто поступово буде втрачати свою унікальність. Процес руйнування торкнувся також пам'ятників архітектури модерну. Будівлі втрачають аутентичні архітектурні елементи та цілі деталі. Так, значущий з точки зору архітектурної унікальності, прибутковий будинок Я.А. Наума, арх. Я.С. Гольденберг, 1912-1913 рр., Маразліївська, 14-б, втратив один з фасадних балконів, а в прибутковому будинку Рассель дель Турко, арх. М. Рейнгерц, 1910 р., Катеринінська, 8, відбулося обвалення верхнього правого кута. Проблема більш ранніх будівель в тому, що вони покривалися вапняним тинькуванням, яке також застосовували в більшості будівель пізнього модерну. Воно, на відміну від цементного, не так добре протистоїть атмосферним впливам і за роки свого існування майже втратило свої захисні властивості. Так, на одному з небагатьох збережених будівель одеського раннього декоративного модерну — прибутковому будинку О.О. Коссаговської, арх. М.І. Лінецький, поч. ХХ ст., Ніжинська, 6б, відпало тинькування карнизу, і його дерев'яні лати залишаються відкритими, піддаючись впливу опадів. Також в деяких будівлях пізнього модерну, де використовували вапняне тинькування, існує небезпека втрати автентичного декору. Так, декоративне барельєфне панно одного з будинків архітектора Л.М. Чернігова, який він створював для О.П. Руссова, у 1907 р., Коблевська, 38-б, вже майже повністю втрачено (Рис. 5.4.1). В архітектурі пізнього модерну, поряд з вказаними вище, виникає ще одна проблема: навіть незначні зміни, які привносяться в архітектуру певної будівлі, можуть привести до

зміни стилістичного напрямку будинку в цілому. Таким чином, втрачається унікальність будівлі і її первісний вигляд, такий,



Рис. 5.4.1 Сучасний стан пам'ятників архітектури пізнього модерну Одеси.

яким він замислювався автором на початку століття. Як було наведено раніше, пізній раціональний модерн включав в себе, в тому числі, класицизований напрямок, який балансує на межі між пізнім модерном і неокласицизмом. Однією з характеристик цього напрямку є практично рівнозначне включення в архітектуру неокласичних елементів і елементів модерну. Тут мають значення навіть незначні деталі, зміна яких може порушити баланс між різностильовими елементами, послужити зміні стилістики будівлі в цілому. Як приклад можна привести прибутковий будинок Молчанової, арх. Ф.Е. Кюнер, 1914 р., Л.Толстого, 28, в якому з найбільш значущих елементів модерну, є необарокові щипці розкрепівок. Самовільне втручання мешканців будинку при ремонті покрівлі привело до того, що форма щипця була змінена з необарокової складної форми на трикутну і отримала вигляд класичного фронтона. Звісно, що останню зробити було простіше. А це одразу змінило стилістику будівлі, схиливши її у бік неокласики (Рис. 5.4.2).

Також, при недогляді міської влади на будівлі прибуткового будинку Чернігова і Шестопаля, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35, було возведено ротонду, яка завершує та акцентує кут

будівлі, але не тої форми, яку вона мала раніше, хоча залишилися старі фото, і інформація про її первісний вигляд була доступна фахівцям.



Рис.5.4.2 Приклад самовільного втручання у реконструкцію будівлі пізнього модерну Одеси.

Таким чином, будь-які несанкціоновані, або просто необдумані зміни в зовнішньому вигляді і структурі пам'яток архітектури можуть привести до стилістичної зміни і до втрати унікальності одеського модерну взагалі. Залишається сподіватися на зміну ставлення одеських фахівців з реконструкції та реставрації будівель щодо вчасності та якості робіт.

До рекомендацій щодо реконструкції будівель пізнього модерну в цілому або втрачених деталей можна віднести наступне:

- ретельно вивчити конкретний об'єкт чи його деталі за автентичними фрагментами, що залишилися, або за фото;
- знайти закономірності у композиційній побудові, а також у характері деталей і форм даного об'єкту;
- прослідити особливості застосування і взаємозв'язку архітектурної пластики об'єму та площини об'єкту;
- вияснити стилістичний принцип побудови об'єкту та до якого стильового напрямку він відноситься;

— при наявності елементів і будь-яких частин, що збереглися, скопіювати їх з утриманням стильових характеристик. Вивчати особливості будинків пізнього модерну треба, використовуючи теоретичні напрацювання фахівців — архітекторів та істориків.

Таким чином, для коректного здійснення реконструкції і реставрації, дане дисертаційне дослідження відкриває низку подальших, більш детальних пооб'єктних досліджень архітектури пізнього модерну Одеси, задля відтворення, у випадку необхідності, архітектурних елементів і деталей будівель, які були втрачені чи видозмінені.

Рекомендації щодо наступних досліджень архітектури пізнього модерну Одеси.

У даній роботі вперше досліджується архітектура пізнього модерну. Було проаналізовано житлові та громадські будинки у їх прояву стилю на композиційному рівні, на рівні деталей та закономірностей застосування архітектурної пластики. Кожна будівля унікальна, має своєрідне сполучення морфологічних ознак, притаманних пізньому модерну. Ті форми, композиційні прийоми та архітектурна пластика, які вибиралися архітекторами для створення певного образу того чи іншого будинку, мають велике стилеутворююче значення і не повинні бути втрачені. Тому важливим висновком роботи було виявлення морфологічних ознак пізнього модерну і його характерних рис у той мірі, у якій вони були втілені саме в одеській архітектурі, та створення стильової класифікації у межах загального стилю пізнього модерну.

У наступних дослідженнях слід підняти ряд неохоплених питань, зокрема:

- дослідити, як проявився пізній модерн у будівлях промислового призначення та у малих архітектурних формах;
- провести більш глибокий аналіз планувань прибуткових і громадських будівель та їх зв'язок з об'ємами та фасадами;

— провести пооб'єктний аналіз з більш глибоким дослідженням композиції, у тому числі, і аналіз пропорційної побудови окремих будівель, ритмо-метричних закономірностей тощо;

— задля виявлення особливостей архітектури одеського пізнього модерну залучити порівняльний аналіз з будівлями пізнього модерну тодішній столиці Російської імперії, Санкт-Петербургу, та з архітектурою пізнього модерну інших європейських країн;

— особливої уваги можна приділити дослідженню інтер'єрів будівель пізнього модерну, що збереглися, чи відомі по фото;

— окремого вивчення потребує скульптурний та металевий декор, вітражі.

Таким чином, існує необхідність подальшого дослідження архітектури пізнього модерну для використання теоретичних наробок в збереженні пам'ятників архітектури, їх реконструкції та, при необхідності, відтворення деталей, елементів декору тощо.

Висновки до 5 розділу.

1. У ході класифікації будинків за видами архітектурної пластики та інших елементів, у тому числі і декору, було виявлено, що до складу пізнього модерну Одеси увійшли ретроспективна і раціоналістична стильові течії. Ретроспективна стильова течія включає класицизований і необароковий стильові напрями. У класицизованому напрямі, в свою чергу, винайдено ренесансну і ампірну лінії. В ампірну стильову лінію потрапили будівлі, в яких застосовувався ордер, а також безордерні будівлі. Необароковий стильовий напрям включає будівлі, у яких, в тій чи іншій мірі, відбився необароковий принцип формоутворення: відображення на фасадах потенційної енергії, динамічність, що відтворюється за рахунок горизонтального руху, великі необарокові деталі. Ретроспективна стильова течія класицизованого модерну дала початок виникненню неокласицизму, який з'явився в архітектурі Одеси в останню стадію пізнього модерну.

2. Раціоналістична течія проявила себе в архітектурі стилю пізнього модерну Одеси шляхом побудови об'єктів за принципом спрощення, який диктувався, насамперед, ідеями раціоналізму і принципом декоративізму, в якому набуло застосування багате декорування фасадів (здебільшого з включенням необарокових елементів).

3. У романтичний стильовий напрям входять будівлі з елементами "північного" (скандинавського), «неоруського» і "неоукраїнського" модерну. Однак, на відміну від європейського модерну, у якому будівлі романтичного напрямку з'явилися у ранній період, будівлі одеського модерну цього напрямку за часом створення потрапляють у період пізнього модерну. Тому "романтизм" пізнього модерну базується на раціональних принципах організації фасадів і не потребував зайвого декоративного оздоблення.

4. Раціоналістичний принцип формоутворення більшою мірою проявився в планувальних і композиційних рішеннях фасадів, а також на рівні фасаду, ретроспективний – на рівні фасаду, деталі і декору.

5. Визначено творчий внесок одеських архітекторів і роль замовника у проектуванні і будівництві будівель одеського пізнього модерну. Показано на прикладах видатних пам'яток архітектури цього періоду, що їх створення відбувалося із залученням основних принципів формоутворення, які було виведено в цьому дослідженні. Основне замовлення знаходилося у області зведення прибуткових будинків, і усі вимоги до архітектури зводилися до як можна більшого виділення їх із загальної маси міської забудови. При цьому, разом з видатними будівлями з архітектурної точки зору, створювалася значна кількість об'єктів фонові забудови. Одеські архітектори віртуозно володіли головним принципом модерну — стилізацією — і змогли створювати дійсно унікальні об'єкти,

6. Виявлено значення архітектури пізнього модерну у подальшому розвитку архітектури Одеси: принцип раціональності, який був сформований у період пізнього модерну, втілювався у конструктивізм на містобудівному, планувальному і композиційному рівнях. Архітектура пізнього модерну

опосередковано через неокласицизм проявилася в архітектурі соцреалізму. У сучасному будівництві знайшли застосування стилістичні риси раннього декоративного модерну, а пізній модерн з його естетикою раціональності, близькістю до архітектури конструктивізму, функціоналізму, як носій більш суворих і чітких форм, не знайшов втілення у сучасній архітектурі міста.

7. Вказано на деякі помилки, які були зроблені при несанкціонованому витрученні нефахівців у реконструкції будівель та надані рекомендації щодо відтворення первісного виду будівель. Надано рекомендації також щодо наступних досліджень архітектури пізнього модерну Одеси.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації вперше комплексно досліджується архітектура пізнього модерну. Було проаналізовано житлові та громадські будинки в їх прояву стилю на композиційному рівні, на рівні елементів і деталей, архітектурного декору та закономірностей застосування архітектурної пластики. За результатами дослідження сформульовано низку висновків, основними з яких є:

1. Стиль модерн з'явився практично одночасно по всій території Європи як «антиеклектичний» рух і не був однорідним в своєму прояві в архітектурі. До нього входять три основних напрями: національно-романтичний, інтернаціональний і раціоналістичний, а також є розподіл на ранній та пізній періоди. В останню стадію розвитку стилю виникає ретроспективна течія, в якому основну роль відіграє класицизований напрям пізнього модерну.

2. В результаті історіографічного аналізу виявлено, що глибокого дослідження пізнього модерну Одеси не проводилося, тим більше до цих пір не був проведений аналіз його композиційних, декоративних і стилістичних рис, не було виявлено специфіка архітектури пізнього модерну в порівнянні з іншими співіснуючими стилями в історичній забудові міста.

3. В дисертації прийнята комплексна методика дослідження, яка включає в себе емпіричний та теоретичний методи дослідження, такі як натурні обстеження та фотофіксація пам'яток архітектури, композиційний аналіз їх об'ємно-планувальної структури, фасадів, аналіз архітектурного декору. Також додаються спеціальні методи, які використовуються для виявлення специфіки архітектури. До них відноситься аналітичний метод інформаційної схеми фасадів, яка була запропонована Ю.В. Івашко задля виділення знакових елементів будівель — носіїв семантики модерну. Синтезування отриманих в ході аналізу результатів потребував залучення метод аналізу архітектурної пластики досліджуваних об'єктів (по О.О. Тіцу).

4. Показано, що незважаючи на прогресивні тенденції в архітектурі модерну в області нових конструкцій, матеріалів, технологій і технічного забезпечення, розміщення будівель в центрі міста відбувалося за прийнятою схемою жорсткої периметральної забудови.

5. Проведено аналіз об'ємно-просторової композиції, який показав, що об'єм будівлі залежав від плями розміщення на ділянці. Так, будівлі рядової забудови міста, що одним фасадом виходили на головні вулиці, могли мати О-подібні, П-подібні і призматичні об'єми. Більшість об'ємів будівель кутової забудови склалися з О-подібних форм. Кут, як найзначимий елемент будівлі, виступав як містобудівна домінанта і міг бути: прямим, округленим або вирішувався за рахунок окремого об'єму, що блокується з фасадами, складної форми. Зрізані кути, які застосовувалися в період історизму, у будівлях пізнього модерну знайшли втілення тільки в деяких будівлях в останню фазу розвитку модерну. Виявлені особливості планувальних рішень будівель пізнього модерну Одеси. Так, в період пізнього модерну стали зводитися багатосекційні будинки (5-6 секцій), що дозволяло створити більш раціональне планування кімнат. Сходові клітини лише в поодиноких об'єктах виносилися на головні фасади.

6. Аналіз фасадних композицій рядової забудови пізнього періоду одеського модерну показав найпоширеніший тип — це 3-осьова композиція з виділенням усіх трьох осей. У одеському пізньому модерні для рядової забудови не знайшла застосування асиметрична схема фасаду. Для кутової композиції могла застосовуватися як асиметрична схема побудови фасадів, що було пов'язано з нерівними сторонами кутових ділянок, так і симетрична. Якщо дозволяв розмір ділянки, архітектори прагнули надати фасадам кутової будівлі симетричного вигляду, що було переважне з композиційної точки зору, або вирішити один з них як окремий самостійний фасад рядової забудови.

7. В результаті аналізу структурних елементів фасадів архітектурних об'єктів пізнього модерну виявилось, що головними формальними ознаками

пізнього модерну є елементи стіни (аттики, щипці, еркери, цокольний поверх). Найпоширеною формою аттиків в будівлях пізнього модерну стала дугоподібна, ступінчаста прямої форми, у вигляді фронтона. Щипці мали в основному необарокову, комбіновану форму і в форму у вигляді фронтона. За типом еркерів в основному застосовувався трапецієподібний за формою і двоповерховий по висоті (починаючись з рівня 2-го поверху), що завершувався балконом а також еркери прямокутної та комбінованої форми. Балкони мали прямокутну форму, прямокутну з округленими кутами, трапецієподібну, форму півкола. В деяких будівлях пізнього модерну Одеси знайшли застосування також і лоджії. В класицизованому напрямку модерну на фасадах знайшли використання колони з доричними і іонічними капітелями, часто висотою в два поверхи. Вікна мають просту прямокутну форму, напівциркульну форму, та форму прямокутника зі зрізаними кутами. В нижніх поверхах будівель знайшли застосування прямокутні і арочні форми великих за розміром вікон. Входи та проїзди в основному мали прямокутну форму.

8. Виявлений тип декору, його малюнок і місце розташування на фасадах будівель періоду пізнього модерну Одеси. Так за типом скульптурний декор будівель одеського пізнього модерну підрозділяється на рельєф, барельєф і об'ємну скульптуру. За характером малюнка декор пізнього модерну Одеси можна класифікувати на: геометричний, рослинний, зооморфний, антропоморфний і геральдичний.

9. У результаті аналізу основним видом об'ємної архітектурної пластики виявлена художньо-тектонічна пластика фасаду. Декоративно-символічна пластика застосовувалася тільки в будівлях романтичного напрямку модерну, функціонально-конструктивна пластика об'єму виявлена тільки в одиничних об'єктах пізнього раціонального модерну.

10. В результаті аналізу пам'яток архітектури пізнього модерну виявлені закономірності в поєднанні різних видів об'ємної пластики та пластики поверхні:

— функціонально-конструктивна пластика об'єму застосовувалася в більшості в поєднанні зі структурною і тематичною пластикою поверхні жорсткість конструктивного способу нівелювалася і зм'якшувалася;

— художньо-тектонічна пластика об'єму посилювалася структурною пластикою і орнаментальною, а також (на відміну від раннього декоративного модерну) тематичною;

— декоративно-символічна пластика об'єму застосовується тільки для будівель романтичного напрямку модерну і практично позбавлена структурної, орнаментальної або тематичної пластики (самодостатність форми).

11. Проаналізовано застосування того чи іншого виду пластики, а також поєднання пластичних прийомів у будівлях пізнього модерну з урахуванням основних композиційних прийомів, а саме: тектоніки, масштабності та ієрархічного співвідношення видів архітектурної пластики в конкретних об'єктах. Визначено закономірності вибору виявлених сполучень пластики об'єму і пластики поверхні в досліджуваних пам'ятках архітектури пізнього модерну: в залежності від плями забудови і композиційного задуму архітектора вибиралася форма споруди, а авторська концепція зодчого, стосовно образу будівлі, виявлялася у виборі певної пластики об'єму і поверхні.

12. Виконано узагальнення попереднього аналізу композиції, архітектурного декору і архітектурної пластики будівель одеського пізнього модерну, на підставі чого виявлені характерні композиційні прийоми одеського пізнього модерну. Як було виявлено, головними особливостями побудови фасадних композицій будівель одеського пізнього модерну є прояв ритмів, акценту, домінанти і руху. Проведений порівняльний аналіз з будинками попередніх стилів історизму і раннього модерну виявив відмінності від них за принципами формоутворення (композиційними прийомами і закономірностями застосування архітектурної пластики), та підтвердив, що до цих принципів відносяться: принцип ієрархічного

співвідношення, прояв акцентів, ускладнення ритмів і прояв руху в різних площинах на будинках пізнього модерну Одеси.

13. Проведений порівняльний аналіз доводить, що архітектура пізнього модерну відрізнялася від попередньої архітектури історизму за основними принципами формоутворення – композиційними прийомами та видами архітектурної пластики, а вже з архітектурою раннього модерну знайдено спільні прийоми, що дозволяє провести лінію спадкоємності цих прийомів від раннього періоду модерну — в пізній.

14. Виявлено, що до складу пізнього модерну увійшли ретроспективний і раціоналістичний напрями. У ретроспективний напрям входять класицизована і необарокова стильові течії. В класицизовану течію, в свою чергу, винайдено ренесансну і ампірну лінії. Стилiстичний аналіз об'єктів пізнього модерну показав наявність як безордерних будівель, так і об'єктів, в яких ордер знайшов застосування. В деяких випадках застосовувався велетенський класичний ордер по висоті в двоповерховий проліт. У іншому прикладі можна спостерігати велетенський доричний ордер, але вже в зміненому виді, з візуальним порушенням тектонічних законів. Ретроспективний напрям класицизованого модерну дав початок виникненню неокласицизму, який з'явився в архітектурі Одеси в останню стадію пізнього модерну.

15. Раціоналістичний напрям проявив себе в архітектурі пізнього модерну Одеси в якості побудови об'єктів за раціоналістичним принципом, в якому спостерігається лінія спрощення і лінія декоративізму, а також знайшов прояв в принципі романтизму. Так, романтичний напрям в одеській архітектурі представлений елементами "північного", «неоруського» і "українського" модерну. Раціоналістичний напрям більшою мірою проявлявся в планувальних і композиційних рішеннях, а також на рівні фасаду, ретроспективний – на рівні фасаду, деталі і декору.

16. Визначено творчий внесок одеських архітекторів і роль замовника в проектуванні і будівництві будівель одеського пізнього модерну.

Показано на прикладах видатних пам'яток архітектури цього періоду, що їх створення відбувалося із залученням основних принципів формоутворення, які було виведено в цьому дослідженні. Основне замовлення знаходилося в області зведення прибуткових будинків, і усі вимоги замовників зводилися до як можна більшого виділення їх із загальної маси міської забудови. При цьому, разом з видатними будівлями з архітектурної точки зору, створювалася велика кількість об'єктів фонові забудови. Одеські архітектори віртуозно володіли головним принципом модерну — стилізацією і змогли створити дійсно унікальні об'єкти, деякі з яких гідні отримати статус пам'яток архітектури України.

17. Виявлено значення архітектури пізнього модерну в подальшому розвитку архітектури Одеси: принцип раціональності, який був сформований в період пізнього модерну, втілювався в конструктивізмі на містобудівному, планувальному і композиційному рівнях. Архітектура пізнього модерну опосередковано через неокласицизм проявилася в архітектурі соцреалізму. У сучасному будівництві в декоративному обладнанні фасадів знайшли застосування стилістичні риси раннього декоративного модерну, а пізній модерн з його естетикою раціональності, близькістю до архітектури конструктивізму, функціоналізму, як носій більш суворих і чітких форм, на рівні фасадів і декору не знайшов втілення в сучасній архітектурі міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Опубліковані літературні джерела

1. Азизян И.А. Композиционные основы взаимодействия искусства/ И.А. Азизян // Архитектурная композиция. М.: 1970. – 176 с.
2. Андриевский Н. Ю. Одесса // Odessa: Путеводитель-справочник. / Андриевский Н. Ю. – О.: Маяк, 1981. – 142 с.
3. Архітектура: короткий словник-довідник / [А. П. Мардер, Ю. М. Євреїнов, О. А. Пламеницька та ін.; за заг. ред. А. П. Мардера]. – К.: Будівельник, 1995. – 335 с.
4. Архітектурна спадщина України / [за ред. д-ра мистецтвознавства В. І. Тимофієнка]. – К.:НДІТІАМ, 1997. – Вип. 4. Проблеми стильового розвитку архітектури України. – К.: Українознавство, 1997. – 208 с.
5. Асеев Ю. С. Стили в архитектуре Украины. / Асеев Ю. С. – К.: Будівельник, 1989. – 103 с.
6. Атлас Д. Г. Старая Одесса, ее друзья и недруги. / Атлас Д. Г. – О.: 1911. – 44 с.
7. Барбышев, Е.Н. Формообразующие структуры и архитектурная форма/ Е.Н. Барбышев, Г.Ю. Сомов // Архитектура СССР. – 1990. –№2, С. 75-79.
8. Бархин М.Г. Город, структура, композиция. – М.: Наука, 1986. – 44 с.
9. Баталов А. Проблема архитектурно-планировочного решения центра г. Одессы / Отчет о командировке / Баталов А. – К.: Акад. архітектури УССР, 1950. – 25 с.
10. Бевз М. Урбаністичні трансформації центральної частини міста Львова у ХІХ – ХХ ст. [Архітектура Галичини ХІХ – ХХ ст.]: вибрані матеріали міжнародного симпозіуму 24-27 травня, присвяченого 150-річчю заснування Державного університету “Львівська політехніка” – Л., 1996. – С. 51-69.

11. Безродный П. П. Архитектурные термины. Краткий русско-украинский словарь. / Безродный П. П. – К.: Вища школа, 1993. – 272 с.
12. Безсонов С. Архитектура Украины XIУ – XIX веков. / Всеобщая история архитектуры: В 2-х т./ С. Безсонов, П. Тельтевский. – М.: Госстройиздат, 1958-1963. Т. 2. – С. 406-422.
13. Беккер А. Ю. Современная городская среда и архитектурное наследие. / А. Ю. Беккер, А. С. Щенков. – М.: Стройиздат, 1986. – 204 с.
14. Беляева, Е.Л. Архитектурно-пространственная среда города как объект зрительного восприятия / Е.Л. Беляева. - М.: Стройиздат, 1977. – 127 с.
15. Берсенева А. А. Европейский модерн: Венская архитектурная школа / Берсенева А. А. – Екатеринбург, изд-во Уральского ун-та. – 1991. – 210 с.
16. Борисова Е. А. Русская архитектура конца XIX – начала XX в. / Е. А. Борисова, Т. П. Каждан. – М.: Наука, 1971. – 238 с.
17. Борисова Е. А. Русский модерн. / Е. А. Борисова, Г. Ю. Стернин. – М.: Советский художник, 1990. – 360 с.
18. Бунин А. В. История градостроительного искусства / Бунин А. В. – М.: Стройиздат, 1953. – Т. I. – 531 с.
19. Буткевич Л. М. История орнамента / Буткевич Л. М. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2005. – 267 с.
20. Вёльфин Г. Ренессанс и барокко/ Вёльфин Г. – СПб: Азбука-классика, 2004. – 283 с.
21. Вёрман К. История искусства всех времен и народов / Вёрман К. – СПб: Просвещение. – Т.1. – 832 с.
22. Виноградова Н. А. Малая история искусств. Искусство стран Дальнего Востока / Н. А. Виноградова, Н. С. Николаева. – М.: Искусство, 1979. – 374 с.
23. Всеобщая история архитектуры: Архитектура XIX - начала XX вв. / гл. ред. кол.: А. В. Власов (гл. ред.) – Л. М.: Стройиздат, 1972. – 592 с.

24. Герчук Ю.Я. Что такое орнамент? Структура и смысл орнаментального образа/ Ю.Я. Герчук –М.: РИП-Холдинг, –1998. – 304 с.
25. Герлігі П. Одеса - Odessa: Історія міста, 1794-1914 / Герлігі П. – К.: Критика, 1999. – 382 с
26. Горюнов В. С. Архитектура эпохи модерна. Концепции. Направления. Мастера / В. С. Горюнов, М. П. Тубли. – СПб.: Стройиздат, 1992. – 300 с.
27. Греков А.С. Формирование жилых структур в исторически сложившейся застройке городов юга Украины: автореф. дисс. на соискание ученой степени кандидата архитектуры. / А.С. Греков. – К , 1989. – 18 с.
28. Греков А.С. Особенности архитектуры жилых домов Одессы XIX в. / А.С. Греков// Строительство и архитектура. – 1988. – №10.–С.6-7.
29. Гидион З. Пространство, время, архитектура / З. Гидион – М.: Стройиздат, 1984. – 455 с.
30. Грубе Г.-Ф. Путеводитель по архитектурным формам / Г.-Ф. Грубе, А. Кучмар. – М.: Стройиздат, 2000. – 216 с.
31. Гуляницкий Н. Ф. О современном значении понятия “памятник архитектуры”. / Гуляницкий Н. Ф. с Теория и практика реставрационных работ. – Сб. 3. – М.: Изд-во литературы по строительству, 1972. – С.13-15.
32. Гуревич П. С. Философия культуры / Гуревич П. С. – М.: Аспект пресс, 1995. – 287 с.
33. Едике Ю. История современной архитектуры/ Ю. Едике. – М.: Искусство, 1972. – 245 с.
34. Зейлигер О. Д. Памятники архитектуры Одессы и их охрана: / Фотоальбом/ / Зейлигер О. Д. – О.: Акад. архитектуры УССР, 1939. – 56 л.
35. Івашко Ю. В. Основи стилеутворення модерну в архітектурі України (кінець XIX – початок XX ст.): дис. ... доктора архітектури/ Ю.В. Івашко. – К., 2013. – 406 с.
36. Івашко Ю. Модерн Європи и Києва / Івашко Ю. В. – К.: 2007. – 96 с.

37. Ивашко Ю. Модерн Западной Европы, Украины и Китая / Ивашко Ю. В., Ли Шуань – К.: Феникс, 20015. – 152 с.
38. Игнаткин И. А. Охрана памятников истории и культуры. / Игнаткин И. А. – К.: Вища школа, 1990. – 223 с.
39. Иконников А.В. Эстетическая проблема архитектуры. / А.В. Иконников. – М.: Знание, 1970. – 47 с.
40. Иконников А.В. Основы архитектурной композиции. / А.В. Иконников. – М.: Искусство, 1971. – 224 с.
41. Иконников А.В. Историко-архитектурное наследие и современный город. Обзор. / [гл. ред. Е. В. Михайловский]. – М.: Искусство, 1973. – 46 с.
42. Иконников А.В. Памятники архитектуры в структуре городов СССР. / А.В. Иконников. – М.: Искусство, 1998. – 220 с.
43. Иконников А.В. Реконструкция центра крупных городов. / А.В. Иконников. – М.: Знание, 1985. – 64 с.
44. Иконников, А.В. Функция, форма, образ в архитектуре/ А.В.Иконников, - М.: Стройиздат, 1986. - 288 с..
45. Искусство стран и народов мира: Архитектура. Живопись. Скульптура. Графика. Декоративное искусство. Краткая худож.энциклопедия. / [гл. ред. Б. В. Иогансон]. – М.: Советская энциклопедия. Т. 5. 1981. – 720 с.
46. Історія української архітектури / [за ред. В. Тимофієнка]. – К.: Техніка, 2003. – 472 с.
47. Каплун, А.И. Стиль и архитектура/ А.И. Каплун. - М.: Стройиздат, 1985 - 232с.
48. Кириков Б. Архитектура петербургского модерна. Особняки и доходные дома / Кириков Б. М.– СПб.: Коло, 2006. – 576 с.
49. Кириллов В. В. Архитектура русского модерна (опыт формологического анализа) / Кириллов В. В. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 214 с.

50. Кириллов В. В. Архитектура “северного модерна” / Кириллов В. В. – М.: УРСС, 2001. – 110 с.
51. Кириллова М.В. Мастерство композиции: пространство, пластика, ансамбль/ М.В. Кириллова, И.В. Иванова. - М.: Стройиздат, 1983. - 175 с.
52. Кириченко Е. И. Русская архитектура 1830-1910-х годов / Кириченко Е. И. – М.: Искусство, 1982. – 400 с.
53. Кириченко Е. И. Архитектурные теории XIX века в России / Кириченко Е. И. – М.: Искусство, 1986. – 344 с.
54. Кириченко Е. И. О закономерностях развития архитектуры (опыт системного исследования эклектики и модерна) / Е. И. Кириченко // Архитектура СССР. – 1973. – № 12. – С. 130-155.
55. Кириченко Е. Неоклассицизм и акмеизм в русском искусстве начала XX века.// Вопросы искусствознания. 2-3/94. М., 1994. - С. 358-371.
56. Клейн Л.С. Археологическая типология/ Л.С.Клейн. – Л.: 1991. – 448 с.
57. Козловская, М.А. Конструктивные структуры и архитектурные формы гражданских зданий/ М.А. Козловская // Конструкции и архитектурная форма в русском зодчестве XIX - начала XX вв. М.: Стройиздат, 1977. - С.127-164.
58. Косточкин В. В. Проблемы воссоздания в архитектуре / В. В. Косточкин . – М. , 1984. – 64 с.
59. Крастиньш Я. А. Стиль модерн в архитектуре Риги / Крастиньш Я. А. – М.: Стройиздат, 1988. – 272 с.
60. Кринский, В.Ф. Элементы архитектурно-пространственной композиции / В.Ф. Кринский, И.В. Ламцов, М.А.Туркус. - М.: Стройиздат, 1968. – 168 с
61. Кучмар А. Основы архитектурного формообразования/ М. Кучмар/ А.Кучмар; пер.с нем. Д.Г.Копелянского.-М.:Стройиздат, 1984. – 223с.

62. Лисовский В. Г. Особенности русской архитектуры к. XIX- н. XX вв. – Л.: Знание, 1976. – 40 с.
63. Лисовский В.Г. Национальные традиции в русской архитектуре XIX века. Л., 1988. – 85 с.
64. Мардер А.Г. Эстетика архитектуры: теоретические проблемы архитектурного творчества / А.Г. Мардер. - М.: Стройиздат, 1988. – 216 с.
65. Михайловский Е. В. Основы современного подхода к реставрации памятников культуры / Е. В. Михайловский // Методика и практика сохранения памятников архитектуры. – М.: Стройиздат, 1974. – С. 41-47.
66. Мокроусова О. Г. Процеси збільшення висотності житла як характерна ознака будівельної активності кінця XIX – початку XX століття / Олена Мокроусова // Містобудування та територіальне планування. – 2006. – № 23. – С. 166-175.
67. Моргун Е.Л. Особенности стиля модерн в архитектуре Санкт-Петербурга, Москвы и Одессы / Е. Л. Моргун, А. Акридина // Проблемы теории и истории архитектуры Украины. - 2013. - Вип. 13. - С. 168-173
68. Моргун О.Л. Историзм в архітектурі Одеси другої половини XIX – початку XX століття (стильові та композиційні аспекти: автореф. дисс. на соискание ученой степени кандидата архитектуры. / О.Л. Моргун. – Одеса , 2010. – 20 с.
69. Москвич Г. Иллюстрированный практический путеводитель по Одессе с приложением плана Одессы / Москвич Г. – Пгд: Ред. путев., 1915. – 224 с.
70. Нариси з історії українського мистецтва/ [за заг. ред. В. Заболотного]. – К.: Мистецтво, 1966. – 670 с.
71. Нащокина М.В. Европейская архитектурная интеграция на рубеже веков (национальное и интернациональное в европейском модерне) / М.В. Нащокина // Модерн и европейская художественная интеграция. –М.: – 2004. – С. 373-386

72. Николаева С. И. Эстетика символа в архитектуре русского модерна / Николаева С. И. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2003. – 191 с.
73. Одесса. Прошлое Одессы. Ее торговля и промышленность. – Б. м., б. г. – вырезка из кн. “Живописная Россия”, т. У ч. 2. – С. 120-134.
74. Одесса – Odessa: Архитектура г. Одессы начала века / [Альбом старинных фотографий]. – Репринт. изд. – О.: ОКФА, 1994. – 104 с.
75. Орнамент всех времен и стилей / [100 таблиц с объяснительным текстом Н. Ф. Лоренца]. – СПб.: изд. А. Ф. Девриена, 1898. – 100 с.
76. Очерки истории строительной техники России XIX – начала XX веков. – М.: Стройиздат, 1964. – 372 с.
77. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: Ил. катал.-справ.: в 4-х т. – К., Будівельник, 1983. – Т.3.
78. Пилявский В. Здания, сооружения, памятники Одессы и их зодчие / В. Пилявский – Одесса.: Оптимум, 2010. – 276 с.
79. Пилявский В. Зодчие Одессы. Историко-архитектурные очерки/ В. Пилявский – Одесса.: Оптимум, 2010. – 212 с.
80. Полевой В.М. XX век. Изобразительное искусство и архитектура стран и народов мира. / В. М. Полевой – М.: Сов. художник, 1989. – 456 с.
81. Полонская О.М. Декоративный и рациональный Модерн в архитектуре Одессы кон. IX – нач. XXст. / Полонская О.М. // Проблемы теории и истории архитектуры Украины. -2014. Вып. 14. - С. 26-30.
82. Полонская О.М. Композиция фасадов памятников архитектуры рядовой застройки Одессы периода позднего модерна. / Полонская О.М. // Проблемы теории и истории архитектуры Украины.-2015. Вып. 15 -С. 39-44.
83. Полонская О.М. Архитектурная пластика памятников архитектуры Одессы периода позднего Модерна. / Полонская О.М. // Проблемы теории и истории архитектуры Украины. -2016. Вып. 16. -С.16-22.
84. Полонская О.М. Эркеры в памятниках архитектуры Одессы периода позднего модерна. / Полонская О.М. // Проблемы теории и истории архитектуры Украины, -2017. Вып. 17. - С.57-63.

85. Полонская О.М. Особенности формирования архитектуры позднего Модерна Одессы (на примере творчества архитектора Л.М. Чернигова). / Полонская О.М. // Проблемы теории и истории архитектуры Украины, -2018. Вип. 18. – С. 185-190.
86. Полонская О.М., 2019. Значение архитектуры позднего Модерна для дальнейшего развития архитектуры Одессы. / Полонская О.М. // Проблемы теории и истории архитектуры Украины.- 2019. Вып. 19. – С. 234-241.
87. Прибега Л. В. Форма, образ, функція пам'яток архітектури / Л. В. Прибега // Архітектура України. – 1992. – №1. – С. 19-21.
88. Прокофьев В.Н. Об искусстве и искусствознании. М., 1985.
89. Пруцын О. И. Город и его наследие / О. Пруцын. – М.: Стройиздат, 1980. –89 с.
90. Раппопорт А. Г. Форма в архитектуре / А. Г. Раппопорт, Г. Ю.Сомов. – М.: Стройиздат, 1990. – 342 с.
91. Ревзин Г.И. Неоклассицизм в русской архитектуре начала XX века. М., 1992.
92. Ревзин Г.И. Очерки по философии архитектурной формы. М., 2002.
93. Сарабьянов Д. В. Стиль модерн / Д. В. Сарабьянов– М.: Искусство, 1989. – 295 с.
94. Сарабьянов Д. В. История русского искусства кон. XIX -нач. XX вв / Д. В. Сарабьянов– М., 2001 – Т.2 – С. 207-225.
95. Сарабьянов Д. В. К определению стиля / Д. В. Сарабьянов // Советское искусствознание. – М., 1979 – Т.2 – С. 207-225.
96. Свод памятников истории и культуры Украинской ССР. Одесская область. – К., 1984. – С. 6-53.
97. Стакян М. М. Основные принципы реставрации и реконструкции зданий в стиле “модерн” в городах Южной Украины (на примере г. Одессы): автореф. дисс. на соискание ученой степени кандидата архитектуры. / Стакян М.М. – Ереван , 1999. – 12 с.

98. Стернин Г. Ю. Художественная жизнь России на рубеже XIX-XX вв. / Г. Ю. Стернин– М.: Искусство, 1970. – 296 с.
99. Стернин Г. Ю. Русская художественная культура второй половины XIX – начала XX вв.: исследования, очерки / Стернин Г. Ю. – М.: Советский художник, 1984. – 296 с.
100. Тимофеенко В. И. Одесса / В. И.Тимофеенко – К.: Будівельник, 1984. – 160 с.
101. Тимофієнко В.І. Одеса: Архітектура. Пам'ятники / В. І. Тимофієнко– [3-є вид.]. – К.: Мистецтво, 1990. – 191 с.
102. Тимофієнко В. Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття / В. І. Тимофієнко– К.: Вид-во інституту проблем сучасного мистецтва, Головархітектура, 2002. – 470 с.
103. Тимофієнко В. І. Історико-містобудівні дослідження Одеси/ В. І. Тимофієнко, В. В. Вечерський, О. М. Сердюк. – К.: Фенікс, 2008.–157 с.
104. Тимофієнко В. І. Відродження Одеси: Архітектура повоєнного десятиріччя. / В. І .Тимофієнко - К.: Муз.Україна, 2006.-492 с.
105. Тимофієнко В. І. Енциклопедія архітектурної спадщини України: тематичний словник / В. І .Тимофієнко - К.: Українська академія архітектури, 1995.-366 с.
106. Тиц А. А. Пластический язык архитектуры / А.А. Тиц, Е.В Воробьева. – М.: Стройиздат, 1986. – 312 с.
107. Тиц А. А. Основы архитектурной композиции и проектирования / Тиц А. – К.: Вища школа, 1976. – 256 с.
108. Фремpton К. Современная архитектура: Критический взгляд на историю развития / Кеннет Фремpton; [под ред. В. Л. Хайта]. – М.: Стройиздат, 1990. – 535 с.
109. Шимко, В.Т. Архитектурное формирование городской среды / В.Т. Шимко. - М.: Высшая школа, 1990. – 223 с.
110. Щенков А. С. Современный облик памятников прошлого (Историко-художественные проблемы реставрации памятников архитектуры

/ А. С. Щенков, И. Ю. Вятчина, И.Ю. Меркулова и др. – М.: Стройиздат, 1983. –187 с.

111. Ясієвич В. Є. Особливості розвитку архітектурно-будівельної науки й освіти на Україні в ХІХ і на початку ХХ ст. / В. Є. Ясієвич // Нариси з історії природознавства і техніки. – 1984. – Вип. 30. – С. 66-71.

112. Ясиевич В. Е. От модерна к конструктивизму / В. Е. Ясиевич // Строительство и архитектура . – 1987. – № 11. – С. 27-31.

113. Ясиевич В. Е. Мастера модерна и эклектизма / В. Е. Ясиевич // Строительство и архитектура. – 1987. – № 12. – С. 25-27.

114. Ясиевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже ХІХ – ХХ веков / Ясиевич В. Е. – К.: Будівельник, 1988. – 184 с.

115. Ясиевич В. Е. В поисках национального и регионального своеобразия / В. Е. Ясиевич // Строительство и архитектура. – 1984. – № 2. – С. 26-29

116. Hitchcock H. Architecture Nineteenth and Twentieth Centuries. - Harmondsworth: Penguin books, 1971. - 682 p.

117. Krakowski P. Teoretyczne podstawy architektury wieku ХІХ. - Warszawa. Krakow: Nakladem Uniwersytetu Jagiellonskiego, 1979. -105 s.

118. Polonskaya Olga M., 2016. General formal principles of the Modern and Neoclassicism of Odessa, 1910 – 1914. Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications. Collection of scientific articles. – Rzeszów, Poland, 2016. – P. 175-177.

119. Polonskaya Olga, 2017. The specifics of formation of the late modern architectural style in Odessa (with reference to architect I.M. Chernigov’s work). ТЕКА Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, 2017, Nr 1, Volume ХІІІ. Lublin, Oddział Polskiej Akademii Nauk w Lublinie, s. 52-56.

Неопубліковані літературні джерела

120. Управління культури, національностей, релігій та охорони об’єктів культурної спадщини. Паспорти пам’яток архітектури (об’єктів культурної спадщини).

121. Архівні фонди КП «Бюро технічної інвентаризації» Одеської міської ради. Плани будівель.

Електронні джерела

122. Блог Antique про архітектуру України [онлайновий] Доступно: <https://archexplorer.wordpress.com/2011/07/17/> [Дата звернення 12.05.2016]

123. Архитектура Одессы. [онлайновий] Доступно: <http://archodessa.com/all/zhukovskogo-5> [Дата звернення: 6.11.2018];

124. Тимофієнко В. Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть: Біографічний довідник [онлайновий] Доступно: http://alyoshin.ru/Files/publika/timofienko/tim_zodchi_000.html [Дата звернення 13.08.2018]

125. Чепелик В. В. Український архітектурний модерн [онлайновий] Доступно: http://www.alyoshin.ru/Files/publika/4enelik/4enelik_08.html [Дата звернення 23.06.2017]

Джерела ілюстрацій

1. Фото до Рис. 2.1.1, рис. 2 Готель «Великий Московський», арх.Л.Л.Влодек, ск. Т. Фішель и С. Мільман.1901-1904 рр. [Онлайн] Доступно: <https://www.migdal.org.ua/times/112/21891/> [Дата звернення 13.08.2018];

3. Фото до Рис. 2.1.1, рис. 3 Прибутковий будинок О.О. Коссаговської, арх. М.І. Лінецький, поч. XX ст. [Онлайн] Доступно: <http://archodessa.com/all/nezhinskaya-66/> [Дата звернення 13.08.2018];

4. Фото до Рис. 2.1.1, рис. 5 Прибутковий будинок А.Е. Гаєвського, арх. В.О. Домбровський; Ф.А. Троупянський, 1903-1905 рр. [Онлайн] Доступно: <http://archodessa.com/all/elisavetinskaya-17/> [Дата звернення 13.08.2018];

5. Фото до Рис. 2.1.1, рис. 6: Прибутковий будинок Б.А. Магнера Магнера, арх. Л.М. Чернігов., А.В. Юргевіч, Н.М. Канівський, 1904-1905

pp. [Онлайн] Доступно: <https://archexplorer.wordpress.com/2011/06/22/D0%BB/>
[Дата звернення 14.08.2018];

6. Фото до Рис. 2.1.1, рис. 7: Прибутковий будинок Б.А. Магнера, арх. арх. Л.М. Чернігов., А.В. Юргевіч, Н.М. Канівський, 1904-1905 pp. [Онлайн] Доступно: <https://archexplorer.wordpress.com/2011/06/22/-1904-1905-%0/> [Дата звернення 14.08.2018];

7. Фото табл. 3.2: Прибутковий будинок І.С. Флексора, 1910 р. [Онлайн] Доступно: <http://archodessa.com/all/panteleymonovskaya-92/> [Дата звернення 8.09.2019];

8. Фото табл. 4.3.3, рис 1: Прибутковий будинок М.Б. Лібмана, арх. А. Нієс, Е.Я.Меснер., Г.А. Моргуліс, 1887-1888 pp. [Онлайн] Доступно: <https://dumskaya.net/news/libman-v-lesu-102276/> [Дата звернення 6.09.2019];

9. Фото до табл. 4.3.3, рис. 2: Прибутковий будинок Гринберга, арх. М.І. Лінецький, С.С. Гальперсон, 1902 р. [Онлайн] Доступно: <https://lookmytrips.com/574433eeff93676ecf019d76/dom-babelia-ff9367> [Дата звернення 6.09.2019], історичне фото . [Онлайн] Доступно: http://obodesse.at.ua/publ/zhukovskogo_ulica/1-1-0-130 [Дата звернення 6.09.2019];

10. Фото до табл. 4.3.3, рис. 4: Прибутковий будинок А.Е. Гаєвського, арх. В.О. Домбровський; Ф.А. Троупянський, 1903-1905 pp. [Онлайн] Доступно: <http://archodessa.com/all/elisavetinskaya-17/> [Дата звернення 13.08.2018];

11. Фото до табл. 4.3.3, рис. 5: Прибутковий будинок О.О. Коссаговської, арх. М.І. Лінецький, поч. ХХ ст. [Онлайн] Доступно: <http://archodessa.com/all/nezhinskaya-66/> [Дата звернення 13.08.2018];

12. Фото до табл. 4.3.3, рис. 6: Прибутковий будинок Б.А. Магнера, арх. арх. Л.М. Чернігов., А.В. Юргевіч, Н.М. Канівський, 1904-1905 pp. [Онлайн] Доступно: <https://archexplorer.wordpress.com/2011/06/22/-1904-1905-%0/> [Дата звернення 14.08.2018];

ДОДАТКИ

Додаток А. Апробація результатів дисертаційної роботи:

Додаток А.1. Список опублікованих праць за темою дисертації.

Додаток А.2. Апробація результатів дисертації на конференціях.

Додаток А.3. Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження.

Додаток А.4. Фото архівних матеріалів, які було використано в дослідженні

Додаток Б. Додаткові таблиці з ілюстративним матеріалом

Додаток А. Апробація результатів дисертаційної роботи:

Додаток А.1. Список опублікованих праць за темою дисертації

ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Полонська О.М., 2014. Декоративний і раціональний модерн в архітектурі Одеси кін. ІХ – поч. ХХст. Проблеми теорії і історії архітектури України, 14, С. 26-30.

2. Полонська О.М., 2015. Композиція фасадів пам'яток архітектури рядової забудови Одеси періоду пізнього модерну. Проблеми теорії і історії архітектури України, 15, С. 39-44.

3. Полонська О.М., 2016. Архітектурна пластика пам'яток архітектури Одеси періоду пізнього модерну. Проблеми теорії і історії архітектури України, 16, С.16-22.

4. Полонська О.М., 2017. Еркери в пам'ятках архітектури Одеси періоду пізнього модерну. Проблеми теорії і історії архітектури України, 17, С. 57-63.

5. Полонська О.М., 2018. Особливості формування архітектури пізнього модерну Одеси (на прикладі творчості архітектора Л.М. Чернігова). Проблеми теорії і історії архітектури України, 18, С. 185-190.

6. Полонська О.М., 2019. Значення архітектури пізнього Модерну для подальшого розвитку архітектури Одеси. Проблеми теорії і історії архітектури України, 19, С. 234-241.

Статті у науковому періодичному виданні іншої держави

7. Olga M. Polonskaya, 2016. General formal principles of the Modern and Neoclassicism of Odessa, 1910 – 1914. Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications. Collection of scientific articles. – Rzeszów, Poland, 2016. – P. 175-177.

8. Olga Polonskaya, 2017. The specifics of formation of the late modern architectural style in Odessa (with reference to architect I.M. Chernigov's work). ТЕКА Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, 2017, Nr 1, Volume XIII. Lublin, Oddział Polskiej Akademii Nauk w Lublinie, s. 52-56.

Додаток А.2. Апробація результатів дисертації на конференціях.

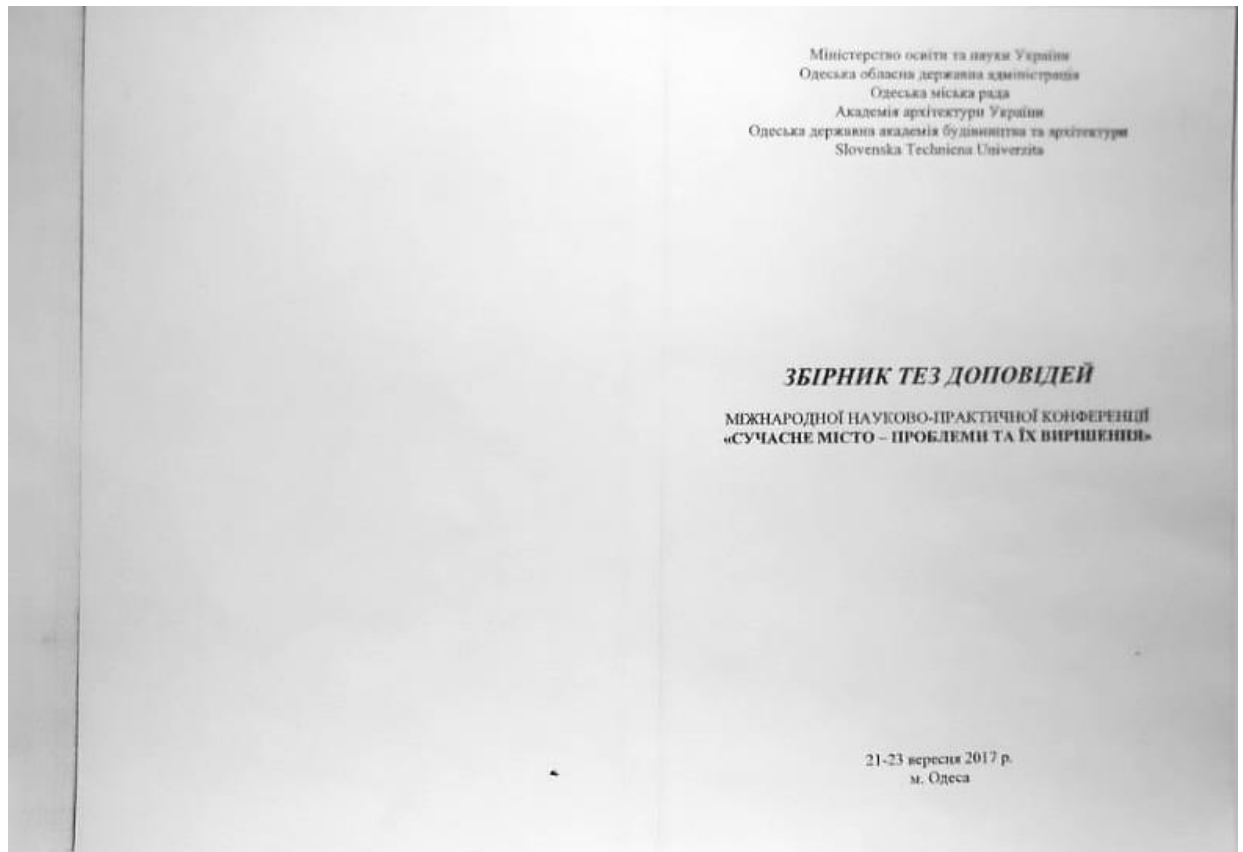
Основні положення та результати дослідження оприлюднено у формі доповідей та було обговорено на 10 наукових конференціях різного рівня, з них в 3 міжнародних:

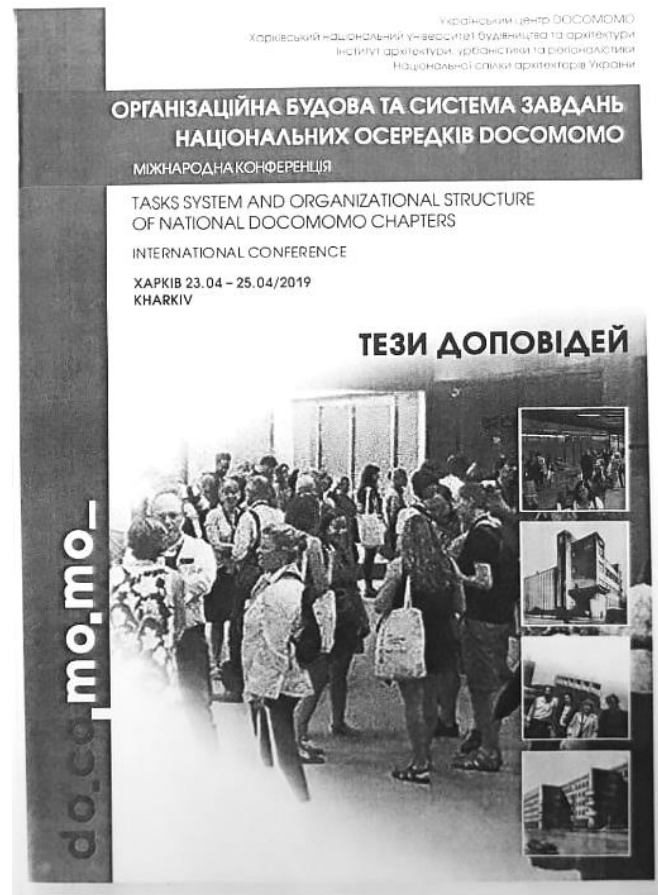
Матеріали конференцій і тези доповідей:

1. Полонська О.М., 2017. Особливості формування архітектури пізнього Модерну Одеси (на прикладі творчості архітектора Л.М. Чернігова). Збірник наукових праць «Сучасне місто - проблеми та їх вирішення». – Одеса, С. 44-45

2. Полонська О.М., 2019. Архітектура пізнього модерну та неокласицизму Одеси. Проблема реконструкції. Збірник наукових праць «Сучасні проблеми та перспективні напрямки інноваційного розвитку міста». – Одеса, С. 5-6;

3. Полонська О.М., 2019. Вплив архітектури пізнього Модерну Одеси на становлення архітектури одеського конструктивізму. Збірник наукових праць «Організаційна будова та система завдань національних осередків DOCOMOMO». – Харків, С. 37-38





ЗМІСТ

Table of contents

**Секція 1. ДОСВІД СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНИХ
І НАЦІОНАЛЬНИХ ОСЕРЕДКІВ ДОСОМОМО Й ОРГАНІЗАЦІЯ ЇХ РОБОТИ**
Section 1. EXPERIENCE OF CREATING INTERNATIONAL AND NATIONAL
DOCOMOMO CENTERS AND ORGANIZATION OF THEIR WORK

Олександр Буряк	Alexander Bouryak	9
Надія Антоненко	Nadia Antonenko	11
Юрій Волчок	Yuriy Volchok	13
Варвара Ламбрихт	Varvara Lambrecht	15

**Секція 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СЕКЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО ОСЕРЕДКУ
В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ, ЗМІСТ І НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ**
Section 2. ORGANIZATION CONTENT AND ACTIVITY
OF DOCOMOMO UKRAINE IN DIFFERENT REGIONS

Олена Конопльова	Olena Konoplyova	17
Ольга Швиденко	Olga Shvydenko	19
Вікторія Бондаренко	Viktoriya Bondarenko	21
Марія Русанова, Олександр Колесніков	Mariia Rusanova, Alexander Kolesnikov	23

**Секція 3. ВИЯВЛЕННЯ, ОБСТЕЖЕННЯ Й ПАСПОРТИЗАЦІЯ
ПАМ'ЯТОК СУЧАСНОГО РУХУ**
Section 3. IDENTIFICATION, STUDIES AND DOCUMENTATION OF MONUMENTS
OF THE MODERN MOVEMENT

Людмила Бачинська	Lyudmila Bachinska	25
Любов Качемцева, Олена Гелла	Lubov Kachemceva, Olena Gella	27
Ірина Древал	Iryna Dreval	29
Олена Ремізова	Olena Remizova	31
Ірина Булах		33
Юлія Богданова, Світлана Лінда	Yuliya Bohdanova, Svitlana Linda	34
Людмила Бондарчук	Liudmila Bondarchuk	35
Гліб Семякин		36
Ольга Полонська	Olga Polonskaya	38
Ірина Крейзер	Iryna Keizer	39
Віктор Ріполов, Вадим Хесін	Viktor Riapolov, Vadim Khesin	41
Інна Аімен, Володимир Лопатко	Inna Akmen, Volodymyr Lopatko	43
Юлія Жмурко	Juliya Zhmurko	45
Олександр Харлан		47
Людмила Василенко	Ludmyla Vasylyenko	50
Наталія Хороян	Natalia Khoroian	52
Наталія Трегуб	Natalia Tregub	54
Ольга Дерябіна, Ірина Рябушина	Olga Deriabina, Iryna Ryabushina	56



СЕРТИФІКАТ



do.co,mo mo.ua

Цей сертифікат свідчить про те, що
Ольга Полонська
брала участь у міжнародній конференції

**ОРГАНІЗАЦІЙНА БУДОВА ТА СИСТЕМА ЗАВДАНЬ
НАЦІОНАЛЬНИХ ОСЕРЕДКІВ DOCOMOMO**

24-25.04/2019 ХАРКІВ

Проректор ХНУБА з наукових досліджень — Дмитро Гончаренко

Генеральний секретар
Українського осередку DOCOMOMO — Олександр Буряк






либо сооружении. Он мастер владеет в совершенстве геометрией кривых линий в пространстве. Например, его знаменитый дом Бальбо. В основе построения криволинейных поверхностей лежит построение кривых Безье. Кривые Безье могут быть линейными, в основе построения любой кривой линии лежит набор точек - последовательные соединения которых, дает линейную линию, которая в свою очередь постепенно приближает к кривой. При увеличении количества точек, не соответствующие материалу. Построение этих кривых были придуманы двумя строительными материалами. Построение этих кривых были придуманы двумя строительными материалами. Построение этих кривых были придуманы двумя строительными материалами. Построение этих кривых были придуманы двумя строительными материалами.

Палата черту под його скінням можна сделать вывод, что Антонио Гауди обогнал свое время на много лет вперед. Каждый архитектор в душе ориентируется к менту, особенному, неповторимому, а по сути, заданная предельная математическая геометрия, при подготовке студентов архитекторов, состоит в том, чтобы помочь им воспользоваться полученными знаниями, и в полной мере суметь применить их на практике.

ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНА СПАДИЩИНА ПАЛАЦУ КУРСЬКІВ: ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Гришине К.А.

Одесская державна академія будівництва та архітектури

Про історію мовної історичної палати Одесина рідко знають навіть такі одити та мовної області. Хоча ці історичні будівлі майже 5 років приносять до себе не лише українських, а й закордонних туристів, які б, вивчаючи, дивлячись фотосвітку у їх реставрації для нащадків.

Серед історичних пам'яток однією з найцікавіших архітекторів та історичних пам'яток палати Курськ розташованій на півдні України Одеської області в с. Петрівка, недалеко від Тимішувського плаваю. Від колишнього палату XIX ст. залишилася рубка і основною проблемою спадщини Курськ являється реставрація та збереження такої історичної пам'ятки як цей палат.

Палата Курськ - мармуровий архітектура, виникла у складному стилі. Вони історично вилучили пам'ятки з ім'ям Івана Курськ: власник палату та грек та націоналістичні. Пан Курськ обіймав посаду начальника канцелярії

Олександра Суворова під час російсько-турецької війни, а також відомим у боях за Кібуру, Очаків та Ізмаїл, за що й отримав нагороду від Катерини II віддану землі, дворянство та ордан Святих Георгія. Село Курсько-Покровське виникло в 1793 році. Іван Курськ вирішив побудувати тут реальну школу. Архитектором цього діяв став Михайл Татвінський, автор першої одеської бібліотеки (нині РАІС). Роботи були 10 років з 1810 по 1820.

Східний фасад - найстаріша частина палату. У 1891 році був побудований західний фасад. Округлі парадні сходи вели до ставки і парку. За асфальтовим схода Івана Курськ біля мосту створив англійський парк з різноманітними тропічними рослинами і фруктовий сад. Вікон у парадному залі зливали не були, світло потрапляло через вітражі, а під прозорим дахом був акваріум. Там робили плавали прямо під стелею, над годинним годині. У акваріумі палату було присутні елементи готика.

Палата Курськ - це історико-архитектурна спадщина, яка виявляється однією з найбільш раних споруд архітектурного романтизму в Україні. За побудовою досить схожий на середовищний замок.

На теперішній став палату виглядає занеблем і представляє з себе рубку. Хоча палату у найкращому вигляді стави вражає монументальність своєю монументальністю. Оскільки став палату побудовані з рахунок то з великим діям садби освітяться і це є основною проблемою.

Перспективно вирішення проблеми рубиний історико-архитектурної спадщини Курськ стало те, що у 2013 році депутат Валерій Кондратюк з метою реставрації вилучив палату. Реставраційні роботи плануються завершити в 2020 році - до 200-річчя пам'ятки архітектури. Тут планується відкрити історико-музейний комплекс для усіх бажаючих. Тим самим, палату Івана Курськ не буде атракціям і забутим, а навпаки зможе радувати українських і закордонних туристів своєю історичним минулим. А також, знаючи відповідально такої монументальної будови надасть можливість стимулювати більший потік туристів та поповнить державний бюджет.

АРХІТЕКТУРА ПІЗЬНОГО МОДЕРНУ ТА НЕОКЛАСИЦИЗМУ ОДЕСИ: ПРОБЛЕМА РЕКОНСТРУКЦІЇ

Палисник О.М.

Одесская государственная академия строительства и архитектуры

Забудова Одеси початку XX ст. була дуже різноманітною в стилістичному плані. Не свіжалося будівництво будівель в еkleктичному стилі, який став улюбленим у замовників прорубунок будинків. При цьому в цей період з'являються будівлі в більш прогресивному стилі - відомого

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESSA STATE ACADEMY OF CIVIL ENGINEERING
AND ARCHITECTURE
SLOVENSKA TECHNICNA UNIVERZITA



INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
"A MODERN CITY - PROBLEMS AND SOLUTIONS "

CERTIFICATE

THIS IS TO CERTIFY THAT

Ольга Волощенко

participate in a person in International scientific and practical conference
"A modern city - problems and solutions"

Rector of the academy OSACE

Director of the Architecture and Artistic Institute ODA

Prof. Anatolij Kovrov

Prof. Valerii Urenov



Додаток А.3. Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження.


ОДЕСЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ АРХІТЕКТУРИ ТА МІСТОБУДУВАННЯ

Україна, 65082 м. Одеса, вул. Гоголя, 10 ☎ 723-07-35; 723-03-38; ✉ e-mail: uag@odessa.gov.ua

10.10.2019 № 91-11/416
на № _____ от _____

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційного дослідження
Полонської Ольги Михайлівни

Матеріали наукових досліджень дисертаційної роботи на тему: «Пізній модерн в архітектурі Одеси (1906 – 1914 рр.)» були використані в роботі департаменту архітектури та містобудування Одеської міської ради пов'язаної з відновленням історичного виду фасадів будинків – пам'яток архітектури та містобудування місцевого значення у Центральному історичному ареалі м. Одеси. Графічні матеріали можуть бути використані у роботі з розробки паспортів фасадів будинків і у подальшому при реставрації зазначених будинків:

1. Прибутковий Будинок Асвадунова, 1913 - 1914 рр., арх. Л.М.Чернігов, Я.С. Гольденберг;
2. Прибутковий будинок Блюмберга, 1912 р., арх. А.Б. Мінкус;
3. Прибутковий будинок Вассаля, 1912 - 1913 рр., арх. Е.Я. Меснер, інж. Х.Я. Скведер;
4. Житловий будинок Маргуліса, 1912 р., арх. Ф.Л. Панне;
5. Будинок Актарова, 1913 – 1914 рр., арх. Р.Л. Радбиль;
6. Прибутковий будинок братів Тарнополь, 1910 - 1911 рр., арх. Ф.А. Троупянський;
7. Прибутковий будинок Ж.А. Наума, 1910 р., арх. А. С. Пантулов.

В.о. директора департаменту –
головного архітектора м. Одеси

М.О. Шайденко

Четаков Ю.І.



ОДЕСЬКА
ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

АРХІТЕКТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ІНСТИТУТ

Україна, 65029, м. Одеса, вул. Дирішона, 4
Тел.: (0482) 23-23-62, 20-47-75



ODESSA
STATE ACADEMY OF
BUILDING AND ARCHITECTURE

INSTITUTE OF
ARCHITECTER AND ARTS

Ukraine, 65029, Odessa, Dirishona street, 4
Phone: (0482) 23-23-62, 20-47-75

06.09.2019 № 05-03

на № _____ от _____

**ДОВІДКА
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ КАНДИДАТСЬКОЇ
ДИСЕРТАЦІЇ
Полонської Ольги Михайлівни**

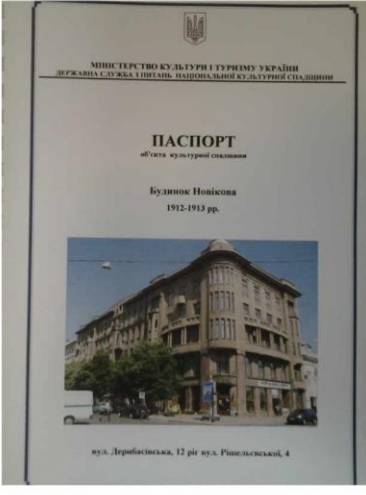
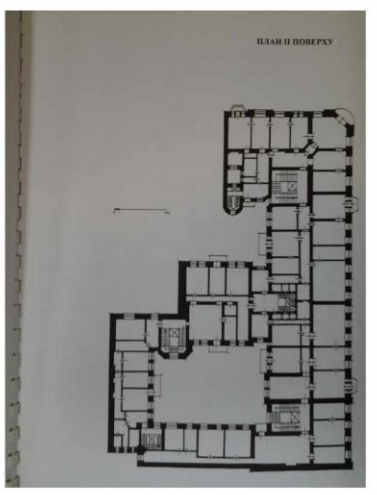

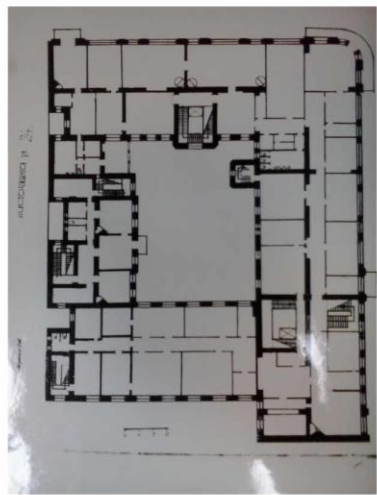
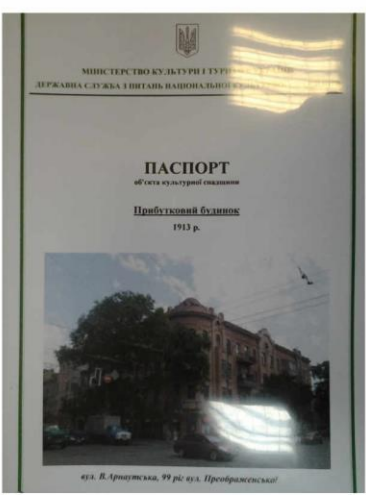
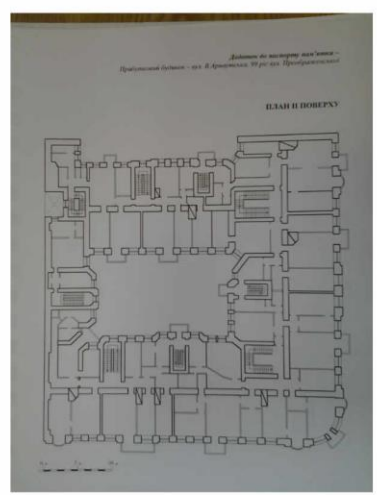
«Пізній модерн в архітектурі Одеси (1906-1914 рр.)»

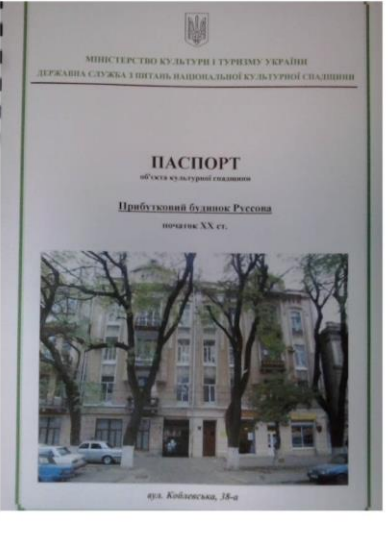
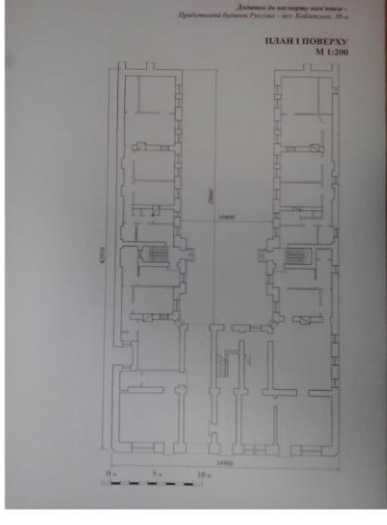

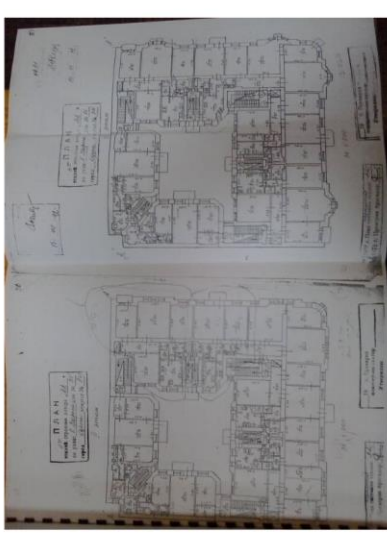
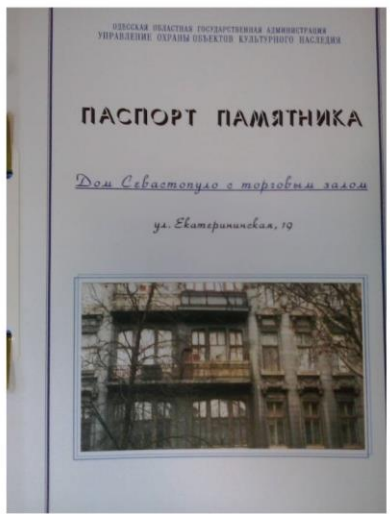
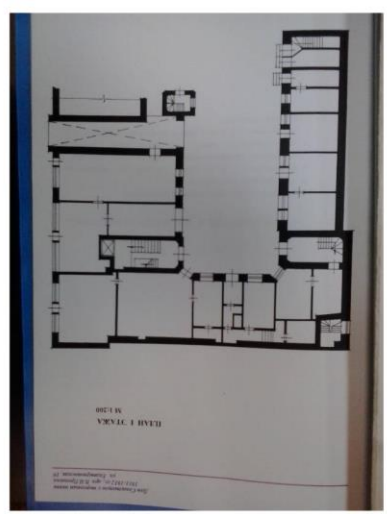
Матеріали дисертаційної роботи Полонської О.М. на тему «Пізній модерн в архітектурі Одеси (1906-1914 рр.)» були застосовані як учбовий матеріал базової дисципліни І.А.Г.02 курсу «Історія архітектури і містобудування» в розділі «Історія архітектури України» у вигляді лекцій та семінарів у шостому семестрі загального учбового терміну, а також в курсі базової дисципліни напрямку 1201 «Архітектурне проектування» під час виконання курсового проекту в другому семестрі.

Директор Архітектурно-художнього інституту,
д.арх., професор

Уреньов В.П.

Додаток А.4. Фото архівних матеріалів, які було використано в дослідженні



№	Будинок	Фото документу	План будівлі
1	Прибутковий будинок Новікова, арх. С.А. Ландесман, П.Л.Славкін, 1912-1913 рр., Дерибасівська, 12.	 <p>МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДИНИ</p> <p>ПАСПОРТ об'єкта культурної спадщини</p> <p>Будинок Новікова 1912-1913 рр.</p> <p>вул. Дерибасівська, 12 ріс вул. Ринкової, 4</p>	 <p>ПЛАН П ПОВЕРХУ</p>
2	Прибутковий будинок Скаржинської, арх. М.Г. Рейнгерц, інж. В.І. Зуев, 1906-1910 рр., Ланжеронівська, 24.	 <p>НАЦІОНАЛЬНА ОБЛАСТВА ПАМ'ЯТНИКІВ І ПАМ'ЯТНИКІВ ІСТОРИЧНОЇ СПАДИНИ УПРАВЛІННЯ ОБРАМИ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДИНИ</p> <p>ПАСПОРТ ПАМ'ЯТНИКА</p> <p><i>Господарний дім в Скаржинській</i></p> <p>вул. Ланжеронівська, 24</p>	 <p>МАСТЕРСЬКА Р. 24</p>
3	Прибутковий будинок Коріман, арх. А. І. Гольцвурм, Ф.Е.Кюнер, 1913 р., Преображенська, 84.	 <p>МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДИНИ</p> <p>ПАСПОРТ об'єкта культурної спадщини</p> <p>Прибутковий будинок 1913 р.</p> <p>вул. В. Арнаутська, 99 ріс вул. Преображенської</p>	 <p>ПЛАН П ПОВЕРХУ</p>



№	Будинок	Фото документу	План будівлі
4	Прибутковий будинок Руссова, арх. Л.М. Чернігов, 1907 р., Коблевська, 38 б.		
5	Прибутковий будинок Л.М.Чернігова, С.В. Шестопада арх. Л.М. Чернігов, Л.Ф.Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35.		
6	Прибутковий будинок Севастопуло з торгівельним залом, арх. В.І. Прохаска, 1911-1912 р., Катеринінська, 19.		

ДОДАТОК Б: Додаткові таблиці з ілюстративним матеріалом.

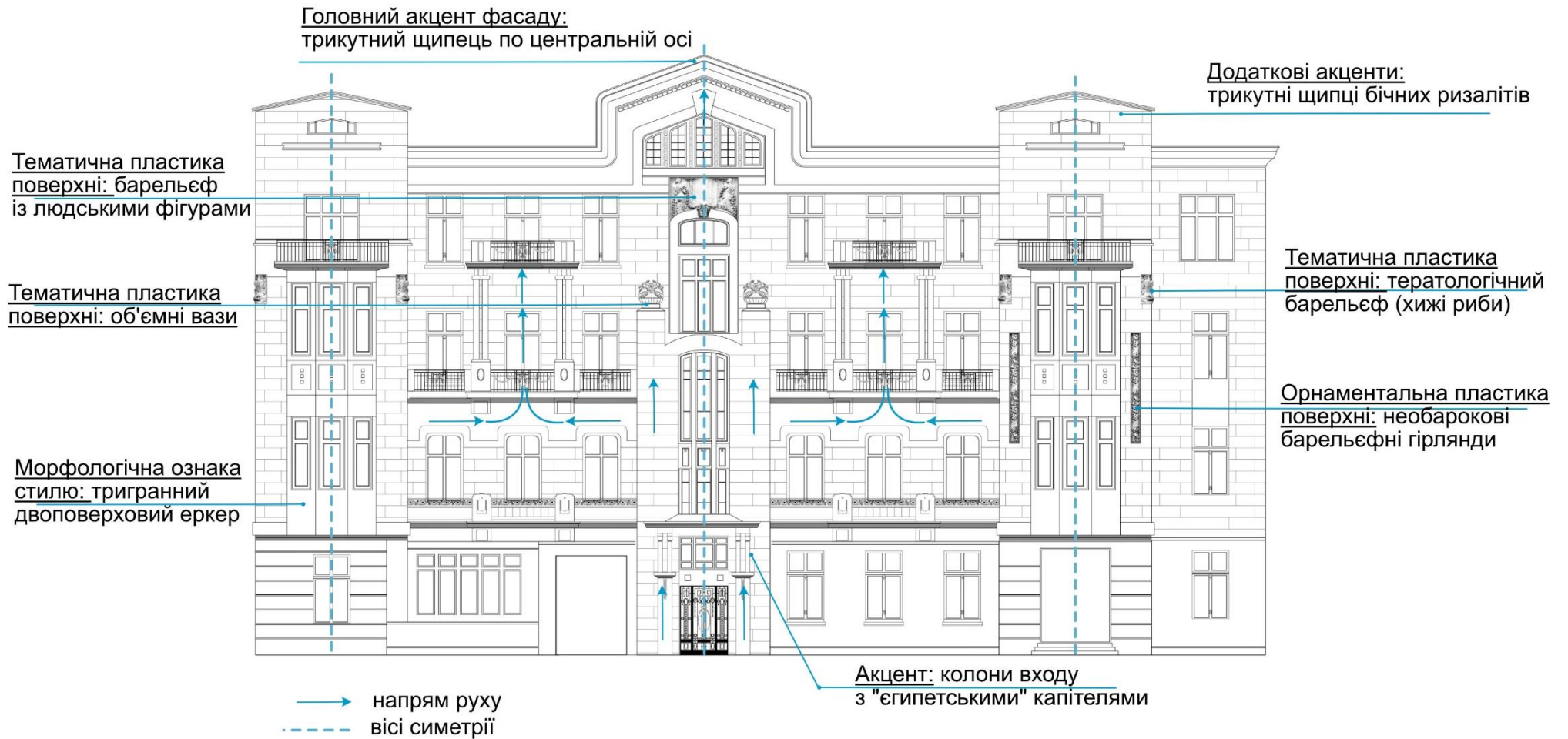
Таблиця 4.3
Порівняльний аналіз структурних елементів фасадів будівель пізнього модерну, історизму і раннього модерну Одеси

Архітектурні об'єкти Одеси	Ієрархічне співвідношення	Тектонічність	Акцент	Ритм	Динаміка (рух)
<p style="text-align: center;">Історизм</p>  <p>1. Прибутковий будинок М.Б. Лібмана, арх. А. Нієс, Е.Я.Меснер., Г.А. Моргуліс, 1887-1888 рр</p>	—	—	—	—	—
 <p>2. Прибутковий будинок Гринберга, арх. М.І. Лінецький, С.С. Гальперсон, 1902 р.</p>	+	—	+	+	+

Архітурні об'єкти Одеси	Ієрархічне співвідношення	Тектонічність	Акцент	Ритм	Динаміка (рух)
<p data-bbox="568 548 703 584">Історизм</p>  <p data-bbox="312 1032 911 1111">3. Прибутковий будинок Суворова, арх. П.В. Апишков, 1881 р.</p>	—	—	+	+	—
<p data-bbox="544 1151 767 1187">Ранній модерн</p>  <p data-bbox="280 1731 962 1839">4. Прибутковий будинок А.Е. Гаєвського, арх. В.О. Домбровський; Ф.А. Троупянський, 1903-1905 рр.,</p>	+	+	+	+	+

Архітектурні об'єкти Одеси	Ієрархічне співвідношення	Тектонічність	Акцент	Ритм	Динаміка (рух)
<p data-bbox="539 555 762 593">Ранній модерн</p>  <p data-bbox="284 1025 951 1099">5. Прибутковий будинок О.О. Коссаговської, арх. М.І. Лінецький, поч. XX ст.</p>	+	+	+	+	+
 <p data-bbox="284 1749 1007 1854">6. Прибутковий будинок Б.А. Магнера, арх. арх. Л.М. Чернігов., А.В. Юргевіч, Н.М. Канівський, 1904-1905 рр.</p>	+	-	+	+	+

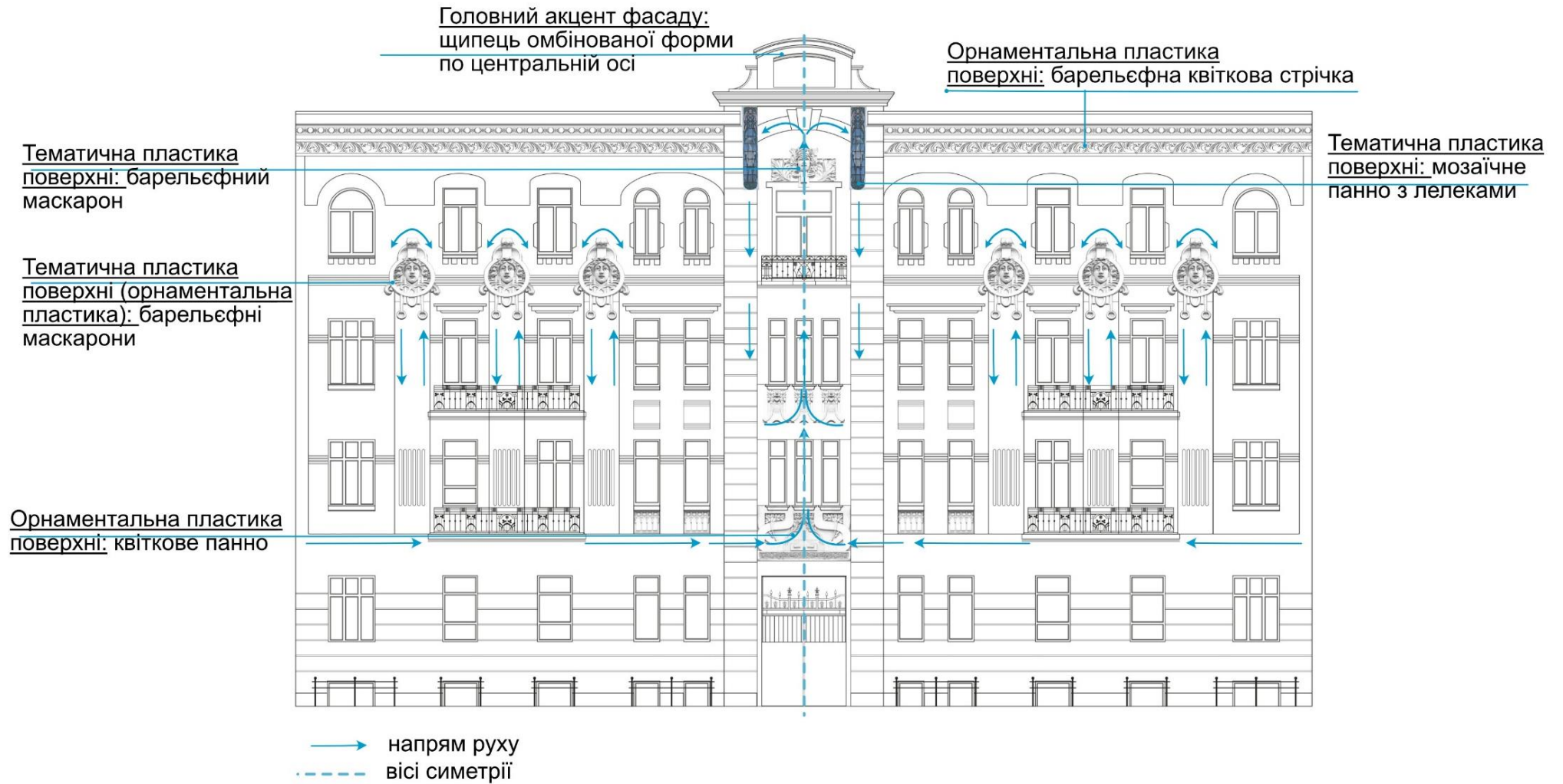
Таблиця 5.2.1 Аналіз фасаду прибуткового будинку І. Г. Раухвергера,
арх. М.І. Лінецький, 1912 р., Пироговський пров., 6



Таблиця 5.2.1 (Продовження) Загальний вигляд прибуткового будинку І. Г. Раухвергера, арх. М.І. Лінецький, 1912 р., Пироговський пров., 6



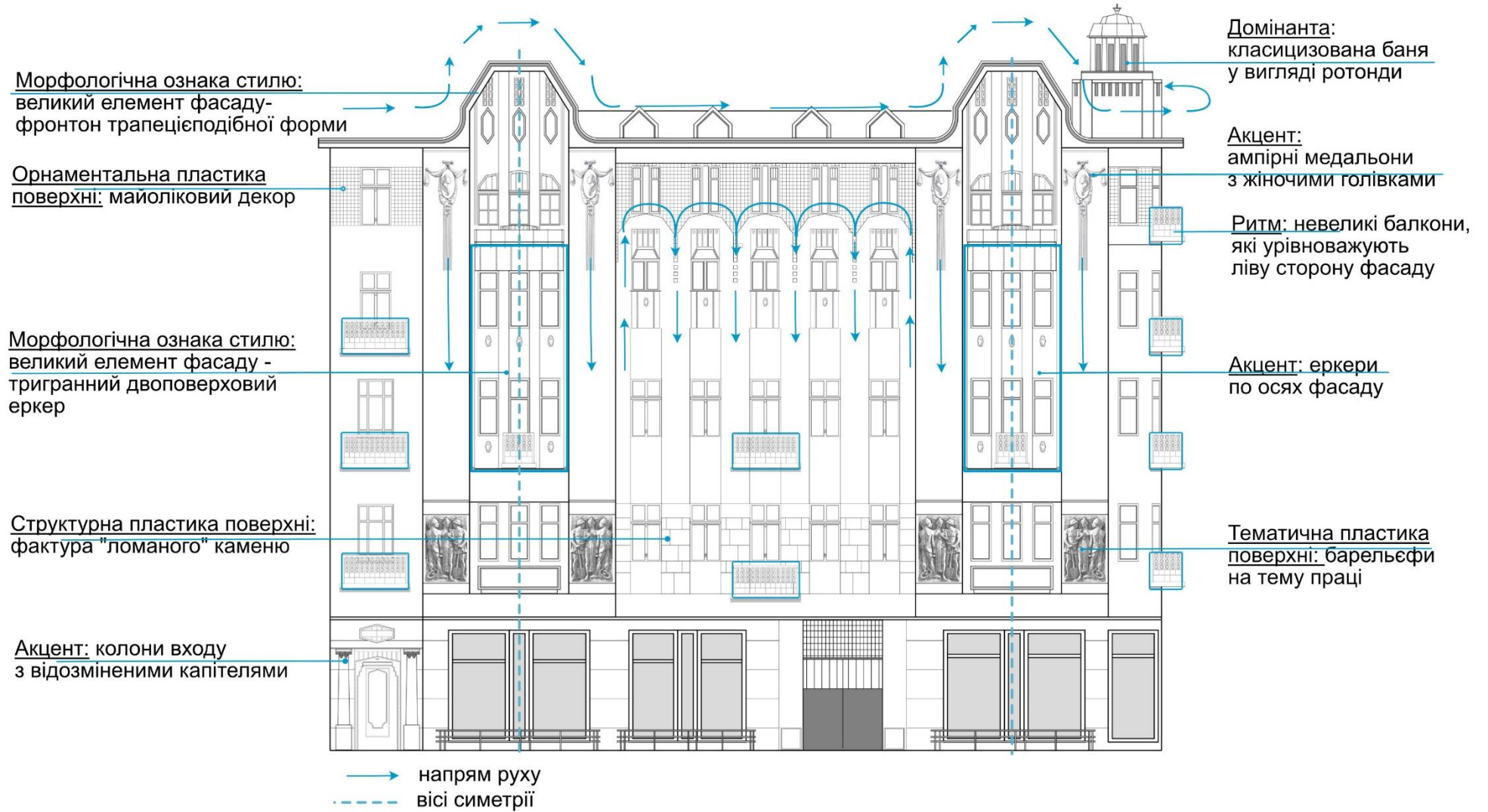
Таблиця 5.2.2 Аналіз фасаду прибуткового будинку В.Т. Пташикова,
арх. М.І. Лінецький, 1913 р., Старопортофранківська, 97



Таблиця 5.2.2 (Продовження) Загальний вигляд прибуткового будинку В.Т. Пташнікова, арх. М.І. Лінецький, 1913 р., Старопортофранківська, 97



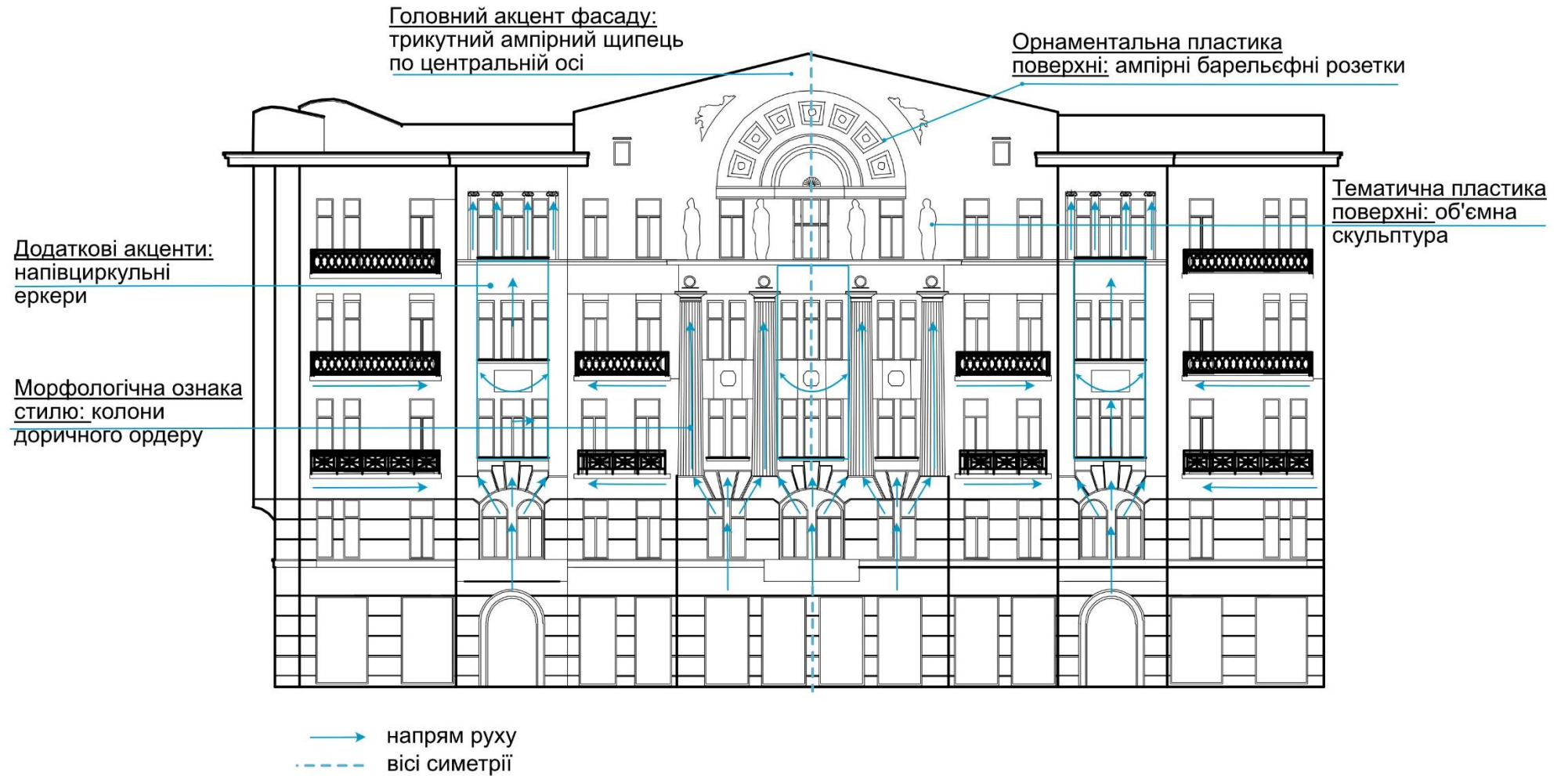
Таблиця 5.2.3 Аналіз фасаду прибуткового будинку Чернігова і Шестопала, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Панпе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35.



Таблиця 5.2.3 (Продовження) Загальний вигляд прибуткового будинку Чернігова і Шестопала, арх. Л.М. Чернігов, Ф.Л. Паппе, 1911-1912 рр., Катеринінська, 35.



Таблиця 5.2.4 Аналіз фасаду прибуткового будинку Асвадурова,
арх. Л.М. Чернігов, Я.С. Гольденберг, 1912-1914 рр., Пушкінська,37



Таблиця 5.2.4 (Продовження) Загальний вигляд прибуткового будинку Асвадура, арх. Л.М. Чернігов, Я.С. Гольденберг, 1912-1914 рр., Пушкінська,37

